

॥प्रथमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः॥

प्राचीनव॒शं करोति देवमनुष्या दिशो व्यभजन्त् प्राची देवा दक्षिणा पितरः प्रतीची मनुष्यां उर्द्धची रुद्रा यत्प्राचीनव॒शं करोति देवलोकमेव तद्यज्ञमान उपावर्त्तते परिश्रयत्यन्तर्गहितो हि देवलोको मनुष्यलोकान्नास्मालोकाथस्वेतव्यमिवेत्याहुः को हि तद्वेद्यद्युमुष्मिलोकेऽस्ति वा न वेति दिक्ष्वर्तीकाशान्करोति (१)

उभयोर्लोकयोरभिजित्यै केशशमश्रु वंपते नखानि नि कृन्तते मृता वा एषा त्वग्मेध्या यत्केशशमश्रु मृतामेव त्वचममेध्यामप्यहत्य यज्ञियो भूत्वा मेधमुपैत्यज्ञिरसः सुवर्गं लोकं यन्तोऽप्मु दीक्षातुपसी प्रावेशयन्नाप्मु स्नाति साक्षादेव दीक्षातुपसी अवं रुन्धे तीर्थे स्नाति तीर्थे हि ते तां प्रावेशयन्तीर्थे स्नाति (२)

तीर्थमेव समानानां भवत्यपोऽश्वात्यन्तरत एव मेध्यो भवति वाससा दीक्षयति सौम्यं वै क्षीमं देवतंया सोममेष देवतामुपैति यो दीक्षते सोमस्य तनूरसि तनुवं मे पाहीत्याह स्वामेव देवतामुपैत्यथौ आशिषमेवैतामा शास्तेऽग्रेस्तूषाधानं वायोर्वातुपानं पितृणां नीविरोपधीनां प्रघातः (३)

आदित्यानां प्राचीनतानो विशेषां देवानामोत्तर्नक्षत्राणामतीकाशास्तद्वा एतथर्वदेवत्य यद्वासो यद्वाससा दीक्षयति सर्वाभिरेवैन देवताभिर्दीक्षयति बहिःप्राणो वै मनुष्यस्तस्याशानं प्राणोऽश्वाति सप्राण एव दीक्षत आशितो भवति यावनेवास्य प्राणस्तेन सह मेधमुपैति घृतं देवानां मस्तु पितृणान्निष्पक्तं मनुष्याणान्तद्वै (४)

एतथर्वदेवत्य यन्नवर्नीतं यन्नवर्नीतेनाभ्यङ्के सर्वा एव देवताः प्रीणाति प्रच्युतो वा एषोऽस्मालोकादगतो देवलोकं यो दीक्षितोऽन्तरेव नवर्नीतं तस्मान्नवर्नीतेनाभ्यङ्केऽनुलोमं यजुषां व्यावृत्या इन्द्रो वृत्रमहृतस्य कुर्नीनिका परापत्तदाङ्गेनमभवद्यदङ्के चक्षुरेव भ्रातृव्यस्य वृङ्के दक्षिणं पूर्वमाङ्के (५)

सूव्यं हि पूर्व मनुष्यां आञ्जते न नि धावते नीव हि मनुष्यां धावन्ते पश्च कृत्व आङ्के पश्चाक्षरा पङ्किः पाङ्कौ यज्ञो यज्ञमेवावं रुन्धे परिमितमाङ्केऽपरिमित॑ हि मनुष्यां आञ्जते सतूलयाङ्केऽपतूलया हि मनुष्यां आञ्जते व्यावृत्यै यदपतूलयाङ्गीत वज्रे इव स्याथ्सतूलयाङ्के

मित्रत्वायां (६)

इन्द्रो वृत्रमहन्थसोऽरु पोऽरु भ्यंप्रियत तासां यन्मेध्यं यज्ञियः सदैवमासीत्तदपोदकामते दर्भा अभवन् यद्दर्भपुज्ञीलैः पवयति या एव मेध्या यज्ञियाः सदेवा आपस्ताभिरेवैन पवयति द्वाभ्यां पवयत्यहोरात्राभ्यामेवैनं पवयति त्रिभिः पवयति त्रयं इमे लोका एभिरेवैन लोकैः पवयति पञ्चभिः (७)

पवयति पञ्चक्षरा पङ्किः पाङ्को यज्ञो यज्ञायैवैनं पवयति पङ्किः पवयति पङ्का क्रृतव क्रृतुभिरेवैनं पवयति सुसभिः पवयति सुस छन्दाऽसि छन्दोभिरेवैनं पवयति नवभिः पवयति नव वै पुरुषे प्राणाः सप्राणमेवैनं पवयत्येकविष्णवत्या पवयति दश हस्त्या अङ्गुलयो दश पद्यां आत्मैकविष्णशो यावानेव पुरुषस्तमपरिवर्गम् (८)

पवयति चित्पतिस्त्वा पुनात्वित्याह मनो वै चित्पतिर्मनसैवैनं पवयति वाक्पतिस्त्वा पुनात्वित्याह वाचैवैनं पवयति देवस्त्वां सविता पुनात्वित्याह सवितृप्रसूत पैवैनं पवयति तस्य ते पवित्रपते पवित्रेण यस्मै कं पुने तच्छकेयमित्याहाऽशिषेमेवैतामा शास्ते॥ (९)

अतीकुशाक्तरोत्यवेशयन्तीर्थं ऋति प्रधातो मनुष्याणान्तदा आङ्के मित्रत्वायं पञ्चभिरपरिवर्गमुदाचर्त्वारिष्ठाच॥१॥ [१]

यावन्तो वै देवा यज्ञायापुनत त एवाभवन् य एवं विद्वान् यज्ञाय पुनीते भवत्येव बृहिः पवयित्वान्तः प्र पादयति मनुष्यलोक एवैनं पवयित्वा पूतन्देवलोकं प्रणयत्यदीक्षित एकयाहुत्येत्याहुः सुवेण चतंसो जुहोति दीक्षितत्वाय सुचा पञ्चमीं पञ्चक्षरा पङ्किः पाङ्को यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्ध आकृत्ये प्रयुजेऽग्रये (१०)

स्वाहेत्याहाकृत्या हि पुरुषो यज्ञमभिः प्रयुक्ते यजेयेति मेधायै मनसेऽग्रये स्वाहेत्याह मेधया हि मनसा पुरुषो यज्ञमभिगच्छति सरस्वत्यै पूष्णेऽग्रये स्वाहेत्याह वाग्वै सरस्वती पृथिवी पूषा वाचैव पृथिव्या यज्ञं प्रयुक्ते आपो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुव इत्याहु या वै वर्षास्ता: (११)

आपो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुवो यदेतद्यजुर्न ब्रूयादिव्या आपोऽशान्ता इमं लोकमा गच्छेयुरापो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुव इत्याहास्मा एवैनां लोकाय शमयति तस्माच्छान्ता इमं लोकमा गच्छन्ति द्यावापृथिवी इत्याहु द्यावापृथिव्योर्गहि यज्ञ उर्वन्तरिक्षमित्याहान्तरिक्षे हि यज्ञो बृहस्पतिर्नो हृविषां वृथातु (१२)

इत्याह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै यज्ञमवं रुन्धे यद्युयाद्विधेरिति
यज्ञस्थाणुमृच्छेद्वधात्वित्याह यज्ञस्थाणुमेव परि वृणक्ति प्रजापतिर्यज्ञमसृजत् सोऽस्माश्चृष्टः
पराङ्मुखः प्र यजुरव्हीनात्प्र सामु तमृगुदयच्छुद्यद्वगुदयच्छुतदौद्वहणस्यौद्वहणत्वमृचा (१३)

जुहोति यज्ञस्योदयत्या अनुष्टुप्छन्दसामुदयच्छुदित्याहुस्तस्मादनुष्टुभां जुहोति
यज्ञस्योदयत्यै द्वादश वाथ्मबन्धान्युदयच्छुत्रित्याहुस्तस्माद्वादशभिर्वार्ष्मबन्धविदो दीक्षयन्ति
सा वा एषर्गनुष्टुगवांनुष्टुग्यदेतयुर्चा दीक्षयति वाचैवैनः सर्वया दीक्षयति विश्वे देवस्य
नेतुरित्याह सावित्र्येतेन मर्तो वृणीत सूख्यम् (१४)

इत्याह पितृदेवत्यैतेन विश्वे राय इंपुष्युसीत्याह वैश्वदेव्यैतेन द्युम्नं वृणीत पुष्यसु इत्याह
पौष्यैतेन सा वा एषर्खर्सर्वदेवत्या यदेतयुर्चा दीक्षयति सर्वभिरैवैन देवताभिर्दीक्षयति
सुसाक्षरं प्रथमं पदमष्टाक्षराणि त्रीणि यानि त्रीणि तान्यष्टावुपं यन्ति यानि चत्वारि तान्यष्टौ
यदष्टाक्षरां तेन (१५)

गायत्री यदेकांदशाक्षगु तेन त्रिष्टुप्यद्वादशाक्षगु तेन जगती सा वा एषर्खर्सर्वाणि
छन्दाःसि यदेतयुर्चा दीक्षयति सर्वभिरैवैन छन्दोभिर्दीक्षयति सुसाक्षरं प्रथमं पुदः सुसपदाः
शक्तरी पशवः शक्तरी पशुनेवावं रुन्ध एकस्मादक्षरादनांसं प्रथमं पदं तस्माद्वाचो-
ज्ञासन्तन्मनुष्यां उपं जीवन्ति पूर्णया जुहोति पूर्ण इव हि प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै
न्यूनया जुहोति न्यूनाद्वि प्रजापतिः प्रजा असृजत प्रजानाः सृष्ट्यै॥ (१६)

अग्रये ता वृंगात्मता सूख्यनेन जहोति पश्चदश च॥७॥

[२]

ऋख्सामे वै देवेभ्यो यज्ञायातिष्ठमाने कृष्णो रूपं कृत्वापक्रम्यातिष्ठतान्तेऽमन्यन्तं यं
वा इमे उपावर्थ्यतः स इदं भैविष्यतीति ते उपामन्त्रयन्तं ते अंहोरात्रयोर्महिमानंपनिधाय
देवानुपावर्ततामेष वा ऋचो वर्णो यच्छुक्लं कृष्णाजिनस्यैष साम्नो यत्कृष्णमृख्सामयोः शिल्पे
स्थ इत्याहर्खस्मामे एवावं रुन्ध एषः (१७)

वा अहो वर्णो यच्छुक्लं कृष्णाजिनस्यैष रात्रिया यत्कृष्णं यदेवैनयोस्तत्र न्यक्तं तदेवावं
रुन्धे कृष्णाजिनेन दीक्षयति ब्रह्मणो वा एतद्रूपं यत्कृष्णाजिनं ब्रह्मणैवैन दीक्षयतीमान्यिः
शिक्षमाणस्य देवेत्याह यथायजुरेवैतद्भर्तु वा एष यद्दीक्षित उल्बं वासुः प्रोर्णुते तस्मात् (१८)

गर्भः प्रावृता जायन्ते न पुरा सोमस्य कृयादपौर्णीतु यत्पुरा सोमस्य कृयादपौर्णीतु

गर्भाः प्रजानां परापातुकाः स्युः क्रीते सोमेऽपोर्णुते जायंत एव तदथो यथा वर्सीयाऽसं प्रत्यपोर्णुते तादगेव तदङ्गिरसः सुवृग्नं लोकं यन्त ऊर्जं व्यभजन्त ततो यदुत्यशिष्यत ते शरा अभवन्नगर्वे शरा यच्छ्रुमर्यौ (१९)

मेखला भवत्यूर्जमेवाव रुन्धे मध्यतः सन्नह्यति मध्यत एवास्मा ऊर्जं दधाति तस्मान्मध्यत ऊर्जा भुञ्जत ऊर्ध्वं वै पुरुषस्य नाभ्यै मेध्यमवाचीनंममेध्यं यन्मध्यतः सन्नह्यति मेध्यं चैवास्यामेध्यं च व्यावर्तयतीन्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहरुद्स त्रेधा व्यभवस्फ्यस्तृतीयं रथस्तृतीयं यूपस्तृतीयम् (२०)

यैऽन्तःशरा अशीर्यन्त ते शरा अभवन्तच्छुराणां शरत्वं वज्रो वै शराः क्षुत्खलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो यच्छ्रुमर्यौ मेखला भवति वज्रेणैव साक्षात्क्षुद्रं भ्रातृव्यं मध्यतोऽपि हते त्रिवृद्धवति त्रिवृद्धै प्राणस्त्रिवृतमेव प्राणं मध्यतो यजमाने दधाति पृथ्वी भवति रज्जुनाव्यावृत्त्यै मेखलया यजमानन्दीक्षयति योक्रेण पर्णौ मिथुनत्वाय (२१)

यज्ञो दक्षिणामध्यायायत्ताऽ समभवत्तदिन्द्रोऽचायथसोऽमन्यत यो वा इतो जनिष्यते स इदं भविष्यतीति तां प्राविशत्तस्या इन्द्रं एवाजायत सोऽमन्यत यो वै मदितोऽपरो जनिष्यते स इदं भविष्यतीति तस्यां अनुमृश्य योनिमाच्छिन्नथ्सा सूतवंशाभवत्तथ्मूतवंशायै जन्म (२२)

ताऽहस्ते न्यवेष्टयत तां मृगेषु न्यदधाऽथसा कृष्णविषाणाभवदिन्द्रस्य योनिरसि मामां हिऽसीरिति कृष्णविषाणां प्र यच्छति सयोनिमेव यज्ञं करोति सयोनिन्दक्षिणां सयोनिमिन्द्रं सयोनित्वायै कृष्णे त्वा सुसस्याया इत्याहु तस्मादकृष्टपृच्या ओषधयः पच्यन्ते सुपिप्लाभ्यस्त्वोषधीभ्यु इत्याहु तस्मादोषधयुः फलं गृह्णन्ति यद्वस्तेन (२३)

कण्ठूयेत पामनं भावुकाः प्रजाः स्युर्यथ्स्मयेत नग्नं भावुकाः कृष्णविषाणयां कण्ठूयते ऽपिगृह्य स्मयते प्रजानां गोपीथाय न पुरा दक्षिणाभ्यो नेतोः कृष्णविषाणामवं चृतेद्यत्पुरा दक्षिणाभ्यो नेतोः कृष्णविषाणामवंचृतेद्योनिः प्रजानां परापातुका स्यान्नीतासु दक्षिणासु चात्वाले कृष्णविषाणां प्रास्यति योनिर्वै यज्ञस्य चात्वालं योनिः कृष्णविषाणा योनावै योनिन्दधाति यज्ञस्य सयोनित्वायै॥ (२४)

रुन्धु एव तस्माच्छ्रुमर्यौ यूपस्तृतीयं मिथुनत्वाय जन्म हस्तेनाद्यावत्वारिःशब्दः॥

[३]

वाग्वै देवेभ्योऽपांक्रामद्यज्ञायातिष्ठमाना सा वनस्पतीन्नाविश्वसैषा वाग्वनस्पतिषु

वदति या दुन्दुभौ या तूण्वे या वीणायां यद्वैक्षितदण्डं प्रयच्छति वाचमेवावं रुन्ध औदुम्बरो भवत्यूर्गवा उदुम्बर ऊर्जमेवावं रुन्धे मुखेन सम्मितो भवति मुखत एवास्मा ऊर्ज दधाति तस्मान्मुखत ऊर्जा भुञ्जते (२५)

क्रीते सोमे मैत्रावरुणाय दण्डं प्र यच्छति मैत्रावरुणो हि पुरस्ताद्विग्ययो वाच विभजति तामृत्विजो यजमाने प्रतिष्ठापयन्ति स्वाहा यज्ञं मनसेत्याह मनसा हि पुरुषो यज्ञमेविगच्छति स्वाहा द्यावापृथिवीभ्युमित्याह द्यावापृथिव्योरहि यज्ञः स्वाहोरात्नरिक्षादित्याहान्तरिक्षे हि यज्ञः स्वाहा यज्ञं वातादारभ इत्याहायम् (२६)

वाव यः पवते स यज्ञस्तमेव साक्षादा रंभते मुष्टी करोति वाच यच्छति यज्ञस्य धृत्या अर्दैक्षिष्ठाय ब्राह्मण इति त्रिरूपाऽश्वाह देवेभ्य एवैनं प्राऽऽहु त्रिरूचैरुभयैभ्य एवैनं देवमनुष्येभ्यः प्राऽऽहु न पुरा नक्षत्रेभ्यो वाचं वि सृजेद्यत्पुरा नक्षत्रेभ्यो वाचं विसृजेद्यज्ञं विच्छिन्न्यात् (२७)

उदितेषु नक्षत्रेषु व्रतं कृणुतेति वाचं वि सृजति यज्ञव्रतो वै दौक्षितो यज्ञमेवाभि वाचं वि सृजति यदिविसृजेद्वैष्णवीमृचमनु ब्रूयाद्यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञः सं तनोति दैवीन्धियं मनामहु इत्याह यज्ञमेव तन्म्रदयति सुपुरा नौ असद्वश इत्याहु व्युष्टिमेवावं रुन्धे (२८)

ब्रह्मवादिनो वदन्ति होतुव्यं दीक्षितस्य गृहा(३)इ न हौतुव्या(३)मिति हुविर्व दौक्षितो यज्ञुहुयाद्यजमानस्यावदाय जुहुयाद्यन्न जुहुयाद्यजपुरुत्नरियाद्य देवा मनोजाता मनोयुजु इत्याह प्राणा वै देवा मनोजाता मनोयुजस्तेष्वेव पुरोक्षं जुहोति तत्रेवं हुतं नेवाहुतः स्वपन्तं वै दौक्षितः रक्षांसि जिधाऽसन्त्यग्निः (२९)

खलु वै रक्षोहग्ने त्वः सु जांगहि वृयः सु मन्दिषीमहीत्याहुग्निमेवाधिपां कृत्वा स्वपिति रक्षसामपहत्या अब्रत्यमिव वा एष करोति यो दौक्षितः स्वपिति त्वमग्ने व्रतपा असीत्याहुग्निर्वै देवानां व्रतपतिः स एवैनं व्रतमालम्भयति देव आ मर्त्येष्वेत्याहु देवः (३०)

ह्येष सन्मत्येषु त्वं यज्ञेष्वीड्य इत्याहृतः हि यज्ञेष्वीडते ऽप् वै दौक्षिताश्मुषुपुषु इन्द्रियं देवताः क्रामन्ति विश्वे देवा अभि मामावृत्रन्नित्याहेन्द्रियेनैवैनं देवताभिः सं नयति यदेतद्यज्ञुर्ब्रूयाद्यावत् एव पशूनभि दीक्षेत् तावन्तोऽस्य पशवः स्यु रास्वेयत् (३१)

सोमा भूयो भरेत्याहापरिमितानेव पुशूनवं रुचे चन्द्रमसि मम भोगाय भवेत्याह यथादेवतमेवैनाः प्रतिं गृह्णाति वायवे त्वा वरुणाय त्वेति यदेवमेता नानुदिशेदर्थादेवतं दक्षिणा गमयेदा देवताभ्यो वृश्येत् यदेवमेता अनुदिशाति यथादेवतमेव दक्षिणा गमयति न देवताभ्यु आ (३२)

वृश्यते देवीरापो अपां नपादित्याह यद्वो मेध्यं यज्ञियः सदेवं तद्वो मावं क्रमिषमिति वावैतदाहच्छन्तं तन्तुं पृथिव्या अनु गेषमित्याह सेतुमेव कृत्वात्येति॥ (३३)

भुजुतेऽयच्छन्दाद्युप्येऽग्निराह देव इयदेवताभ्यु आ त्रयस्मिंश्च॥ ३॥ [४]

देवा वै देवयज्ञनमध्यवृसायु दिशो न प्राजानन्तेऽइ न्यौन्यमुपाधावन्त्वया प्र जानाम त्वयेति तेऽदित्याः समंप्रियन्त त्वया प्र जानामेति साब्रवीद्वरं वृणे मत्प्राण्यणा एव वै यज्ञा मदुदयना असन्निति तस्मादादित्यः प्रायुणीयो यज्ञानामादित्य उदयनीयः पश्च देवता यजति पश्च दिशो दिशां प्रजात्यै (३४)

अथो पश्चक्षरा पुङ्किः पाङ्को यज्ञो यज्ञमेवावं रुचे पथ्याः स्वस्तिमंयजन्माचीमेव तया दिशं प्राजानन्तप्रिनां दक्षिणा सोमेन प्रतीचीः सवित्रोर्दीचीमदित्योर्च्च पथ्याः स्वस्तिं यंजति प्राचीमेव तया दिशं प्र जानाति पथ्याः स्वस्तिमिष्ठाग्रीषोमौ यजति चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यदग्रीषोमौ ताम्यामेवानु पश्यति (३५)

अग्रीषोमाविष्टा सवितारं यजति सवितृप्रसूत एवानु पश्यति सवितारमिष्ठादिति यजतीयं वा अर्दितिरस्यामेव प्रतिष्ठायानु पश्यत्यदितिमिष्टा मारुतीमृचमन्वाह मरुतो वै देवानां विशो देवविशं खलु वै कल्पमानं मनुष्यविशमनु कल्पते यमारुतीमृचमन्वाह विशां क्लस्यै ब्रह्मवादिनो वदन्ति प्रयाजवंदननूयाजं प्रायुणीयं कार्यमनूयाजवंत (३६)

अप्रयाजमुदयनीयमितीमे वै प्रयाजा अमी अनूयाजाः सैव सा यज्ञस्य सन्ततिस्तत्तथा न कार्यमात्मा वै प्रयाजाः प्रजाऽनूयाजा यत्र्याजानन्तरियादात्मानमन्तरियादनूयाजानन्तर खलु वै यज्ञस्य वितंतस्य न क्रियते तदनु यज्ञः परा भवति यज्ञं परभवन्तं यजमानो-जनु (३७)

परा भवति प्रयाजवंदेवानूयाजवंत्रायणीयं कार्यं प्रयाजवंदनूयाजवंदयनीयं नात्मानमन्तरेति न प्रजां न यज्ञः परभवति न यजमानः प्रायुणीयस्य निष्कास उदयनीयमुभि निर्वपति सैव सा यज्ञस्य सन्ततिर्याः प्रायुणीयस्य यज्ञां यत्ता

उदयनीयस्य यज्ञाः कुर्यात्पराङ्मुं लोकमा रोहेत्प्रमायुकः स्याद्याः प्रायणीयस्य
पुरोनुवाक्यास्ता उदयनीयस्य यज्ञाः करोत्प्रस्त्रिव लोके प्रति तिष्ठति॥ (३८)

प्रजांचै पश्यत्यन्याजवृद्धजमानोऽनु पुरोनुवाक्यास्ता अष्टो च॥५॥

[५]

कद्भूश्वै सुपूर्णा चात्मरूपयोरस्पर्थेताऽ सा कद्भूः सुपूर्णमेजयुथसाब्रवीत्तीयस्यामितो
दिवि सोमस्तमा हरं तेनाऽऽत्मानं निष्क्रीणीष्वेतीयं वै कद्रूरसौ सुपूर्णा छन्दाऽसि सौपर्णेयाः
साब्रवीदस्मै वै पितरै पुत्रान्विभृतस्तुतीयस्यामितो दिवि सोमस्तमा हरं तेनाऽऽत्मानं
निष्क्रीणीष्व (३९)

इति मा कद्रूर्वोचदिति जगत्युदपत्तचतुर्दशाक्षरा सुती साप्राप्य न्यवर्तत तस्यै द्वे अक्षरे
अमीयेताऽ सा पशुभिंश्व दीक्षया चागच्छुतस्माङ्गंती छन्दसां पशव्यतमा तस्मात्पशुमन्त
दीक्षोपं नमति त्रिष्टुपुदपत्तत्रयोदशाक्षरा सुती साप्राप्य न्यवर्तत तस्यै द्वे अक्षरे अमीयेताऽ
सा दक्षिणाभिंश्व (४०)

तपसा चागच्छुतस्मात् त्रिष्टुभौ लोके माध्यन्दिने सवने दक्षिणा नीयन्त पुतत्खलु
वाव तप इत्याहुर्यः स्वं ददारीति गायुत्त्रुदपत्तचतुरक्षरा सुत्यजया ज्योतिषा तमस्या
अजाभ्यरुभ्य तदजायां अजत्वैऽ सा सोमं चाहरचत्वारि चाक्षराणि साष्टाक्षरां समपद्यत
ब्रह्मवादिनो वदन्ति (४१)

कस्मात्सत्याद्वायुत्री कनिष्ठा छन्दसाऽ सुती यज्ञमुखं परीयायेति यदेवादः
सोममाहरत्तस्माद्यज्ञमुखं पर्युत् तस्मात्तेजस्विनीतमा पञ्चां द्वे सवने सुमगृह्णान्मुखेनैकं
यन्मुखेन सुमगृह्णात्तदधयुत्तस्माद्वे सवने शुक्रवंती प्रातःसवनं च माध्यन्दिनं च
तस्मात्तीयसवनं ऋजीषमुभि षुण्वन्ति धीतमिव हि मन्यन्ते (४२)

आशिरुमवं नयति सशुक्रत्वायाथो सम्भरत्येवैनन्तऽ सोममाहियमाणं गन्धर्वो
विश्वावंसुः पर्यमुष्णाथ्म तिस्रो रात्रीः परिमुषितोऽवसत्तस्मात्तिस्रो रात्रीः क्रीतः सोमां
वसति ते देवा अंब्रुवन्धस्त्रीकामा वै गन्धर्वाः स्त्रिया निष्क्रीणामेति ते वाचुङ् स्त्रियुमेकहायर्नी
कृत्वा तया निरक्रीणन्थसा रोहिद्वृपं कृत्वा गन्धर्वेभ्यः (४३)

अपक्रम्यातिष्ठतद्रोहितो जन्म ते देवा अंब्रुवन्प युष्मदक्रमोन्नास्मानुपावर्तते वि
हयामहा इति ब्रह्म गन्धर्वा अवदन्नगायं देवाः सा देवानायत उपावर्तत तस्माद्वायन्तुङ्
स्त्रियः कामयन्ते कामुका एनुङ् स्त्रियो भवन्ति य एवं वेदाथो य एवं विद्वानपि जन्येषु

भवंति तेभ्य एव ददत्युत यद्वहृतयाः (४४)

भवन्त्येकहायन्या क्रीणाति वाचैवैनः सर्वया क्रीणाति तस्मादेकहायना मनुष्यां वाचं वदन्त्यकूटयाऽकर्णयाऽकाणयाऽक्षोणयाऽसंसशफया क्रीणाति सर्वयैवैन् क्रीणाति यच्छ्रुतया क्रीणीयादृश्वर्मा यज्मानः स्याद्यत्कृष्णायानुस्तरंणी स्यात्प्रमायुक्ते यज्मानः स्याद्यद्विरूपया वात्रंग्नी स्याथ्स वान्यं जिनीयात्तं वान्यो जिनीयादरुणयां पिङ्गाक्ष्या क्रीणात्येतद्वै सोमस्य रूपः स्वयैवैन् देवतया क्रीणाति॥ (४५)

निक्षीणीव दक्षिणामिश्र वदन्ति मन्यते गन्धवेभ्यो वहृतयाः पिङ्गाक्ष्या दर्शं च॥७॥ [६]

तद्विरुण्यमभवत्समादद्व्यो हिरण्यं पुनन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्माऽस्त्यादनस्थिकेन प्रजाः प्रवीयन्ते�स्थन्वतीर्जायन्त् इति यद्विरुण्यं धृतेऽवधायं जुहोति तस्मादनस्थिकेन प्रजाः प्रवीयन्ते�स्थन्वतीर्जायन्त् एतद्वा अग्ने: प्रियं धाम् यद् धृतं तेजो हिरण्यमियं तैशुक्रं तु नूरिदं वर्च इत्याहु सतेजसमेवैनः सतनुम् (४६)

करोत्यथो सम्परत्येवैन यदबद्धमवदध्याद्भाः प्रजानां परापातुकाः स्युरुद्धमव दधाति गर्भाणां धृत्यै निष्टकर्य बप्राति प्रजानां प्रजननाय वाग्वा एषा यथ्सोमक्रयणी जूरसीत्याहु यद्वि मनसा जवते तद्वाचा वदति धृता मनसेत्याहु मनसा हि वाग्धृता जुष्टा विष्णव इत्याहु (४७)

यज्ञो वै विष्णुर्ज्ञायैवैनां जुष्टां करोति तस्यास्ते सत्यसंवसः प्रसुव इत्याहु सवितुप्रसूतामेव वाचुमव रुन्धे काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञः रक्षाः सि जिघाः सन्त्येष खलु वा अरक्षोहतः पन्था योऽग्नेश्व सूर्यस्य च सूर्यस्य चक्षुरारुहमग्नेरक्षणः कर्नीनिकामित्याहु य एवारक्षोहतः पन्थास्तः सुमारोहति (४८)

वाग्वा एषा यथ्सोमक्रयणी चिदसि मनासीत्याहु शास्त्येवैनामेतत्समाच्छिष्टाः प्रजा जायन्ते चिदसीत्याहु यद्वि मनसा चेतयते तद्वाचा वदति मनासीत्याहु यद्वि मनसाभिगच्छति तत्करोति धीरसीत्याहु यद्वि मनसा ध्यायति तद्वाचा (४९)

वदति दक्षिणासीत्याहु दक्षिणा हैषा यज्ञियासीत्याहु यज्ञियामेवैनां करोति क्षत्रियासीत्याहु क्षत्रिया हैषादितिरस्युभयतःशीर्णीत्याहु यदेवाऽदित्यः प्रायणीयो यज्ञानामादित्य उदयनीयस्तस्मादेवमाहु यदबद्धा स्यादयता स्याद्यत्पदिबद्धानुस्तरणी

स्यात्प्रमायुक्तो यज्ञमानः स्यात् (५०)

यत्कर्णगृहीता वात्रघ्नी स्याथस वान्यं जिनीयात्तं वान्यो जिनीयान्मित्रस्त्वा पुदि
बंधात्मित्याह मित्रो वै शिवो देवानान्तेनैवैनां पुदि बंधाति पूषाध्वनः पात्वित्याहेयं वै
पूषेमामेवास्या अधिपामकः समष्ट्या इन्द्रायाध्यक्षायेत्याहेन्द्रमेवास्या अध्यक्षं करोति (५१)

अनुत्ता माता मन्त्र्यतामनु पुतेत्याहानुमतयैवैनंया क्रीणाति सा देवि देवमच्छेहीत्याह
देवी ह्यैषा देवः सोम इन्द्राय सोममित्याहेन्द्राय हि सोम आहियते यदेतद्यजुन
ब्रूयात्पराच्येव सोमक्रयणीयाद्वद्वस्त्वा वर्तयत्वित्याह रुद्रो वै कूरः (५२)

देवानान्तमेवास्यै परस्ताद्वधात्यावृत्यै कूरमिव वा एतत्करोति यद्वद्वस्य कीर्त्यति
मित्रस्य पथेत्याह शान्त्यै वाचा वा एष वि क्रीणीते यः सोमक्रयण्या स्वस्ति सोमसखा
पुनरेहि सुह रुद्येत्याह वाचैव विक्रीय पुनरात्मन्वाचं धत्तेऽनुपदासुकास्य वाग्भवति य
एवं वेदै॥ (५३)

सतनु विष्णव इत्याह सुमारोहति ध्यायति तद्वाचा यज्ञमानः स्यात्करोति कूरो वेदै॥ [७]

षट्दान्यनु नि क्रामति षड्हं वाङ्गाति वदत्युत संवध्सुरस्यायने यावत्येव वाक्तामव
रुन्धे सप्तमे पुदे जुहोति सप्तपदा शक्तरी पशवः शक्तरी पशुनेवाव रुन्धे सप्त ग्राम्याः
पशवः सप्तारण्याः सप्त छन्दाः स्युभयस्यावरुद्धै वस्व्यसि रुद्रासीत्याह रुपमेवास्या
एतन्महिमानम् (५४)

व्याचष्टे वृहस्पतिस्त्वा सुमे रण्वत्वित्याह ब्रह्म वै देवानां वृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै पशुनव
रुन्धे रुद्रो वसुभिरा चिकेत्वित्याहावृत्यै पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्ना जिंधर्मि देवयज्ञं इत्याह
पृथिव्या ह्यैष मूर्धा यदैवयज्ञमिडायाः पुद इत्याहेडायै ह्यैतत्पदं यथ्सोमक्रयण्यै घृतवर्तति
स्वाहाै (५)

इत्याह यदेवास्यै पुदाद् घृतमणीङ्गत तस्मादेवमाह यदध्यर्युरनुग्रावाहुति
जुहुयादन्योऽध्वर्युः स्याद्रक्षांसि यज्ञः हन्त्युरुहरण्यमुपास्य जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति
नान्योऽध्वर्युर्भवति न यज्ञः रक्षांसि ग्रन्ति काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञः रक्षांसि
जिधांसन्ति परिलिखितः रक्षः परिलिखिता अरातय इत्याह रक्षसामपेहत्यै (५६)

इदम् रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान्देष्टि यं च वृयं द्विष्प इत्याह द्वौ वाव

पुरुषो यं चैव द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तयोरेवानन्तरायं ग्रीवाः कृन्तति पशवो वै सौमक्रयं ये पुदं योवत्मूतः सं वंपति पशूनेवाव॑ रुन्धेऽस्मे राय इति सं वंपत्यात्मानमेवाध्युर्युः (५७)

पशुभ्यो नान्तरैति त्वे राय इति यजमानाय प्र यंच्छति यजमान एव रुयिं दंधाति तोते राय इति परिया अर्थो वा एष आत्मनो यत्पत्ती यथा गृहेषु निधत्ते तादगेव तत्त्वर्थीमती ते सपेयेत्याहू त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपकृद्वपमेव पशुषु दधात्यस्मै वै लोकाय गारहंपत्य आ धीयतेऽमुष्मा आहवनीयो यद्वारहंपत्य उपवपेदस्मिंलोके पशुमान्त्याद्यदाहवनीयेऽमुष्मिलोके पशुमान्त्यादुभयोरुपं वपत्युभयोरैवैनं लोकयोः पशुमन्तं करोति॥ (५८)

महिमानुः स्वाहापंहत्या अवृर्युर्येते चतुर्विंशतिश्च॥५॥

[८]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति विचित्यः सोमा (३) न विचित्या (३) इति सोमो वा ओषधीनां राजा तस्मिन् यदापत्रं ग्रसितमेवास्य तद्विचिनुयाद्यथास्याद्वसितं निष्ठिदति तादगेव तद्यन्त विचिनुयाद्यथाक्षनापत्रं विधावति तादगेव तत्क्षोधुकोऽध्युर्युः स्यात्क्षोधुको यजमानः सोमविक्रयिन्यसोमं शोधुयेत्येव ब्रूयाद्यदीतरम् (५९)

यदीतरमुभयैनैव सौमविक्रयिणंमर्पयति तस्मांसोमविक्रीयी क्षोधुकोऽरुणो ह स्माहौपवेशः सोमक्रयण एवाहं तृतीयसवनमव॑ रुन्ध इति पशूनां चर्मनिमीते पशूनेवाव॑ रुन्धे पशवो हि तृतीयुः सवनं यङ्गामयेतापशुः स्यादित्यक्षतस्तस्य मिमीतक्षं वा अंपशत्व्यमपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्त्यात् (६०)

इति लोमतस्तस्य मिमीतैतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैवास्मै पशूनव॑ रुन्धे पशुमानेव भवत्यपामन्ते क्रीणाति सरसमेवैनं क्रीणात्यमात्योऽसीत्याहमैवैनं कुरुते शुक्रस्ते ग्रह इत्याह शुक्रो ह्यस्य ग्रहोऽनुसाच्छ याति महिमानमेवास्याच्छ यात्यनसा (६१)

अच्छं याति तस्मादनोवाह्यं सुमे जीवनं यत्र खलु वा एत शीरणा हरन्ति तस्मांच्छीरपहार्य गिरौ जीवनमभि त्यं देवं सवितारमित्यतिछन्दसुर्चा मिमीतेऽतिच्छन्दा वै सर्वाणि छन्दांसि सर्वेभिरैवैनं छन्दोभिर्मिमीते वरष्म वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा यदतिच्छन्दसुर्चा मिमीते वरष्मैवैनं समानानां करोत्येकयैकयोर्थसर्गम् (६२)

मिमीतेऽयातयाम्नियायातयाम्नियैवैनं मिमीते तस्मान्नानांवीर्या अङ्गुलयः सर्वास्वङ्गुष्ठमुपु

नि गृह्णति तस्मा॑थ्सुमावंद्वीर्योऽन्याभिरङ्गुलिभिस्तस्माथ्सर्वा॒ अनु सं चरति यथसुह॒
सर्वाभिर्मिमीते॒ सङ्क्षिप्ता॒ अङ्गुलयो॒ जायेरन्नेक्यैकयोथसर्गं॒ मिमीते॒ तस्माद्विभक्ता॒
जायन्ते॒ पञ्च कृत्वो॒ यजुषा॒ मिमीते॒ पञ्चाक्षरा॒ पुङ्कः॒ पाङ्को॒ युज्ञो॒ युज्ञमेवावं॒ रुन्धे॒ पञ्च
कृत्वस्तुष्णीम् (६३)

दश सं पंचन्ते॒ दशाक्षरा॒ विराङ्गन्नं॒ विराङ्गुराजैवान्नाद्यमवं॒ रुन्धे॒ यद्यजुषा॒ मिमीते॒
भूतमेवावं॒ रुन्धे॒ यत्तुष्णी॒ भैविष्यद्यद्वै॒ तावानेव॒ सोमः॒ स्यादावन्तं॒ मिमीते॒ यजमानस्यैव
स्यान्नापि॒ सदस्यानां॒ प्रजाभ्यस्त्वेत्युप॒ समूहति॒ सदस्यानेवान्वाभंजति॒ वासुसोपं॒ नह्यति॒
सर्वदेवत्यं॒ वै (६४)

वासुः॒ सर्वाभिरैवैनं॒ देवताभिः॒ समर्धयति॒ पुशवो॒ वै सोमः॒ प्राणाय॒ त्वेत्युपं॒ नह्यति॒
प्राणमेव॒ पुशुषु॒ दधाति॒ व्यानाय॒ त्वेत्यनु॒ शृथति॒ व्यानमेव॒ पुशुषु॒ दधाति॒ तस्मा॑थ्स्वपन्तं॒
प्राणा॒ न जंहति॥ (६५)

इतरं पशुमाथ्यात्यनेत्रोथगंतूणी॒ संवर्देवत्यं॒ वै त्रयस्त्रिःशब्दा॥७॥ [७]

यत्कलयो॒ ते॒ शफेनं॒ ते॒ क्रीणानीति॒ पणेतागोअर्धः॒ सोमं॒ कुर्यादगोअर्धं॒
यजमानुमगोअर्धमध्वर्युङ्गोस्तु॒ मंहिमानु॒ नावं॒ तिरेद्वावं॒ ते॒ क्रीणानीत्येव॒ ब्रूयाद्वाऽर्घमेव
सोमं॒ कुरोति॒ गोअर्धं॒ यजमानं॒ गोअर्घमध्वर्युन्नं॒ गोर्मंहिमानुमवं॒ तिरत्युजया॒॑ क्रीणाति॒
सतंपसमेवैनं॒ क्रीणाति॒ हिरण्येन॒ क्रीणाति॒ सशुक्रमेव (६६)

एनुं॒ क्रीणाति॒ धेन्वा॒ क्रीणाति॒ साशिरमेवैनं॒ क्रीणात्यृष्टमेण॒॑ क्रीणाति॒ सेन्द्रमेवैनं॒
क्रीणात्यनुहाँ॒ क्रीणाति॒ वहिर्वा॒ अनुङ्गान्॒ वहिनेव॒ वहिं॒ युज्ञस्य॒॑ क्रीणाति॒ मिथुनाभ्याँ॒
क्रीणाति॒ मिथुनस्यावंरुच्छै॒ वासंसा॒ क्रीणाति॒ सर्वदेवत्यं॒ वै वासुः॒ सर्वाभ्य॒ एवैनं॒ देवताभ्यः॒
क्रीणाति॒ दश सं पंचन्ते॒ दशाक्षरा॒ विराङ्गन्नं॒ विराङ्गुराजैवान्नाद्यमवं॒ रुन्धे॒ (६७)

तपसस्तुनूरसि॒ प्रजापतेर्वर्णं॒ इत्याह॑ पुशुभ्यं॒ एव॒ तदध्वर्युर्नि॒ हुतं॒ आत्मनोऽनाव्रस्काया॒
गच्छति॒ श्रियं॒ प्रपश्नोप्रोति॒ य॒ एवं॒ वेदं॒ शुक्रं॒ ते॒ शुक्रेण॒ क्रीणामीत्याह॒॑ यथायुजेरैवेतदेवा॒
वै येन॒ हिरण्येन॒ सोममक्रीणन्तदभीषहा॒ पुनराददत्॒ को हि तेजसा॒ विक्रेष्यत्॒ इति॒ येन॒
हिरण्येन (६८)

सोमं क्रीणीयात्तदभीषहा पुनरा ददीत् तेजं एवाऽत्मन्यत्तेऽस्मे ज्योतिः सोमविक्रियिणि तम इत्याहु ज्योतिरेव यजंमाने दधाति तमसा सोमविक्रियिणं मर्पयति यदनुपग्रथ्य हन्यादन्दशूकास्ताऽ समाऽ सुर्पाः स्युरिदमुहः सुर्पाणां दन्दशूकानां ग्रीवा उपं ग्रथामीत्याहादन्दशूकास्ताऽ समाऽ सुर्पा भवन्ति तमसा सोमविक्रियिणं विध्यति स्वान् (६९)

भ्राजेत्याहृते वा अमुष्मिलोके सोममरक्षन्तेभ्योऽधि सोममाहरन् यदेतेभ्यः सोमक्रयणान्नानुदिशेदक्रीतोऽस्यु सोमः स्यान्नास्यैतेऽमुष्मिलोके सोमऽ रक्षेयुर्यदेतेभ्यः सोमक्रयणाननुदिशति क्रीतोऽस्यु सोमो भवत्येतेऽस्यामुष्मिलोके सोमऽ रक्षन्ति॥ (७०)

सशुक्तमेव रूप्य इति येन हिरण्येन स्वान् चतुश्चत्वारिःशब्दः ॥५॥ [१०]

वारुणो वै क्रीतः सोम उपनद्वो मित्रो न एहि सुमित्रधा इत्याहु शान्त्या इन्द्रस्योरुमा विंश दक्षिणमित्याहु देवा वै यः सोममक्रीणन्तमिन्द्रस्योरौ दक्षिणं आसादयन्त्रेष खलु वा एतरहीन्द्रो यो यजंते तस्मादेवमाहोदायुषा स्वायुषेत्याहु देवतां एवान्वारभ्योत् (७१)

तिष्ठत्युर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याहान्तरिक्षदेवत्योऽ ह्यैतरहि सोमोऽदित्याः सदोऽस्यदित्याः सद् आ सीदेत्याहु यथायुजुरेवैतद्वि वा एनमेतदर्थयति यद्वारुणः सन्त मैत्रं करोति वारुण्यर्चा सादयति स्वयैवैन देवतया समर्धयति वासंसा पुर्यानंह्यति सर्वदेवत्यं वै वासः सर्वाभिरेव (७२)

एन देवताभिः समर्धयुत्यथो रक्षसामपंहत्यै वर्नेषु व्यन्तरिक्षं ततानेत्याहु वर्नेषु हि व्यन्तरिक्षं ततान् वाजुमर्वुथिस्वत्याहु वाजः श्वर्वसु पर्यो अघ्नियास्वित्याहु पर्यो ह्यंघ्नियासु हृथसु क्रतुमित्याहु हृथसु हि क्रतुं वरुणो विक्षवंग्निमित्याहु वरुणो हि विक्षवंग्निन्दिवि सूर्यम् (७३)

इत्याहु दिवि हि सूर्यः सोममद्रावित्याहु ग्रावाणो वा अद्रयस्तेषु वा एष सोम दधाति यो यजंते तस्मादेवमाहोदु त्यं जातवैदसमितिं सौर्यर्चा कृष्णाजिनं प्रत्यानंह्यति रक्षसामपंहत्या उस्वैवेत धूरपाहवित्याहु यथायुजुरेवैतत्प्र च्यवस्व भुवस्पत इत्याहु भूतानाऽ हि (७४)

एष पतिर्विश्वान्यभि धामानीत्याहु विश्वानि ह्ये ऽषोऽभि धामानि प्रच्यवते

मा त्वा परिपरी विंदिदित्याहू यदेवादः सोमं माहुयमाणं गन्धुर्वो विश्वावसुः
पर्यमुष्णात्स्मादेवमाहापरिमोषाय यजमानस्य स्वस्त्ययन्यसीत्याहू यजमानस्यैवैष
युजस्यान्वारम्भोऽनवधित्यै वरुणो वा एष यजमानमभ्यैति यत् (७५)

क्रीतः सोमं उपनद्वे नमो मित्रस्य वरुणस्य चक्षुंस् इत्याहू शान्त्या आ सोमं
वहन्त्यग्निना प्रति तिष्ठते तौ सम्बवन्तौ यजमानमभि सम्बवतः पुरा खलु वावैष
मेधायात्मानं मालभ्यं चरति यो दीक्षितो यदग्नीषोमीयं पुशुमालभंत आत्मनिष्क्रयं एवास्य
स तस्मात्तस्य नाशयं पुरुषनिष्क्रयं इव ह्यथो खल्वाहुरग्नीषोमाभ्यां वा इन्द्रो वृत्रमहन्ति
यदग्नीषोमीयं पुशुमालभंते वात्रप्र एवास्य स तस्माद्वाशयं वारुण्यर्चा परि चरति स्वयैवैन
देवतया परि चरति॥ (७६)

अन्वारयोध्सवभिरेव सूर्यं भूतानाऽहंति यदाहः समविश्शतिश्च॥६॥

[११]

यो वा अयंथादेवतन्वामंग्र इद्रंस्य चिन्ति यथा वै वयो वै यदाकूताद्यास्ते अग्ने मयिं गृह्णामि प्रजापतिः सोऽस्माश्वेगान् वाजं कूर्मान्
योक्ते मित्रावरुणाविन्द्रस्य पूर्ण ओजं आनुन्दमहरुग्रेवायोः पञ्चाङ्गमैर्द्यौस्तेऽपि पुशुरासीथिष्ठिश्चतिः॥२६॥

यो वा एवाहृतिमभवन्युदिभिरवरुण्यानन्दमुष्टौपंशुशतः॥५८॥

यो वा अयंथादेवतं यद्यंवजिग्रह्मि॥

हरिः ॐ ॥

॥कृष्ण-यजुर्वदीय-तैत्तिरीय-संहितायां षष्ठकाण्डे प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥६-१॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

यदुभौ विमुच्यातिथ्यं गृह्णीयाद्यज्ञं विच्छिन्नाद्यदुभावविमुच्य यथानांगतायातिथ्यं क्रियते ताद्यगेव तद्विमुक्तोऽन्योऽनङ्घान्भवत्यविमुक्तोऽन्योऽथाति�्यं गृह्णाति यज्ञस्य सन्तात्यै पत्प्लन्वारंभते पर्नी हि पारीणद्युस्येशे परियैवानुमतं निर्वपति यद्वै पर्नी यज्ञस्य करोति मिथुनं तदथो परिंया एव (१)

एष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै यावद्विवेच राजानुचरैरागच्छति सर्वेभ्यो वै तेभ्य आति�्यं क्रियते छन्दाऽसि खलु वै सोमस्य राजाऽनुचराण्यग्रेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह गायत्रिया एवैतेन करोति सोमस्यातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह त्रिष्टुभं एवैतेन करोत्यतिथेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह जगत्ये (२)

एवैतेन करोत्यग्रये त्वा रायस्पोषदान्वे विष्णवे त्वेत्याहानुष्टुभं एवैतेन करोति श्येनाय त्वा सोमभूते विष्णवे त्वेत्याह गायत्रिया एवैतेन करोति पश्च कृत्वो गृह्णाति पश्चाक्षरा पङ्किः पाङ्को यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धे ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्माऽथस्त्याद्वायत्रिया उभयतं आतिथ्यस्य क्रियत इति यदेवादः सोममा (३)

अहरत्स्माद्वायत्रिया उभयतं आतिथ्यस्य क्रियते पुरस्ताऽचोपरिष्टाच शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदातिथ्यं नवंकपालः पुरोडाशो भवति तस्माऽन्वधा शिरो विष्णूतन्नवंकपालः पुरोडाशो भवति ते त्रयस्त्रिकपालस्त्रिवृता स्तोमेन सम्मितास्तेजस्त्रिवृत्तेजं एव यज्ञस्य शीरुषं दंधाति नवंकपालः पुरोडाशो भवति ते त्रयस्त्रिकपालस्त्रिवृत्तां प्राणेन सम्मितास्त्रिवृद्धै (४)

प्राणस्त्रिवृत्तमेव प्राणमभिपूर्व यज्ञस्य शीरुषं दंधाति प्रजापतेवा एतानि पक्षमाणि यदश्ववाला ऐक्षवी तिरश्वी यदश्ववालः प्रस्तरो भवत्यैक्षवी तिरश्वी प्रजापतेव तच्छुः सम्भरति देवा वै या आहुतीरजुहवुस्ता असुरा निष्कावमादन्ते देवाः कार्ग्म्यमपश्यन्कर्मण्यो वै कर्मेनेन कुर्वते ते कार्ग्म्यमयान्परिधीन् (५)

अकृवत तैर्वै ते रक्षाङ्गस्यपाग्नत यत्कार्ग्मयाः परिधयो भवन्ति रक्षसामपहत्यै सङ्गस्परशयति रक्षसामनन्ववचाराय न पुरस्तात्परि दधात्यादित्यो ह्यैवोद्यन्पुरस्ताद्रक्षाङ्गस्यपु

समिधावा दंधात्युपरिष्ठादेव रक्षांश्च स्यपंहन्ति यजुषान्यां तृष्णीमन्यां मिथुनत्वाय द्वे आदंधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मवादिनौ वदन्ति (६)

अग्रिश्च वा एतौ सोमंश्च कथा सोमायातिथ्यं क्रियते नाग्रय इति यदग्रावग्निं मंथित्वा प्रहरति तेनैवाग्रयं आतिथ्यं क्रियतेऽथो खल्वाहुरग्निः सर्वा देवता इति यद्विरासाद्यग्निं मन्थति हृव्यायैवासंन्नाय र्वा देवता जनयति॥ (७)

परिणा एव जगत्या आ त्रिवृद्धे परिधीन वंदन्त्येकचत्वारिंशत्तम्॥ ७॥

[१]

देवासुराः संयता आसन्ते देवा मिथो विप्रिया आसन्तेऽन्यस्मै ज्येष्ठायातिष्ठमानः पश्चाद व्यक्तमन्नग्निर्वर्सभिः सोमो रुद्रैरिन्द्रौ मरुद्विर्वरुण आदित्यैर्बृहस्पतिर्विश्वैर्देवस्तेऽमन्यन्तासुरेभ्यो वा इदं भ्रातृव्येभ्यो रध्यामो यन्मिथो विप्रियाः स्मो या न इमाः प्रियास्तुनुवस्ता य सुमवद्यामहै ताभ्यः स निरक्तच्छाद्यः (८)

नः प्रथमोऽन्यस्मै द्रुह्यादिति तस्माद्यः सतानूनप्रिणां प्रथमो द्रुह्यति स आर्तिमाच्छ्रुति यत्तानूनप्रत्यं संमवद्यति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति पश्च कृत्वोऽव द्यति पश्चाद्या हि ते तथसंमवाद्यन्ताथो पश्चाक्षरा पुङ्कः पाङ्कौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्ध आपतये त्वा गृहामीत्याह प्राणो वै (९)

आपतिः प्राणमेव प्रीणाति परिपतय इत्याहु मनो वै परिपतिर्मनं एव प्रीणाति तनूनप्र इत्याहु तनुवो हि ते ताः संमवाद्यन्तं शाक्तरायेत्याहु शक्त्यै हि ते ताः संमवाद्यन्तं शक्तमन्नोजिष्ठायेत्याहोजिष्ठु हि ते तदात्मनः संमवाद्यन्तानाधृष्टमस्यनाधृष्ट्यमित्याहानाधृष्टु ह्यैतदनाधृष्ट्यं देवानामोजः (१०)

इत्याहु देवानां ह्यैतदोजोऽभिशस्तिपा अनभिशस्तेन्यमित्याहभिशस्तिपा ह्यैतदनभिशस्तेन्यमनु मे दीक्षां दीक्षापतिर्मन्यतामित्याह यथायजुरेवैतद् घृतं वै देवा वत्र कृत्वा सोममन्नग्नन्तिकमिव खलु वा अस्यैतचरन्ति यत्तानूनप्रेण प्रचरन्त्यशुरंशुस्ते देव सोमा प्यायतामित्याहु यत् (११)

एवास्यापुवायते यन्मीयते तदेवास्यैतेना प्याययत्या तुभ्यमिन्द्रः प्यायतामा त्वमिन्द्राय प्यायस्वेत्याहोभावेन्द्र च सोमं चा प्याययत्या प्याययु सर्वान्स्मन्या मेधयेत्याहुर्त्विजो वा अस्य सखायस्तानेवा प्याययति स्वस्ति तै देव सोम सुत्यामंशीय (१२)

इत्याहाऽशिषेमेवैतामा शास्ते प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्यवन्ते ये सोममाप्याययन्तरिक्षं हि सोमु आप्यायितु एष्टु रायुः प्रेषे भगुयेत्याहू द्यावापृथिवीभ्यामेव नमस्कृत्यास्मिल्लोके प्रतिं तिष्ठन्ति देवासुराः संयंता आसन्ते देवा बिभ्यतोऽग्निं प्राविशन्तस्मादाहुग्निः सर्वा देवता इति ते (१३)

अग्निमेव वरुथं कृत्वासुरानभ्यं भवन्नग्निमिव खलु वा एष प्र विशति योऽवान्तरदीक्षामुपैति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यात्मानमेव दीक्षयां पाति प्रजामवान्तरदीक्षयां सन्तरां मेखला॒॑ समायच्छते प्रजा ह्यैत्मनोऽन्तरतरा तस्व्रतो भवति मदन्तीभिर्मार्जयते निरह्यग्निः शीतेन वायति समिद्धै या तै अग्ने रुद्रिया तनूरित्याहू स्वयैवेनद्वतया ब्रतयति सयोनित्वाय शान्त्यै॥ (१४)

यो वा ओजं आहू यदशीयेति तैऽग्ने एकांशा च॥७॥

[२]

तेषामसुराणान्तिसः पुरे आसन्नयस्मय्यवमाऽथ रजताऽथ हरिणी ता देवा जेतुन्नाशकुवन्ता उपसदेवाजिंगीषुन्तस्मादाहुर्यश्चेवं वेद यश्च नोपसदा वै मंहापुरं जंयन्तीति त इषु॒॑ समस्कुर्वताग्निमनीक॒॑॑ सोम॒॑ शुल्यं विष्णुन्तेजनन्तेऽब्रुवन्क इमामसिष्यतीति (१५)

रुद्र इत्यब्रुवन्नुद्रो वै कूरः सोऽस्युत्विति सोऽब्रवीद्वरं वृणा अहमेव पशुनामधिपतिरसानीति तस्माद्दुदः पशुनामधिपतिस्ता॒॑ रुद्रोऽवासृजुथस तिसः पुरो भित्त्वैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्माणुदत्त यदुपसद उपसद्यन्ते भ्रातृव्यपराणुत्यै नान्यामाहुतिं पुरस्ताङ्गुह्याद्यदन्पुरस्ताङ्गुह्यात् (१६)

अन्यमुखं कुर्याथ्मुवेणाधारमा घारयति यज्ञस्य प्रजाात्यै पराङ्गतिक्रम्य ज्ञहोति परांच एवैभ्यो लोकेभ्यो यजमानो भ्रातृव्यान्न णुदते पुनरत्याक्रम्योपसद ज्ञहोति प्रणुद्यैवैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्याजित्वा भ्रातृव्यलोकमभ्यारोहति देवा वै याः प्रातरुपसद उपासीदन्नहस्ताभिरसुरान्माणुदन्त याः साय॒॑ रात्रिंत्यै ताभिर्यथसायं प्रातरुपसदः (१७)

उपसद्यन्तेऽहोरात्राभ्यामेव तद्यजमानो भ्रातृव्यान्न णुदते याः प्रातर्याज्याः स्युस्ता: सायं पुरोनुवाक्याः कुर्यादयोतयामत्वाय तिस्ता॑ उपसद उपैति त्रये इमे लोका इमानेव लोकान्नोणाति षट्थसं पंद्यन्ते पञ्च कृतवं कृतुनेव प्रीणाति द्वादशाहीने सोमु उपैति द्वादशमासाः संवथस्तुः संवथस्तुमेव प्रीणाति चतुर्विंशतिः सम् (१८)

पद्मन्ते चतुर्विंशतिरर्धमासा अर्धमासानेव प्रीणात्याराग्रामवान्तरदीक्षामुपेयाद्यः कामयेतास्मिन्मे लोकेऽर्घुकङ्ग स्यादित्येकमग्रेऽथ द्वावथ त्रीनथं चतुरं एषा वा आराग्रामवान्तरदीक्षास्मिन्नेवास्मै लोकेऽर्घुकं भवति पुरोवरीयसीमवान्तरदीक्षामुपेयाद्यः कामयेतामुष्मिन्मे लोकेऽर्घुकङ्ग स्यादिति चतुरोऽग्रेऽथ त्रीनथं द्वावथैकमेषा वै पुरोवरीयस्यवान्तरदीक्षामुष्मिन्नेवास्मै लोकेऽर्घुकं भवति॥ (१९)

अस्मित्यताति जहुयाभ्युय प्रातरुपुसद्वत्तुर्विंशतिः सञ्चतुरोऽग्रे पोडंश च॥५॥ [३]

सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति य उपसदं उपयन्ति तेषां य उन्नयते हीयतं एव स नोदेनेषीति सून्नीयमिव यो वै स्वार्थेतां यताङ्गं श्रान्तो हीयत उत स निष्ठाय सह वंसति तस्मांस्तुकृदुन्नीय नापरमुन्नयेत दुभ्रोन्नयेतैतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैव पशूनवं रूपे (२०)

यज्ञो देवेभ्यो निलायत विष्णुं रूपं कृत्वा स पृथिवीं प्राविशत्तं देवा हस्तान्धसंरभ्यैच्छुन्तमिन्द्रं उपर्युपर्यत्यंक्रामुसांब्रवीत्को मायमुपर्युपर्यत्यंक्रमीदित्यहं दुर्गं हन्तेत्यथं कस्त्वमित्यहं दुर्गादाहृतेति सौऽब्रवीदुर्गं वै हन्तावोचथा वराहोऽयं वाममोषः (२१)

सुसानां गिरीणां पुरस्ताद्वितं वेद्यमसुराणां बिभर्ति तं जाहि यदि दुर्गं हन्तासीति स दर्भपुञ्जीलमुद्धृयं सुम गिरीन्मित्वा तमहृसांब्रवीदुर्गाद्वा आहर्तावोचथा एतमा हरेति तमेभ्यो यज्ञं एव यज्ञमाहरुद्यत्तद्वितं वेद्यमसुराणामविन्दन्त तदेकं वेद्यैवेदित्वमसुराणाम् (२२)

वा इयमग्रं आसीद्यावदासीनः परापश्यति तावदेवानान्ते देवा अब्रवन्नस्त्वेव नो-उस्यामपौति कियद्वा दास्याम् इति यावदियं सलावृकी त्रिः परिक्रामति तावन्नो दत्तेति स इन्द्रः सलावृकी रूपं कृत्वेमां त्रिः सुवर्तुः पर्यक्रामत्तदिमामविन्दन्त यदिमामविन्दन्त तद्वेद्यै वेदित्वम् (२३)

सा वा इयं सर्वैव वेदिरियति शक्यामीति त्वा अवमायं यजन्ते त्रिंशत्पदानि पश्चात्तिरश्चै भवति पद्मिंशत्प्राची चतुर्विंशतिः पुरस्तात्तिरश्चै दशादशं सं पैद्यन्ते दशाक्षरा विराङ्गं विराङ्गिराजैवान्नाद्यमवं रूप्य उद्धन्ति यदेवास्यां अमेध्यं तदपं हन्त्युद्धन्ति तस्मादोषधयः परा भवन्ति बुरुहिः स्तूणाति तस्मादोषधयः पुनरा भवन्त्युत्तरं

बुरुहिषं उत्तरबुरुहिः स्तुणाति प्रजा वै बुरुहिर्यजमान उत्तरबुरुहिर्यजमानमेवायंजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजमानोऽजमानादुत्तरः॥ (२४)

रुप्ये वाममेषो वेंदित्वमसुराणां वेंदित्वं भवन्ति पञ्चव॒शतिश्वा॥५॥ [४]

यद्वा अर्नीशानो भारमादत्ते वि वै स लिंशते यद्वादश साहस्योपसदः स्युस्तिस्कौऽहीनस्य यज्ञस्य विलोमं क्रियेत तिस्त्र एव साहस्योपसदो द्वादशाहीनस्य यज्ञस्य सवीर्यत्वायाथो सलोमं क्रियते वृथस्स्यैकः स्तनो भागी हि सोऽथेकुङ्कु स्तनं व्रतमुपैत्यथ द्वावथ त्रीनथं चतुरं एतद्वै (२५)

क्षुरपंचि नामं व्रतं येन प्र जातान्नातृव्यानुदते प्रतिं जनिष्यमाणानथो कर्नीयसैव भूय उपैति चतुरोऽग्रे स्तनान्नव्रतमुपैत्यथ त्रीनथ द्वावथैकंमेतद्वै सुजघनं नामं व्रतं तपस्य एव सुवर्ग्यमथो प्रैव जायते प्रजयां पशुभिर्यवाग् राजन्यस्य व्रतं कूरेव वै यवागः कूर इव (२६)

राजन्यो वज्रस्य रूपं समृद्ध्या आमिक्षा वैश्यस्य पाकयज्ञस्य रूपं पुष्ट्यै पयो ब्राह्मणस्य तेजो वै ब्राह्मणस्तेजः पयस्तेजसैव तेजः पयं आत्मन्यत्तेऽथो पयसा वै गर्भ वर्धन्ते गर्भ इव खलु वा एष यद्वाक्षितो यदस्य पयो व्रतं भवत्यात्मानमेव तद्वर्धयति त्रिव्रतो वै मनुरासीद्विव्रता असुरा एकंव्रताः (२७)

देवाः प्रातर्मध्यन्दिने सायं तन्मनोर्व्रतमासीत्पाकयज्ञस्य रूपं पुष्ट्यै प्रातश्च सायं चासुराणां निर्मध्यं क्षुधो रूपं ततुस्ते पराभवन्मध्यन्दिने मध्यरात्रे देवानां ततुस्तेऽभवन्मध्युर्वग्ं लोकमायुन् यदस्य मध्यन्दिने मध्यरात्रे व्रतं भवति मध्युतो वा अन्नेन भुजते मध्यत एव तदूर्जं धत्ते भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना (२८)

पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति गर्भो वा एष यद्वाक्षितो योनिर्दक्षितविमितं यद्वाक्षितो दक्षितविमितात्प्रवसेद्यथा योनेर्गर्भः स्कन्दति ताहगेव तत्र प्रवस्तव्यात्मनो गोपीथायैष वै व्याघ्रः कुलगोपो यदग्निस्तस्माद्यद्वाक्षितः प्रवसेऽस्त्र एनमीश्वरोऽनुत्थायु हन्तोर्न प्रवस्तव्यात्मनो गुस्तै दक्षिणतः शय एतद्वै यजमानस्यायतनुङ्कु स्व एवायतने शयेऽग्निमध्यावृत्य शये देवता एव यज्ञमध्यावृत्य शये॥ (२९)

एतद्वै कूर इवैकंव्रता आत्मना यजमानस्य त्रयोदश च॥५॥ [५]

पुरोहितिः देवयज्ञने याजयेद्यं कामयेतोपैनुमुत्तरो यज्ञो नमेदभि सुवर्गं लोकं

जंयेदित्येतद्वै पुरोहविर्देव्यजनं यस्य होता^८ प्रातरनुवाकमनुब्रवन्नग्निमप आदित्यमभि विपश्यत्युपैनुमुत्तरो यज्ञो नमत्यभि सुवर्गं लोकं जंयत्यासे देव्यजने याजयेद्भातृव्यवन्तं पन्था वाधिस्पूरशयेत्कर्त्त वा यावन्नानसे यातवै (३०)

न रथायैतद्वा आसं देव्यजनमाप्नोत्येव भ्रातृव्यं नैनं भ्रातृव्य आप्नोत्येकोन्नते देव्यजने याजयेत्पशुकाममेकोन्नताद्वै देव्यजनादङ्गिरसः पशुनसृजन्तान्तरा संदोहविर्धने उन्नतः स्यादितद्वा एकोन्नतं देव्यजनं पशुमानेव भवति अन्नते देव्यजने याजयेथ्युवर्गकामुच्युन्नताद्वै देव्यजनादङ्गिरसः सुवर्गं लोकमायन्नतराहवनीयं च हविर्धनं च (३१)

उन्नतः स्यादन्तरा हविर्धनं च सदश्चान्तरा सदश्च गारहपत्यं चैतद्वै अन्नतं देव्यजनं सुवर्गमेव लोकमेति प्रतिष्ठिते देव्यजने याजयेत्प्रतिष्ठाकाममेतद्वै प्रतिष्ठितं देव्यजनं यथस्वर्तं समं प्रत्येव तिष्ठति यत्रान्याअन्या ओषधयो व्यतिषक्ताः स्युस्तद्याजयेत्पशुकाममेतद्वै पशुनां रूपं रूपेणावासमै पशुन (३२)

अब रुप्ये पशुमानेव भवति निरक्षतिगृहीते देव्यजने याजयेद्यं कामयैतनिरक्षत्यास्य यज्ञं ग्राहयेयमित्येतद्वै निरक्षतिगृहीतं देव्यजनं यथस्वश्यै सत्याक्रक्षत्तिरक्षत्यैवास्यं यज्ञं ग्राहयति व्यावृत्ते देव्यजने याजयेद्वावृत्कामं यं पत्रे वा तल्पे वा मीमांसेन्नाचीनमाहवनीयात्प्रवृण इस्यात्प्रतीचीनं गारहपत्यादेतद्वै व्यावृत्तं देव्यजनं वि पाप्नना भ्रातृव्येणा वर्तते नैनं पत्रे न तल्पे मीमांसन्ते कार्ये देव्यजने याजयेद्भूतिकामं कार्यो वै पुरुषो भवत्येव॥ (३३)

यातवै हविर्धनं श्च पशुन्याप्नाऽषादेश च॥४॥ [६]

तेभ्य उत्तरवेदिः सिंहौ रूपं कृत्वोभयानन्तरापकम्यातिष्ठते देवा अमन्यन्त यत्तरान् वा इयमुपावृथ्यति त इदं भविष्यन्तीति तामुपामत्रयन्त साब्रवीद्वरं वृणे सर्वान्मया कामान्वयश्ववथ् पूर्वा तु माऽग्नेराहृतिरश्ववता इति तस्मादुत्तरवेदिं पूर्वामुग्रेव्याघारयन्ति वारेवृत्तः ह्यस्यै शम्यया परिं मिमीते (३४)

मात्रैवास्यै साऽथो युक्तेनैव युक्तमवं रुप्ये वित्तायांह मेऽसीत्याह वित्ता ह्येनानावत्तिकायांनी मेऽसीत्याह तिक्तान् ह्येनानावदवंतान्मा नाथितमित्याह नाथितान् ह्येनानावदवंतान्मा व्यथितमित्याह व्यथितान् ह्येनानावदिरुग्निर्भो नामं (३५)

अग्ने अङ्गिर इति त्रिरहरति य एवैषु लोकेष्वग्न्यस्तानेवाव रुचे तृष्णा चंतुर्थः हरत्यनिरुक्तमेवाव रुचे सिंहीरसि महिषीरसीत्याह सिंहीरद्यैषा रूप कृत्वोभयानन्तरापक्रम्यातिष्ठदुरु प्रथस्वोरु तै यज्ञपतिः प्रथतमित्याह यजमानमेव प्रजयापुषुभिः प्रथयति धूवा (३६)

असीति सः हन्ति धृत्यै देवेभ्यः शुभस्व देवेभ्यः शुभस्वेत्यव चोक्षति प्रच किरति शुद्धा इन्द्रघोषस्त्वा वसुभिः पुरस्तात्पात्वित्याह दिग्भ्य एवैनां प्रोक्षति देवाः श्वेदुत्तरवेदिरुपावर्त्तहैव वि जयामहा इत्यसुरा वज्रमुद्यत्य देवानुभ्यायन्त तानिन्द्रघोषो वसुभिः पुरस्तादप (३७)

अनुदत मनोजवाः पितृभिर्दक्षिणतः प्रचेता रुद्रैः पश्चाद्विश्वकर्मादित्यरुत्तरतो यदेवमुत्तरवेदिं प्रोक्षति दिग्भ्य एव तद्यजमानो भ्रातृव्यान्प्रणुदत इन्द्रो यतीन्सालावृकेभ्यः प्रायच्छुत्तान्दक्षिणत उत्तरवेद्या आदन् यत्प्रोक्षणीनामुच्छिष्येत तद्दक्षिणत उत्तरवेद्यै निनयेद्यदेव तत्र कूरं तत्तेन शमयति यं द्विष्यात्तं ध्यायेच्छुवैनं मर्पयति॥ (३८)

मिमीते नामं धूवाऽप्य शूचा त्रीणि ८॥

[७]

सोत्तरवेदिरब्रवीर्घर्वान्मया कामान्वशजवथेति ते देवा अकामयन्तासुरान्प्रातृव्यानभिर्भवेमेति तैऽजुहवुः सिंहीरसि सपत्नसाही स्वाहेति तेऽसुरान्प्रातृव्यानभ्यर्भवन्तोऽसुरान्प्रातृव्यानभिभूयोकामयन्त प्रजां विन्देमहीति तैऽजुहवुः सिंहीरसि सुप्रजावनिः स्वाहेति ते प्रजामविन्दन्त ते प्रजां वित्वा (३९)

अकामयन्त पशून् विन्देमहीति तैऽजुहवुः सिंहीरसि रायस्पोषवनिः स्वाहेति ते पशूनविन्दन्त ते पशून् वित्वाऽकामयन्त प्रतिष्ठां विन्देमहीति तैऽजुहवुः सिंहीरस्यादित्यवनिः स्वाहेति त इमां प्रतिष्ठामविन्दन्त त इमां प्रतिष्ठां वित्वाकामयन्त देवतां आशिष उपेयामेति तैऽजुहवुः सिंहीरस्या वह देवान्देवयुते (४०)

यजमानाय स्वाहेति ते देवतां आशिष उपायन्यश्च कृत्वो व्याघारयति पश्चाक्षरा पङ्किः पाङ्को यज्ञो यज्ञमेवाव रुचेऽक्षण्या व्याघारयति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गनिः प्रहरन्ति प्रतिष्ठित्यै भूतेभ्यस्वेति सुचुमुद्भाति य एव देवा भूतास्तेषान्तद्वाग्येयुन्नतानेव तेन प्रीणाति पौत्रद्रवान्परिधीन्परिदधात्येषाम् (४१)

लोकानां विधृत्या अग्नेस्त्रयो ज्यायाऽसो भ्रातर आसन्ते देवेभ्यो हव्यं वहन्तुः प्रार्मीयन्त

सौऽग्निर्बिभेदित्यं वाव स्य आर्तिमारिष्यतीति स निलायत स यां वनस्पतिष्ववंसत्ता पूतुद्रौ यामोषधीषु तां सुंगन्धितेजंने यां पशुषु तां पेत्वंस्यान्तरा शृङ्गं तं देवताः प्रैषमैच्छुन्तमन्विन्दन्तमंब्रवन् (४२)

उपं न आ वर्तस्व हृव्यं नौ वहेति सौऽब्रवीद्वरं वृणु यदेव गृहीतस्याहृतस्य बहिःपरिधि स्कन्दात्तम्भे भ्रातृणां भागधेयंमसदिति तस्माद्यद् गृहीतस्याहृतस्य बहिःपरिधि स्कन्दति तेषान्तद्वाग्येयं तानेव तेन प्रीणाति सौऽमन्यतास्थन्वन्तो मे पूर्वे भ्रातरः प्रामेषतास्थानि शातया इति स यानि (४३)

अस्थान्यशांतयत् तत्पूतुद्वभवद्यन्माऽसमुपमृतं तहुल्युलु यदेतान्सम्भारान्सम्भरत्यग्नि तथसम्भरत्यग्नेः पुरीषमसीत्याहाग्रेऽद्यैतत्पुरीषं यथसम्भारा अथो खल्वाहुरेते वावैनं ते भ्रातरः परिं शेरे यत्पौतुद्रवाः परिधय इति॥ (४४)

वित्त्वा देवयुत एषामब्रवन् यानि चतुश्चत्वारिंशत्त्वा॥६॥

[८]

बृद्धमवं स्यति वरुणपाशादेवैने मुश्चति प्र णेनेक्ति मेध्ये एवैने करोति सावित्रियर्चा हुत्वा हृविर्धने प्र वर्तयति सवितृप्रसूत एवैने प्र वर्तयति वरुणो वा एष दुर्वागुभयतो बद्धो यदक्षः स यदुथसर्जेद्यजमानस्य गृहानुभ्युथसर्जेथसुवागदेव दुर्योऽ आ वुदेत्याह गृहा वै दुर्योः शान्त्ये पर्नी (४५)

उपानक्ति पर्नी हि सर्वस्य मित्रं मित्रत्वाय यद्वै पर्नी युजस्य कुरोति मिथुनं तदथो परिनिया एवैष युजस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै वर्त्मना वा अन्वित्यै युजः रक्षांसि जिधाऽसन्ति वैष्णवीभ्यामृग्यां वर्त्मनोर्जुहोति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञादेव रक्षाऽस्यपं हन्ति यदध्वर्युरनुग्रावाहृतिज्ञहयादन्योऽध्वर्युः स्याद्रक्षाऽसि युजः हन्युः (४६)

हिरण्यमुपास्य जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति नान्योऽध्वर्युर्भवंति न युजः रक्षांसि ग्रन्ति प्राची प्रेतमध्वरं कल्पयन्ती इत्याह सुवर्गमेवैने लोकं गंमयत्यत्रं रमेथां वर्षन्पृथिव्या इत्योह वर्ष्म द्यैतत्पृथिव्या यदेवयजनः शिरो वा एतद्युजस्य यद्विर्धानन्दिवो वा विष्णवुत वा पृथिव्याः (४७)

इत्याशीर्पदयर्चा दक्षिणस्य हविर्धानस्य मेधों नि हन्ति शीर्षत एव युजस्य यजमान आशिषोऽवं रुन्धे दुण्डो वा औपुरस्तृतीयस्य हविर्धानस्य वषद्वारेणाक्षमच्छिन्द्यतृतीयं

छुदिरहृविर्धनंयोरुदाहियते तृतीयस्य हविर्धनस्यावरुद्धै शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्धविर्धनं विष्णोः राटंमसि विष्णोः पृष्ठमसीत्याहु तस्मादेतावद्धा शिरो विष्णूतं विष्णोः स्यूरासि विष्णोऽर्धुवमसीत्याहु वैष्णवः हि देवतया हविर्धनं यं प्रथमं ग्रन्थिं ग्रन्थीयाद्यत्तं न विंसुः सयेदमेहेनाध्वर्युः प्र मीयेत तस्माध्म विस्तर्यः॥ (४८)

पत्नीं हन्तुर्वा पृथिव्या विष्णूतं विष्णोः पद्मिरशतिश्च॥ ४॥ [१]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसुव इत्यभिमा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहुश्विनौ हि देवानांमध्यर्यू आस्ता पूष्णो हस्ताभ्यामित्याहु यत्यै वज्रं इव वा एषा यदभिरप्तिरसि नारिरसीत्याहु शान्त्यै काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञः रक्षाःसि जिघाःसन्ति परिलिखितः रक्षः परिलिखिता अरातयु इत्याहु रक्षसामपहत्यै (४९)

इदमुहुः रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि यौऽस्मान्देष्टि यं चं वयं द्विष्म इत्याहु द्वौ वाव पुरुषो यं चैव द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तयोरेवानन्तरायं ग्रीवाः कृन्तति दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेत्याहैभ्य एवैनांलोकेभ्यः प्रोक्षति पुरस्तादुर्वाचीं प्रोक्षति तस्मात् (५०)

पुरस्तादुर्वाचीं मनुष्यां ऊर्जमुपं जीवन्ति कूरमिंव वा एतक्रोति यत्खनन्त्युपोऽवं नयति शान्त्यै यवंमतीरवं नयत्यग्वें यवं ऊर्जदुम्बरं ऊर्जवोर्जः समर्धयति यजमानेन सम्मितौदुम्बरी भवति यावनेव यजमानस्तावतीमेवास्मिन्नूर्जं दधाति पितृणाः सदंनमसीति बुरुहिरवं स्तृणाति पितृदेवत्यम् (५१)

हैतद्यन्निखातं यद्भुरुहिरनवस्तीर्य मिनुयात्पितृदेवत्यां निखाता स्याद्भुरुहिरवस्तीर्य मिनोत्यस्यामेवैनां मिनोत्यथौ स्वारुहमेवैनाङ्करोत्युद्विवः स्तभानान्तरिक्षं पृष्णेत्याहैषां लोकानां विधृत्यै द्युतानस्त्वां मारुतो मिनोत्वित्याहु द्युतानो ह स्म वै मारुतो देवानामौदुम्बरीं मिनोति तेनैव (५२)

एनां मिनोति ब्रह्मवनै त्वा क्षत्रवनिमित्याह यथायजुरेवैतद् घृतेन द्यावापृथिवी आ पृष्णेथामित्यौदुम्बर्या जुहोति द्यावापृथिवी एव रसेनानक्त्यान्तमन्ववस्त्रावयत्यान्तमेव यजमानं तेजसाऽन्तर्यैन्द्रमसीति छुदिरधि नि दंधात्यैन्द्रः हि देवतया सदौ विश्वजनस्य छायेत्याह विश्वजनस्य ह्येषा छाया यथसदो नवच्छदि (५३)

तेजस्कामस्य मिनुयात् त्रिवृता स्तोमेन् सम्मितं तेजस्मिवृत्तेजस्व्येव भवत्येकां

दशछदीन्द्रियकामस्यैकादशाक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुगिन्द्रियाव्येव भवति पञ्चदशछदि
भ्रातृव्यवतः पञ्चदशो वज्रो भ्रातृव्याभिमूल्यै सप्तदशछदि प्रजाकामस्य सप्तदशः प्रजापंतिः
प्रजापतेरास्य एकविश्शतिछदि प्रतिष्ठाकामस्यैकविश्शः स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्या
उदरुं वै सदु ऊर्गुदुम्बरो मध्यत औदुम्बरो मिनोति मध्यत एव प्रजानामूर्ज दधाति
तस्मात् (५४)

मध्यत ऊर्जा भुञ्जते यजमानलोके वै दक्षिणानि छुदीषि भ्रातृव्यलोक
उत्तराणि दक्षिणान्युत्तराणि करोति यजमानमेवायंजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजंमानो-
ऽयंजमानादुत्तरोऽन्तर्वर्तन्करोति व्यावृत्यै तस्मादरण्यं प्रजा उपं जीवन्ति परिं त्वा
गिर्वणो गिर इत्याह यथायजुरेवतदिन्द्रस्य स्यूरसीन्द्रस्य धुवमसीत्याहैन्द्रः हि देवतया
सदो यं प्रथमं ग्रन्थिं ग्रंथीयाद्यत्तं न विस्तुसयेदमेहेनाध्वर्युः प्र मीयेत् तस्माथ्स
विस्तुस्याः॥ (५)

अपहत्यै तस्मात्पितृदेवत्यन्तेनेव नवच्छदि तस्माथ्सदः पञ्चदश च॥७॥

[१०]

शिरो वा एतद्यजस्य यद्विर्धानं प्राणा उपरवा हविर्धनै खायन्ते तस्माच्छीरुषन्प्राणा
अधस्तांत्खायन्ते तस्मादधस्ताच्छीर्षाः प्राणा रक्षोहणो वलग्हनो वैष्णवान्खनामीत्याह
वैष्णवा हि देवतयोपरवा असुरा वै निर्यन्तो देवानां प्राणेषु वलुगान्धेखनन्तान्बाहुमात्रे-
जन्वविन्दन्तस्माद्वाहुमात्राः खायन्त इदमुहं तं वलुगमुद्धृपामि (५६)

यं नः समानो यमसमानो निचखानेत्याह द्वौ वाव पुरुषो यश्वैव समानो यश्वासमानो
यमेवास्मै तौ वलंगं निखनतस्मेवोद्घपति सं तृणति तस्माथ्सन्तृणा अन्तरुतः प्राणा न
सम्भिनति तस्मादसम्भिन्नाः प्राणा अपोऽव नयति तस्मादार्द्रा अन्तरुतः प्राणा यवंमतीरवं
नयति (५७)

ऊर्वै यवः प्राणा उपरवाः प्राणेष्वेवोर्ज दधाति बरहिरवं स्तृणाति तस्माल्लोमशा
अन्तरतः प्राणा आज्येन व्याधारयति तेजो वा आज्यं प्राणा उपरवाः प्राणेष्वेव तेजो
दधाति हनुं वा एते यजस्य यदधिष्वर्णे न सं तृणत्यसन्तृणे हि हनुं अथो खलुं दीर्घसोमे
सन्तृद्ये धृत्यै शिरो वा एतद्यजस्य यद्विर्धानम् (५८)

प्राणा उपरवा हनुं अधिष्वर्णे जिह्वा चर्म ग्रावाणो दन्ता मुखमाहवनीयो
नासिंकोत्तरवेदिदरुदरु सदो युदा खलु वै जिह्वायां दृथ्वयि खादत्यथ मुखं गच्छति

यदा मुखं गच्छत्यथोदरं गच्छति तस्मा॑द्विर्धने चर्मन्त्रिष्ठि ग्रावंभिरभिषुत्याहवनीये हुत्वा
प्रत्यश्चः परेत्य सदंसि भक्षयन्ति यो वै विराजों यज्ञमुखे दोहुं वेदं दुहु एवैनामियं वै
विराद्वस्यै त्वक्मर्मोधोऽधिषवणे स्तनां उपरवा ग्रावाणो वृथ्सा ऋत्विजो दुहन्ति सोमः
पयो य एवं वेदं दुहु एवैनाम्॥ (५९)

[११] वृपामि यवंमतीरवं नयति हविर्यन्मेव त्रयोविशतिश्च॥४॥

यदुभौ देवामुग्रा मिथस्तेषां सुवर्गं यद्वा अनीशानः पुरोहितिष्ठि तेष्यः सोत्तरवदिवुद्ध देवस्याभिः॒ शिरो वा एकांदशा॥११॥
यदुभावित्याह देवानां यज्ञो देवेभ्यो न रथांय यज्ञमानाय पुरस्तांदर्वचीन्द्रवंपञ्चाशत्॥५९॥
यदुभौ दुहु एवैनाम्॥

हरिः ॐ ॥

॥कृष्ण-यज्ञवेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां षष्ठकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः॥६-२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

चात्वांलाद्विष्णिंयानुपं वपति योनिर्वै यज्ञस्य चात्वांलं यज्ञस्य सयोनित्वाय देवा वै यज्ञं पराजयन्त तमाग्नीधात्पुनरपांजयन्तेतद्वै यज्ञस्यापराजितं यदाग्नीधं यदाग्नीधाद्विष्णिंयान् विहरति यदेव यज्ञस्यापराजितं ततं एवैनु पुनस्तनुते पराजित्येवं खलु वा एते यन्ति ये बंहिष्पवमानः सर्पन्ति बहिष्पवमाने स्तुते (१)

आहाग्नीदग्नीन् वि हरं बरुहिः स्तुणाहि पुरोडाशाऽऽ अलं कुर्विति यज्ञमेवापुजित्य पुनस्तन्वाना यन्त्यङ्गरैर्द्वे सवने वि हरति शुलाकाभिस्तृतीयऽ सशुक्रत्वायाथो सम्भरत्येवैनुद्विष्णिंया वा अमुष्मिलोके सोममरक्षन्तेभ्योऽधि सोममाहरन्तमन्वायन्तं पर्यविशन् य एवं वेदं विन्दते (२)

परिवेष्टारन्ते सोमपीथेन व्याध्यन्त ते देवेषु सोमपीथमैच्छन्त तां देवा अब्रवन्देवे नामनी कुरुध्वमथ प्र वापस्यथ न वेत्यग्नयो वा अथ धिष्णिंयास्तस्माद्विनामा ब्राह्मणोऽर्घुकस्तेषां ये नेदिष्ठं पर्यविशन्ते सोमपीथं प्राप्नुवन्नाहवनीयं आग्नीधीयो होत्रीयो मार्जलीयस्तस्मातेषु जुहत्यतिहाय वषट्करोति वि हि (३)

एते सोमपीथेनाध्यन्त देवा वै याः प्राचीराहुतीरजुहवुर्ये पुरस्तादसुरा आसन्ताऽस्ताभिः प्राणुदन्त याः प्रतीचीर्ये पश्चादसुरा आसन्ताऽस्ताभिरपानुदन्त प्राचीरन्या आहुतयो हूयन्ते प्रत्यह्नासीनो धिष्णिंयान्व्याधारयति पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च यजमानो भ्रातृव्यान्म्रणुदते तस्मात्परांचीः प्रजाः प्र वीयन्ते प्रतीचीः (४)

जायन्ते प्राणा वा एते यद्विष्णिंया यदध्वर्युः प्रत्यज्ञिष्णिंयानतिसर्पेत्याणान्त्सं कर्षेत्प्रमायुकः स्यान्नाभिर्वा एषा यज्ञस्य यद्गतोऽर्धः खलु वै नाम्ये प्राणोऽवोङ्पानो यदध्वर्युः प्रत्यह्नोतारमतिसर्पेदपाने प्राणं दध्यात् प्रमायुकः स्यान्नाध्वर्युरुपं गायेद्वाग्वीर्यो वा अध्वर्युर्यदध्वर्युरुपगायेद्वात्रे (५)

वाचऽ सम्प्र यच्छेदुपदासुकास्य वारख्याद्वाह्यवादिनो वदन्ति नासऽस्मिते सोमेऽध्वर्युः प्रत्यइन्द्रसदोऽर्तीयादध्य कथा दाक्षिणानि होतुमेति यामो हि स तेषां कस्मा अहं देवा याम् वायाम् वानु ज्ञास्यन्तीत्युत्तरेणाग्नीधं परीत्यं जुहोति दाक्षिणानि न प्राणान्त्सं कर्षति

न्यन्ये धिष्ठिया उप्यन्ते नान्ये यान्त्रिवर्पति तेन तान्मीणाति यान्न निवर्पति यदनुदिशति तेन तान्॥ (६)

स्तुते विन्दते हि वीयन्ते प्रतीचोरुद्ग्रात्र उप्यन्ते चतुर्दशा च॥६॥ [१]

सुवर्गयु वा एतानि लोकाय हृयन्ते यद्वैसर्जनानि द्वाभ्यां गारहंपत्ये जुहोति द्विपाद्यजंमानः प्रतिष्ठित्या आग्नीधे जुहोत्यन्तरिक्ष एवा क्रमत आहवनीये जुहोति सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति देवान् वै सुवर्गं लोकं युतो रक्षाऽस्यजिघाऽसुन्ते सोमैन राजा रक्षाऽस्यप्रहत्यासुमात्मानं कृत्वा सुवर्गं लोकमायत्रक्षसामनुपलाभायात् सोमो भवत्यर्थं (७)

वैसर्जनानि जुहोति रक्षसामपंहत्यै त्वं सौम तनूकृष्ट्य इत्याह तनूकृष्ट्येष द्वेषोऽयो-जन्यकृतेभ्य इत्याहान्यकृतानि हि रक्षाऽस्युरु यन्तासि वर्णथुमित्याहोरु णस्कृधीति वावैतदाह जुषाणो असुराज्यस्य वैत्वित्याहासुमेव यजंमानं कृत्वा सुवर्गं लोकं गमयति रक्षसामनुपलाभाया सोमं ददते (८)

आ ग्राव्यं आ वायव्यान्या द्रोणकलशमुत्पत्तीमा नयन्त्यन्वनाऽसि प्र वर्तयन्ति यावदेवास्यास्ति तेन सह सुवर्गं लोकमैति नयंवत्यर्चाग्नीधे जुहोति सुवर्गस्य लोकस्यभिनीत्यै ग्राव्यानि द्रोणकलशमाग्नीधु उपं वासयति वि ह्येनं तैर्गृह्णते यथसुहोपवासयेदपुवायेत सौम्यर्चा प्र पादयति स्वया (९)

एवैनं देवतया प्र पादयत्यदित्याः सदोऽस्यदित्याः सद् आ सीदेत्याह यथायजुरेवैतद्यजंमानो वा एतस्य पुरा गोसा भवत्येष वौ देव सवितः सोम इत्याह सवितृप्रसूत एवैनं देवताभ्यः सम्प्र यच्छत्येतत्त्वं सौम देवो देवानुपांगा इत्याह देवो ह्येष सन् (१०)

देवानुपैतीदमुहं मनुष्यो मनुष्यानित्याह मनुष्यो ऽह्येष सन्मनुष्यानुपैति यदेतद्यजुर्न ब्रूयादप्रेजा अपशुर्यजंमानः स्याथसह प्रजयां सह रायस्पोषेणत्याह प्रजयैव पुशुभिः सुहेमं लोकमुपावर्तते नमो देवेभ्य इत्याह नमस्कारो हि देवानाऽस्त्वधा पितृभ्य इत्याह स्वधाकारो हि (११)

पितृणामिदमुहं निर्वरुणस्य पाशादित्याह वरुणपाशादेव निर्मुच्यतेऽग्ने व्रतपत आत्मनः पूर्वा तुनुरादेयत्याहुः को हि तद्वेद यद्वर्सीयान्त्स्वे वशे भूते पुनर्वा ददाति न वेति ग्रावाणो

वै सोमस्य राज्ञौ मलिमुसेना य एवं विद्वान्नाव्यन् आग्नीधि उपवासयंति नैनं मलिमुसेना विन्दति॥ (१२)

अथ ददते स्वया सन्ध्यवधाकारो हि विन्दति॥

[२]

वैष्णव्यर्चा हुत्वा यूपमच्छैति वैष्णवो वै देवतया यूपः स्वयैवैनं देवतयाच्छैत्यत्यन्यानगानान्यानुपांगामित्याहाति ह्यन्यानेति नान्यानुपैत्यर्वाक्ता परेरविदं पुरोऽवरैरित्याहावाग्घ्येनं परैर्विन्दति पुरोवरैस्तं त्वा जुषे (१३)

वैष्णवं देवयज्याया इत्याह देवयज्यायै ह्येनं जुषते देवस्त्वा सविता मध्वानुक्तित्याह तेजसैवैनं मनक्त्योषधे त्रायस्वैनङ्गं स्वधिते मैनं हि सीरित्याह वज्रो वै स्वधितिः शान्त्यस्वधितेर्वृक्षस्य बिभ्यतः प्रथमेन शक्तेन सुह तेजः परा पतति यः प्रथमः शक्तेन परापतेत्तमप्या हरेष्टस्तेजसम् (१४)

एवैनमा हरतीमे वै लोका यूपात्प्रयुतो बिभ्यति दिवमग्रेण मा लेखीरन्तरिक्षं मध्येन मा हि सीरित्याहैभ्य एवैनं लोकेभ्यः शमयति वनस्पते शतवलशो वि रोहेत्यावश्चनेजुहोति तस्मादावश्चनाद्वृक्षाणां भूयाऽसु उत्तिष्ठन्ति सुहस्रवलशा वि वृयः रुहुमेत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्तेऽनक्षसङ्गम् (१५)

वृश्चेद्यदक्षसङ्गं वृश्चेद्यर्घईषं यजमानस्य प्रमायुक्तं स्यादं कामयेताप्रतिष्ठितः स्यादित्यारोहं तस्मै वृश्चेदेष वै वनस्पतीनामप्रतिष्ठितोऽप्रतिष्ठित एव भवति यं कामयेतापशुः स्यादित्यपर्णं तस्मै शुष्कांग्रं वृश्चेदेष वै वनस्पतीनामपशुव्योऽपुशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्स्यादिति बहुपर्णं तस्मै बहुशाखं वृश्चेदेष वै (१६)

वनस्पतीनां पशुव्यः पशुमानेव भवति प्रतिष्ठितं वृश्चेत्प्रतिष्ठाकामस्यैष वै वनस्पतीनां प्रतिष्ठितो यः सुमे भूम्यै स्वाद्योने रुढः प्रत्येव तिष्ठति यः प्रत्यङ्गपनतस्तं वृश्चेष्टस्त हि मेधमभ्युपनतः पश्चारलिं तस्मै वृश्चेद्यं कामयेतोपैनमुत्तरो यज्ञो नमेदिति पश्चाक्षरा पुङ्कः पाङ्को यज्ञ उपैनमुत्तरो यज्ञः (१७)

नमति षडरलिं प्रतिष्ठाकामस्य षड्वा क्रृतवं क्रृतुष्वेव प्रति तिष्ठति सप्तारलिं पुशुकामस्य सप्तपदा शक्तरी पशवः शक्तरी पशुनेवावरुन्धे नवारलिं तेजस्कामस्य त्रिवृता स्तोमेन समितं तेजस्त्रिवृतेजस्व्येव भवत्येकादशारलिमिन्द्रियकामस्यैकादशाक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुगिन्द्रियाव्येव भवति पश्चदशारलिं भ्रातुव्यवतः पश्चदशो वज्रो भ्रातुव्याभिभूत्यै

सप्तदशारलिं प्रजाकामस्य सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या एकविशत्यरलिं प्रतिष्ठाकामस्यैकविशः स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्या अष्टाश्रिंर्भवत्यष्टाक्षरा गायुत्री तेजो गायुत्री गायुत्री यंज्ञमुखं तेजसैव गायुत्रिया यंज्ञमुखेन सम्मितः॥ (१८)

जुषे सतेजसमनक्षसरङ्गं बहुशार्थं वृथेदेप वै यज्ञ उपैनमन्तरो यज्ञ आश्च एकान्नविशतिश्च॥६॥

[३]

पृथिव्यै त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वेत्याहैभ्य एवैन् लोकेभ्यः प्रोक्षति पराश्रं प्रोक्षति पराङ्गिव् हि सुंवर्गो लोकः कूरमिव् वा एतत्करोति यत्खनंत्युपोवं नयति शान्त्यै यवंमतीरवं नयत्यूग्मै यवो यजमानेन यूपः सम्मितो यावानेव यजमानस्तावंतीमेवास्मिन्नूर्जं दधाति (१९)

पितृणां सदनमसीति बुरुहिरवं स्तृणाति पितृदेवत्य १५ ह्येतद्यन्निखातुं यद्वरुहिरनवस्तीर्य मिनुयातिपृदेवत्यो निखातः स्याद्वरुहिरवस्तीर्य मिनोत्यस्यामेवैनमिनोति यूपशकलमवास्यति सतेजसमेवैनमिनोति देवस्त्वा सविता मध्वानुक्तित्याह तेजसैवैनमनक्ति सुपिप्लाभ्यस्त्वौषधैभ्य इति चृषालं प्रतिं (२०)

मुश्वति तस्माच्छीर्षुत ओषधयः फलं गृहन्त्युनक्ति तेजो वा आज्यं यजमानेनाग्निष्ठाश्रिः सम्मितां यदग्निष्ठामश्रिमनक्ति यजमानमेव तेजसानत्त्यान्तमनत्त्यान्तमेव यजमानं तेजसानक्ति सर्वतः परि मृशत्यपरिवर्गमेवास्मिन्नेजो दधात्युद्दिवः स्तभानान्तरिक्षं पृष्णेत्याहृषां लोकानां विघृत्यै वैष्णव्यर्चा (२१)

कल्पयति वैष्णवो वै देवतया यूपः स्वयैवैन् देवतया कल्पयति द्वाभ्यां कल्पयति द्विपाद्यजंमानः प्रतिष्ठित्यै यं कामयेत् तेजसैन देवताभिरन्दियेण व्यर्धयेयमित्यग्निष्ठां तस्याश्रिमाहवनीयादित्थं वेत्थं वाति नावयेतेजसैवैन् देवताभिरन्दियेण व्यर्धयति यं कामयेत् तेजसैन देवताभिरन्दियेण समर्धयेयमिति (२२)

अग्निष्ठां तस्याश्रिमाहवनीयेन सम्मिनुयातेजसैवैन् देवताभिरन्दियेण समर्धयति ब्रह्मवनिं त्वा क्षत्रवनिमित्याह यथायजुरेवतपरिं व्यत्यूग्मै रेशुना यजमानेन यूपः सम्मितो यजमानमेवोर्जा समर्धयति नाभिदग्ने परि व्ययति नाभिदग्ने एवास्मा ऊर्जं दधाति तस्मान्नाभिदग्ने ऊर्जा भुञ्जते यं कामयेतोर्जेनम् (२३)

व्यर्धयेयमित्यूर्ध्वा वा तस्यावचीं वावोहेदूर्जैवैन् व्यर्धयति यदि कामयेत्

वर्षुकः पर्जन्यः स्यादित्यवाचीमवोहृद्वृष्टिमेव नि यच्छ्रुति यदि कामयेतावर्षुकः स्यादित्यूर्ध्वमुद्दृष्टिमेवोद्यच्छ्रुति पितृणां निखातं मनुष्याणामूर्ध्वं निखातादा रंशनाया ओषधीनां रशना विश्वेषाम् (२४)

देवानांमूर्ध्वं रंशनाया आ चृषालादिन्द्रस्य चृषालं साध्यानामतिरिक्तं स वा एष सर्वदेवत्यौ यद्यूपो यद्यूपं मिनोति सर्वा एव देवताः प्रीणाति यज्ञेन वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्ते ऽमन्यन्त मनुष्यां नोऽन्वाभविष्यन्तीति ते यूपेन योपयित्वा सुवर्गं लोकमायन्तमृषयो यूपैनैवानु प्राजानन्तद्यूपस्य यूपत्वम् (२५)

यद्यूपं मिनोति सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै पुरस्ताद्विद्युज्ञास्य प्रज्ञायते ऽप्रज्ञात् हि तद्यदतिपन्न आहुरिदं कार्यमासीदिति साध्या वै देवा यज्ञमत्यमन्यन्तान् यज्ञो नास्पृशत्तान् यद्यज्ञस्यातिरिक्तमासीत्तदस्पृशदतिरिक्तं वा एतद्यज्ञस्य यदग्रावृग्निं मधित्वा प्रहरत्यतिरिक्तमेतत् (२६)

यूपस्य यद्वृद्धं चृषालात्तेषां तद्वाग्धेयं तानेव तेन प्रीणाति देवा वै सङ्स्थिते सोमे प्र सुचोहरन्म यूपं तैऽमन्यन्त यज्ञवेशसं वा इदं कुर्म इति ते प्रस्तुरः सुचान्त्रिष्कर्यणमपश्यन्त्वरु यूपस्य सङ्स्थिते सोमे प्र प्रस्तुरः हरति जुहोति स्वरुमयज्ञवेशसाय॥ (२७)

दुधाति प्रत्युचा समर्पयेद्युमित्यूज्ञेन विश्वेषां यूपत्वमतिरिक्तमेतद्विचाराः शब्दः ॥३॥ [४]

साध्या वै देवा अस्मिन्लोक आसन्नान्यत्किञ्चन मिषत्तेऽप्यमेवाग्रये मेधायालभन्त न ह्यन्यदालम्यंमविन्दन्ततो वा इमाः प्रजाः प्राजायन्त यदग्रावृग्निं मधित्वा प्रहरति प्रजानां प्रजननाय रुद्रो वा एष यदग्निर्यजमानः पुरुर्यत्पशुमालभ्याग्निं मन्थेद्वद्राय यजमानम् (२८)

अपि दध्यात्प्रमायुकः स्यादथो खल्वाहरग्निः सर्वा देवता हुविरेतद्यत्पशुरिति यत्पशुमालभ्याग्निं मन्थति हव्यायैवासन्नाय सर्वा देवता जनयत्युपाकृत्यैव मन्थस्तत्रेवालब्धं नेवानालब्धमग्रेज्जनित्रमसीत्याहग्रेह्यैतज्ञनित्रं वृषणौ स्थ इत्याहु वृषणौ (२९)

हैतावृवश्यस्यायुसीत्याह मिथुनत्वाय घृतेनाक्ते वृषणं दधाथामित्याहु वृषणु हैते दधाते ये अग्निज्ञायत्र छन्दोऽनु प्रजायस्वेत्याहु छन्दोग्भिरेवैन प्रजनयत्यग्रये मन्थमानायानु ब्रह्मत्याह सावित्रीमृचमन्वाह सवित्रप्रसूत एवैन मन्थति जातायानु ब्रह्म (३०)

प्रहियमाणायानु ब्रूहीत्याहु काण्डेकाण्ड एवैन् क्रियमाणे समर्धयति गायत्रीः सर्वा अन्वाह गायत्रेष्ठन्दा वा आग्निः स्वेनैवैनुं छन्दसा समर्धयत्यग्निः पुरा भवत्यग्निं मंथित्वा प्र हरति तौ सुभवन्तौ यजमानम् भिसम्भवतो भवतं नः समनसावित्याहु शान्त्यै प्रहृत्य जुहोति जातायैवास्मा अन्नमणि दधात्यार्जयेन जुहोत्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम् यदाज्यं प्रियेणैवैनुं धाम्ना समर्धयत्यथो तेजसा॥ (३१)

यजमानमाहु वृषणो जातायानं ब्रह्मपूर्वादश च॥४॥

[५]

इषे त्वेति ब्रह्मिरहा दत्त इच्छते इव हौष यो यजत उपवीरसीत्याहोप हैनानाकरोत्युपो देवान्दैवीर्विशः प्रागुरित्याहु दैवीरुहैता विशः सुतीर्देवानुपयन्ति वहौरुशिजु इत्याहुर्त्विजो वै वहय उशिजुस्तस्मादेवमाहु बृहस्पते धारया वसूनीति (३२)

आह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै पशूनवं रुन्धे हृव्या तै स्वदन्तामित्याह स्वदयत्यैवैनान्देवं त्वष्टर्वसुं रुपेत्याहु त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानाऽ रूपकृद्रूपमेव पुशुषु दधाति रेवती रमेष्वमित्याह पुशवो वै रेवतीः पुशनेवास्मै रमयति देवस्य त्वा सवितुः प्रसुव इति (३३)

रशनामा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्ब्रह्म्यामित्याहुश्विनो हि देवानामध्वर्यू आस्तां पूष्णो हस्ताभ्यामित्याहु यत्यां क्रृतस्य त्वा देवहविः पाशेना रभ्य इत्याह सुत्यं वा क्रृतः सुत्येनैवैनं मृतेना रभतेऽक्षया परि हरति वध्यः हि प्रत्यश्च प्रतिमुश्वन्ति व्यावृत्यै धरपा मानुषनिति नि युनक्ति धृत्या अद्याः (३४)

त्वौषधीभ्यः प्रोक्षामीत्याहाद्यो हौष ओषधीभ्यः सुभवति यत्पशुरपां पेरुरसीत्याहैष हैषपां पाता यो मेधायारभ्यते स्वातं चिथसदैव त्वष्टरपां देवीः स्वदतैनुमित्याह स्वदयत्यैवैनं मुपरिष्टात्रोक्षत्युपरिष्टादेवैनं मेध्यं करोति पाययत्यन्तरत एवैनं मेध्यं करोत्यधस्तादुपोक्षति सुवर्तं एवैनं मेध्यं करोति॥ (३५)

वसूनीति प्रसुव इत्यन्नेऽन्तरत एवैन्दश च॥५॥

[६]

अग्निना वै होत्रा देवा असुरानभ्यभवत्रग्रये समिध्यमानायानु ब्रूहीत्याहु भ्रातृव्याभिभूत्यै सप्तदश सामिधेनीरन्वाह सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै सप्तदशन्वाहु द्वादश मासाः पञ्चर्तवः संवध्यस्तः संवध्यस्तः प्रजा अनु प्र जायन्ते प्रजानां प्रजननाय देवा वै

सांमिधेनीरनूच्य यज्ञं नान्वपश्यन्थस प्रजापतिस्तूष्णीमाधारम् (३६)

आधारयत्ततो वै देवा यज्ञमन्वपश्यन् यत्तूष्णीमाधारमाधारयति यज्ञस्यानुख्यात्या असुरेषु वै यज्ञ आसीत्त देवास्तूष्णीऽहोमेनावृञ्जत् यत्तूष्णीमाधारमाधारयति भ्रातुव्यस्यैव तद्यज्ञं वृक्षे परिधीन्थसम्मार्ष्टि पुनात्यैवैनाच्रिच्छिः सम्मार्ष्टि त्र्यावृद्धि यज्ञोऽथो रक्षसामपहत्यै द्वादशं सं पद्यन्ते द्वादशं (३७)

मासाः संवध्यसुरः संवध्यसुरमेव प्रीणत्यथो संवध्यसुरमेवास्मा उपं दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदाधारोऽग्निः सर्वा देवता यदाधारमाधारयति शीरपृत एव यज्ञस्य यज्ञमानः सर्वा देवता अवं रूप्ये शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदाधार आत्मा पुशुराधारमाधार्य पुशुऽसमन्तक्षात्मन्त्रेव यज्ञस्य (३८)

शिरः प्रति दधाति सं तै प्राणो वायुनां गच्छतामित्याह वायुदेवत्यौ वै प्राणो वायावेवास्यं प्राणं जुहोति सं यज्ञैरेक्षणानि सं यज्ञपतिराशिषेत्याह यज्ञपतिमेवास्याऽऽशिषं गमयति विश्वरूपो वै त्वाष्ट्र उपरिष्टात्पुशुमभ्यंवमीत्तस्मादुपरिष्टात्पुशोर्नवं द्यन्ति यदुपरिष्टात्पुशुऽसंमनक्ति मेध्यमेव (३९)

एन् करोत्युत्तिजो वृणीते छन्दाऽस्येव वृणीते सुस वृणीते सुस ग्राम्याः पुशवः सुपारुण्याः सुस छन्दाऽस्युभयस्यावरुद्धा एकादश प्रयाजान् यज्ञति दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो यावानेव पुशुस्तं प्र यज्ञति वृपामेकः परि शय आत्मैवात्मानं परि शये वज्रो वै स्वधितिर्वज्रो यूपशकलो घृतं खलु वै देवा वज्रं कृत्वा सोममध्यन्तेनात्मौ पुशं त्रायेथामित्याह वज्रेणैवैन् वशे कृत्वा लभते॥ (४०)

आधुरं पद्यन्ते द्वादशात्मन्त्रेव यज्ञस्य मेध्यमेव खलु वा अद्यादश च। ५॥ [७]

पर्यग्नि करोति सर्वहृतमेवैनं करोत्यस्कन्दायास्कन्नऽ हि तद्यद्धुतस्य स्कन्दति त्रिः पर्यग्नि करोति त्र्यावृद्धि यज्ञोऽथो रक्षसामपहत्यै ब्रह्मवादिनो वदन्त्यन्वारभ्यः पुशू (३) नान्वारभ्या (३) इति मृत्यवे वा एष नीयते यत्पशुस्तं यदन्वारभेत प्रमायुको यज्ञमानः स्यादथो खल्वाहुः सुवर्गाय वा एष लोकाय नीयते यत् (४१)

पुशुरिति यन्नान्वारभेत सुवर्गलोकाद्यज्ञमानो हीयेत वपाश्रपणीभ्यामन्वारभेते तत्त्वेवान्वारभ्यं नेवान्वारभ्यमुप प्रेष्यं होतरहृव्या देवेभ्य इत्याहेषितः हि कर्म क्रियते

रेवंतीर्यज्ञपतिं प्रियधा विश्वेत्याह यथायुजुरेवैतदग्निना पुरस्तादेति रक्षसामपहत्यै पृथिव्याः सम्पृचः पाहीति बरुहिः (४२)

उपास्यत्यस्कन्दायास्कन्त्रः हि तद्वद्वरुहिषि स्कन्दत्यथो बरहिषदमेवैनं करोति पराङ्गा वर्तते उध्वर्युः पशोः संज्ञप्यमानात्पुशुभ्यं एव तत्रि हृत आत्मनोनाव्रस्काय गच्छति श्रियं प्र पशुनामोति य एवं वेदं पुश्चालोका वा एषा प्राच्युदानीयते यत्पल्ली नमस्त आतानेत्याहादित्यस्य वै रुश्मयः (४३)

आतानास्तेभ्यं एव नमस्करोत्यनर्वा प्रेहीत्याह भ्रातृव्यो वा अर्वा भ्रातृव्यापनुत्यै घृतस्य कुल्यामनु सुह प्रजयां सुह रायस्पोषेणेत्याहाऽशिषमेवैतामा शास्त आपो देवीः शुद्धायुव इत्याह यथायुजुरेवैतत्॥ (४४)

लोकायं नीयते यद्वरुही रुश्मयः समन्वितशब्दः॥ ८॥ [८]

पशोर्वा आलब्धस्य प्राणाञ्छुगृच्छति वाक्त आ प्यायतां प्राणस्त आ प्यायतामित्याह प्राणेभ्यं एवास्य शुचं शमयति सा प्राणेभ्योऽधिं पृथिवीं शुक्रम विश्वति शमहौभ्यामिति नि नयत्यहोरात्राभ्यामेव पृथिव्यै शुचं शमयुत्योषधे त्रायस्वैनुहुं स्वधिते मैनं हि इस्त्रीरित्याह वज्रो वै स्वधितिः (४५)

शान्त्यै पार्श्वत आच्छ्र्वति मध्यतो हि मनुष्यां आच्छ्र्वन्ति तिरश्चीनमा च्छ्र्वत्यनूचीनं हि मनुष्यां आच्छ्र्वन्ति व्यावृत्यै रक्षसां भागोऽसीति स्थविमतो बरहिरक्कापास्यत्यस्तैव रक्षांसि निरवदयत इदमहं रक्षोऽधुमं तमो नयामि योऽस्मान्देष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यं चैव (४६)

द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तावुभावधुमं तमो नयतीषे त्वेति वृपामुत्खिदतीच्छतं इव ह्येष यो यजते यदुपतृन्याद्वद्वोऽस्य पशुन्यातुकः स्याद्यन्नोपतृन्यादयंता स्यादन्ययोपतृणत्यन्यया न धृत्यै घृतेन द्यावापृथिवी प्रोर्वथामित्याह द्यावापृथिवी एव रसेनानक्तयछिन्नः (४७)

रायः सुवीर इत्याह यथायुजुरेवैतक्कूरमिव वा एतत्करोति यद्वपामुत्खिदत्युर्वन्तरिक्षमन्वि शान्त्यै प्र वा एषोऽस्मालोकाच्यवते यः पुञ्जं मृत्यवै नीयमानमन्वारभते वपाश्रपणी पुनरन्वारभते ऽस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यग्निना पुरस्तादेति रक्षसामपहत्या अर्थो देवता एव हुव्येन (४८)

अन्वेति नान्तममङ्गारमति हरेदंतुममङ्गारमतिहरे द्वैवता अति मन्येत वायो वीहि स्तोकानामित्याहू तस्माद्विमत्काः स्तोका अव पद्यन्तेऽप्युं वा एतत्पश्चान्नायद्वपाग्रमोषधीनां बुरहिरग्रेणैवाग्रः समर्धयुत्यथो ओषधीष्वेव पश्चान्तिष्ठापयति स्वाहांकृतीभ्यः प्रेष्येत्याहू (४९)

यज्ञस्य समिष्टै प्राणापानौ वा एतौ पश्चान्नाय यत्पृष्ठदाज्यमात्मा वृपा पृष्ठदाज्यमभिघार्य वृपामभिघारयत्यात्मन्त्रेव पश्चान्नाय प्राणापानौ दंधाति स्वाहोर्वनभसम्मारुतं गच्छतुमित्याहोर्धन्ह स्मै वै मारुतो देवानां वृपाश्रपणी प्रहरति तेनैवेने प्र हरति विषूची प्र हरति तस्माद्विष्वश्चौ प्राणापानौ॥ (५०)

स्वप्तिश्वेष्वाच्छिद्धेनो हुव्येनेष्वेत्याहू पद्मत्वारिःशच॥ ६ ॥

[९]

पशुमालभ्यं पुरोडाशं निर्वपति समैधमेवैनमा लभते वृपया प्रचर्यं पुरोडाशैन् प्र चरत्यूर्गर्वं पुरोडाशु ऊर्जमेव पश्चान्नाय मध्युतो दंधात्यथो पशोरेव छिद्रमपि दधाति पृष्ठदाज्यस्योपहत्य त्रिः पृच्छति शृतः हृवीः (३) शमितुरिति त्रिषंत्या हि देवा योऽशृतः शृतमाहू स एनसा प्राणापानौ वा एतौ पश्चान्नाम् (५१)

यत्पृष्ठदाज्यं पृशोः खलु वा आलंबस्य हृदयमात्माभि समैति यत्पृष्ठदाज्येन हृदयमभिघारयत्यात्मन्त्रेव पश्चान्नाय प्राणापानौ दंधाति पशुना वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्ते इमन्यन्त मनुष्यां नोऽन्वाभिविष्यन्तीति तस्य शिरशिष्ठुत्त्वा मेयं प्राक्षारयन्थस प्रक्षोभवत्तत्प्रक्षस्य प्रक्षुत्वं यत्पूक्षशाखोत्तरबुरहिर्भवति समैधस्यैव (५२)

पशोरवं द्यति पशुं वै हियमाणुः रक्षाः स्यनुं सचन्तेऽन्तरा यूपं चाहवनीयं च हरति रक्षसामपहत्यै पशोर्वा आलंबस्य मनोऽपि क्रामति मनोतायै हविषोऽवदीयमानस्यानुब्रूहीत्याहू मनं एवास्यावं रुन्ध एकादशावदानान्यवं द्यति दश् वै पशोः प्राण आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तस्यावं (५३)

द्यति हृदयस्याग्रेऽवं द्यत्यथं जिह्वाया अथ वक्षस्तो यद्वै हृदयेनाभिगच्छति तज्जिह्यां वदति यज्जिह्या वदति तदरुसोऽधि निर्वदत्येतद्वै पशोर्यथापूर्वं यस्यैवमंवदाय यथाकाममुत्तरेषामवद्यति यथापूर्वमेवास्यं पशोरवत्तं भवति मध्युतो गुदस्यावं द्यति मध्युतो हि प्राण उत्तमस्यावं द्यति (५४)

उत्तमो हि प्राणो यदीतरं यदीतरमुभयमेवाजांमि जायमानो वै ब्राह्मणस्मिभिरकृष्णवा जांयते ब्रह्मचर्येणरूपिभ्यो युज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्य एष वा अनृणो यः पुत्री यज्ञा ब्रह्मचारिवासी तदवदानैरेवाव दयते तदवदानानामवदानत्वन्देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा अग्निमब्रुवन्त्वयां वीरेणासुरानुभि भवामेति (५)

सौऽब्रवीद्वरं वृणै पशोरुद्धारमुद्धरा इति स एतमुद्धारमुद्धरत दोः पूर्वार्थस्य गुदं मध्यतः श्रोणिं जघनार्धस्य ततो देवा अभवन्परासुरा यत् त्र्यज्ञाणाऽ समवद्यति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यक्षण्याव द्यति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै॥ (५६)

एतौ पशूनां समेघस्येव तस्यावैचमस्याव द्यतीति पञ्चतत्वारिंशत्ता॥ [१०]

मेदसा स्मृतौ प्रोर्णाति मेदोरूपा वै पशवो रूपमेव पशुषु दधाति यूषत्र्वधाय प्रोर्णाति रसो वा एष पशूनां यद्यु रसमेव पशुषु दधाति पार्श्वेन वसाहोमं प्र यौति मध्यं वा एतत्पशूनां यत्पार्श्वं रसं एष पशूनां यद्वसा यत्पार्श्वेन वसाहोमं प्रयौति मध्यत एव पशूनाऽ रसं दधाति ग्रन्ति (५७)

वा एतत्पशुं यथस्त्रिपयन्त्यैन्दः खलु वै देवतया प्राण ऐन्द्रोऽपान ऐन्द्रः प्राणो अङ्गेऽङ्गे नि दैर्घ्यदित्याह प्राणापानावेव पशुषु दधाति देवं त्वष्टुर्भूरि ते सऽसमेत्वित्याह त्वाष्ट्रा हि देवतया पशवो विषुरूपा यथसलक्ष्माणो भवत्येत्याह विषुरूपा हैते सन्तः सलक्ष्माण एतरहि भवन्ति देवता यन्तम् (५८)

अवसे सखायोऽनु त्वा माता पितरो मदन्त्वित्याहानुमतमेवैन मात्रा पित्रा सुवर्गं लोकं गमयत्यर्थं वसाहोमं जुहोत्यसौ वा अर्धर्च इयमर्थर्च इमे एव रसेनानक्ति दिशो जुहोति दिशं एव रसेनानुक्तयथौ दिग्भ्य एवोर्जः रसमवं रन्धे प्राणापानौ वा एतौ पशूनां यत्पृष्ठदाज्जयं वानस्पत्याः खलु (५९)

वै देवतया पशवो यत्पृष्ठदाज्जयस्योपहत्याह वनस्पतयेऽनु ब्रह्मि वनस्पतये प्रेष्येति प्राणापानावेव पशुषु दधात्यन्यस्यान्यस्य समवत्तः समवद्यति तस्मान्नानोरूपाः पशवो यूष्णोप सिश्वति रसो वा एष पशूनां यद्यु रसमेव पशुषु दधातीडामुपं ह्यते पशवो वा इडां पशुनेवोपं ह्यते चतुरुपं ह्यते (६०)

चतुर्ष्यादो हि पशवो यं कामयेतापुशः स्यादित्यमेदस्कं तस्मा आ दंध्यान्मेदोरूपा वै पशवो रूपेणैवैनं पुशुभ्यो निर्भजत्यपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्श्यादिति मेदस्वत्तस्मा आ दंध्यान्मेदोरूपा वै पशवो रूपेणैवास्मै पुशूनवं रुन्धे पशुमानेव भवति प्रजापतिर्यज्ञमसृजत् स आज्यम् (६१)

पुरस्तादसृजत पुशुं मध्यतः पृषदाज्यं पश्चात्स्मादाज्येन प्रयाजा इज्ज्यन्ते पुशुनां मध्यतः पृषदाज्येनानूयाजास्तस्मादेतन्मिश्रमिव पश्चाथ्मृष्टः ह्येकादशानूयाजान् यजति दश वै पशोः प्राणा अत्मैकादशो यावानेव पुशुस्तमनु यजति ग्रन्ति वा एतत्पशुं यथसंज्ञपयन्ति प्राणापानौ खलु वा एतौ पशूनां यत्पृषदाज्यं यत्पृषदाज्येनानूयाजान् यजति प्राणापानावेव पुशुषु दधाति॥ (६२)

ग्रन्ति यन्तु खलु चतुरुपं ह्यत आज्यं यत्पृषदाज्येन पद्मः॥ [११]

चात्वार्लाभ्युवर्गायु यद्वैसर्जनानि वैष्णव्यर्चा पृथिव्यै साध्या द्वये त्वेत्यग्निना पर्यग्नि पुशोः पुशुमालभ्य मेदस् सुचुवेकादश॥ ११॥
चात्वार्लाभ्युवानुपैति मुश्चति प्रह्यमाणाय पर्यग्नि पुशुमालभ्य चतुर्ष्यादो द्विपंष्ठिः॥ ६२॥
चात्वार्लाभ्युपुं दधाति॥

हरिः ॐ ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां षष्ठकाण्डे तृतीयः प्रश्नः समाप्तः॥ ६-३ ॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

यज्ञेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत ता उपयद्विरेवासृजत यदुपयज्ज उपयज्जति प्रजा एव तद्यज्ञमानः सृजते जघनार्धादवं द्यति जघनार्धाद्वि प्रजाः प्रजायन्ते स्थविमतोऽवं द्यति स्थविमतो हि प्रजाः प्रजायन्ते इसंभिन्दन्वं द्यति प्राणानामसंभेदायु न पर्यावर्तयति यत्पर्यावर्तयेदुदावर्तः प्रजा ग्राहकः स्याऽस्मुद्रं गच्छ स्वाहेत्याह रेतः (१)

एव तद्वधात्यन्तरिक्षं गच्छ स्वाहेत्याहान्तरिक्षेणैवासमै प्रजाः प्र जनयत्यन्तरिक्षम् ह्यनु प्रजाः प्रजायन्ते देवः संवितारं गच्छ स्वाहेत्याह सवितृप्रसूत एवासमै प्रजाः प्र जनयत्यहोरात्रे गच्छ स्वाहेत्याहाहोरात्राभ्यामेवासमै प्रजाः प्र जनयत्यहोरात्रे ह्यनु प्रजाः प्रजायन्ते मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा (२)

इत्याह प्रजास्वेव प्रजातासु प्राणापानौ दधाति सोमं गच्छ स्वाहेत्याह सौम्या हि देवतंया प्रजा यज्ञं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव यज्ञियाः करोति छन्दाऽसि गच्छ स्वाहेत्याह पश्वो वै छन्दाऽसि पशूनेवावं रुद्ये द्यावापृथिवी गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव प्रजातां द्यावापृथिवीभ्यामुभ्यतः परि गृह्णाति नभः (३)

दिव्यं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजाभ्यं एव प्रजाताभ्यो वृष्टिं नि यच्छत्यग्निं वैश्वानरं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव प्रजाता अस्यां प्रतिष्ठापयति प्राणानां वा एषोऽवं द्यति योऽवद्यति गुदस्य मनो मे हार्दि युच्छेत्याह प्राणानेव यथास्थानमुपं ह्यते पशोर्वा आलंब्यस्य हृदये शुगृच्छति सा हृदयशूलम् (४)

अभि समेते यत्पृथिव्याऽ हृदयशूलमुद्वासयैत्पृथिवीऽ शुचाऽर्पयेद्यदप्स्वपः शुचाऽर्पयेच्छुष्कस्य चार्द्रस्य च सन्धावुद्वासयत्युभयस्य शान्त्ये यं द्विष्यात्तं ध्यायेच्छुचैवैनंर्मपयति॥ (५)

रेतां मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा नभो हृदयशूलं द्वित्रिशत्तम्॥५॥

[१]

देवा वै यज्ञमाग्नीधे व्यभजन्त ततो यदत्यशिष्यत तद्बृवन्वसंतु न न इदमिति तद्वस्तीवरीणां वस्तीवरित्वं तस्मिन्मातर्न समशकुवन्तदप्सु प्रावेशयन्ता वस्तीवरीरभवन्वस्तीवरीर्गृह्णाति यज्ञो वै वस्तीवरीर्यज्ञमेवारभ्यं गृहीत्वोपं वसति

यस्यागृहीता अभि निमोचेदनारब्दोऽस्य यज्ञः स्यात् (६)

यज्ञं वि च्छिन्द्याज्योतिष्यां वा गृहीयाद्धिरण्यं वावधाय सशुक्राणमेव गृह्णाति यो वा ब्राह्मणो बंहयाजी तस्य कुम्यानां गृहीयाथ्स हि गृहीतवस्तीवरीको वसतीवरीगृह्णाति पश्वो वै वसतीवरीः पशूनेवारथ्य गृहीत्वोप वसति यदन्वीपं तिष्ठन्गृहीयान्त्रिमार्गुका अस्मात्पश्ववः स्युः प्रतीपं तिष्ठन्गृह्णाति प्रतिरुध्यैवास्मै पशून्गृहातीन्द्रः (७)

वृत्रमहन्थ्सो इऽपो इऽभ्यन्नियत् तासां यन्मेध्यं यज्ञियः सदैवमासीत्तदत्यमुच्यते ता वहन्तीरभवन्वहन्तीनां गृह्णाति या एव मेध्यां यज्ञियाः सदैवा आपुस्तासामेव गृह्णाति नान्तु मा वहन्तीरतीयाद्यदन्तमा वहन्तीरतीयाद्यज्ञमति मन्येत् न स्थावराणां गृहीयाद्वरुणगृहीता वै स्थावरा यथस्थावराणां गृहीयात् (८)

वरुणेनास्य यज्ञं ग्राहयेद्यद्वै दिवा भवत्यपो रात्रिः प्र विशति तस्मात्तामा आपो दिवा ददृशे यन्त्रकृम्भवत्युपोऽहुः प्र विशति तस्माच्चन्द्रा आपो नक्तं ददृशे छायायै चातपतश्च सन्ध्या गृह्णात्यहोरात्रयोरेवास्मै वर्णं गृह्णाति हुविष्मतीरिमा आपु इत्याह हुविष्कृतानामेव गृह्णाति हुविष्माः अस्तु (९)

सूर्य इत्याहु सशुक्राणमेव गृह्णात्यनुष्टभां गृह्णाति वाग्वा अनुष्टुग्वाचैवैनाः सर्वया गृह्णाति चतुर्ष्पदयुर्चां गृह्णाति त्रिः सादयति सूसं सं पद्यन्ते सूसपदां शक्तरी पश्वः शक्तरी पशूनेवावे रुप्येऽस्मै वै लोकाय गारहपत्य आ धीयतेऽमुष्मा आहवनीयो यद्गारहपत्य उपसादयेद्यस्मिलोके पशुमान्स्याद्ययदाहवनीयेऽमुष्मिन् (१०)

लोके पशुमान्स्यादुभयोरुपं सादयत्युभयोरेवैनं लोकयोः पशुमन्तं करोति सर्वतः परिहरति रक्षसामपंहत्या इन्द्राग्नियोर्भाग्निधेयीः स्थेत्याह यथायजुरेवैतदाग्नीध्रु उपं वासयत्येतद्वै यज्ञस्यापराजितं यदाग्नीध्रुं यदेव यज्ञस्यापराजितं तदेवैनां उपं वासयति यतः खलु वै यज्ञस्य विततस्य न क्रियते तदनु यज्ञः रक्षांस्यवं चरन्ति यद्वहन्तीनां गृह्णाति क्रियमाणमेव तद्यज्ञस्य शये रक्षसामनन्ववचाराय न ह्येता ईलयन्त्या तृतीयसवनात्परिशेरे यज्ञस्य सन्तत्यै॥ (११)

उपावृहरेदिति हृदे त्वेत्याह मनुष्येभ्य एवैतेन करोति मनसे त्वेत्याह पितृभ्यं एवैतेन करोति दिवे त्वा सूर्याय त्वेत्याह देवेभ्यं एवैतेन करोत्येतावतीर्वे देवतास्ताभ्यं एवैतेन सर्वाभ्य उपावृहरति पुरा वाचः (१२)

प्रवृदितोः प्रातरनुवाकमुपाकरोति यावत्येव वाक्तामवं रुन्धेऽपोऽग्रेऽभिव्याहरति यज्ञो वा आपो यज्ञमेवाभि वाचं वि सृजति सर्वाणि छन्दाः स्यन्वाहं पश्वो वै छन्दाः सि पशुनेवावं रुन्धे गायत्रिया तेजस्कामस्य परिं दध्यात् त्रिष्टुभैद्वियकामस्य जगत्या पशुकामस्यानुष्टुभा॑ प्रतिष्ठाकामस्य पुङ्ग्वा यज्ञकामस्य विराजात्रकामस्य शृणोत्वग्निः समिधा॑ हवम्॑ (१३)

म् इत्याह सवितृप्रसूत एव देवताभ्यो निवेद्यापोऽच्छैत्यप इष्य होतुरित्याहेषितः हि कर्म क्रियते मैत्रावरुणस्य चमसाध्वर्यवा द्रवेत्याह मित्रावरुणौ वा अपां नेतारौ ताभ्यामेवैना अच्छैति देवीरापो अपां नपादित्याहाहृत्यैवैना निष्क्रीयं गृह्णात्यथो हविष्कृतानामेवाभिघृतानां गृह्णाति (१४)

कार्णिरसीत्याहु शमलमेवासामप प्लावयति समुद्रस्य वोक्षित्या उत्रंय इत्याहु तस्माद्यमानाः पीयमानां आपो न क्षीयन्ते योनिर्वै यज्ञस्य चात्वालं यज्ञो वसतीवरीर्होतुचमसं च मैत्रावरुणचमसं च सः स्पर्श्य वसतीवरीर्व्यनियति यज्ञस्य सयोनित्वायाथो स्वादेवैना योनेः प्र जनयत्यधर्योऽवैरपा (३) इत्याहोतेमनन्नमुरुतेमाः पश्येति वावैतदाहु यद्यग्निष्टोमो जुहोति यद्युक्थयः परिधौ नि मार्णि॑ यद्यातिरात्रो यज्ञुर्वदन्नपंद्यते यज्ञक्रतूनां व्यावृत्त्यै॥ (१५)

बाचो हवमुभिघृतानां गृह्णात्युत पञ्चविंशतिश्च॥४॥ [३]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसुव इति ग्रावाणुमा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामधर्यू आस्ता॑ पूष्णो हस्ताभ्यामित्याहु यत्यै पश्वो वै सोमो॑ व्यान उपाः शुसवनो यदुपाः शुसवनमभि मिमीते व्यानमेव पशुषु दधातीन्द्राय त्वेन्द्राय त्वेति॑ मिमीतु॒ इन्द्राय॒ हि सोमं आहियते पश्च कृत्वो यज्ञुषा मिमीते (१६)

पश्चाक्षरा पङ्क्षः पाङ्को यज्ञो यज्ञमेवावं रुन्धे पश्च कृत्वस्तूष्णीन्दश सं पंद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्नं विराङ्गुराजैवान्नाद्यमवं रुन्धे श्वात्राः स्थं वृत्रतुरु इत्याहैष वा अपाः सोमपीथो

य एवं वेद नापस्वार्तिमाच्छ्रुति यत्ते सोम दिवि ज्योतिरित्याहैभ्य एवैनम् (१७)

लोकेभ्यः सम्भरति सोमो वै राजा दिशोऽभ्यध्यायुथस दिशोऽनु प्राविश्त्वागपुगुदंगधरानि दिग्भ्य एवैनः सम्भरत्यथो दिशं एवास्मा अव रुन्धेऽम्बु नि ष्वरेत्याहू कामुका एनुङ्गु लियो भवन्ति य एवं वेद यत्ते सोमादाभ्यु नाम जागृतीति (१८)

आहैष वै सोमस्य सोमपीथो य एवं वेद न सोम्यामार्तिमाच्छ्रुति ग्रन्ति वा एतसोमं यदभिषुप्वन्त्यऽशूनप॑ गृह्णाति त्रायत एवैनं प्राणा वा अऽशब्दः पशवः सोमोऽशून्युनरपि सृजति प्राणानेव पशुषु दधाति द्वौद्वावपि सृजति तस्माद्वौद्वौ प्राणाः॥ (१९)

यजुषा मिमीत एनु जागृतीति चतुश्चत्वारि शब्दः॥ [४]

प्राणो वा एष यदुपा॒शुर्यदुपा॒श्वंग्रा॒ ग्रहा॑ गृह्यन्ते॑ प्राणमेवानु प्र यन्त्यरुणो ह॑ स्माहोपवेशः प्रातःसवन एवाहं यज्ञः सऽस्थापयामि तेन ततः सऽस्थितेन चरामीत्यष्टै॒ कृत्वोऽप्रेऽमि षुणोत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रं प्रातःसवनं प्रातःसवनमेव तेनाऽप्रोत्येकादश् कृत्वौ॑ द्वितीयुमेकादशाक्षरा त्रिष्टूत्रैष्टुभुं माध्यन्दिनम् (२०)

सवनं माध्यन्दिनमेव सवनं तेनाऽप्रोति द्वादश कृत्वस्तुतीयं द्वादशाक्षरा॑ जगति जागतं तृतीयसवनन्तृतीयसवनमेव तेनाऽप्रोत्येताऽ ह वाव स यज्ञस्य सऽस्थितिमुवाचास्कन्दायास्कन्त्रः॑ हि तद्यज्ञस्य सऽस्थितस्य स्कन्दत्यथो खल्वाहुर्गायत्री वाव प्रातःसवने नातिवाद इत्यन्तिवादुक एनुं भ्रातृव्यो भवति य एवं वेद तस्मादुष्टावष्टौ (२१)

कृत्वोऽभिषुत्यं ब्रह्मवादिनो वदन्ति पवित्रवन्तोऽन्ये ग्रहा॑ गृह्यन्ते किं पवित्र उपाशुरिति वाक्पवित्र इति ब्रूयात् वाचस्पतये पवस्व वाजिन्नित्याह वाचैवैनं पवयति वृष्णो॑ अऽशुभ्यामित्याहू वृष्णो॑ ह्यैतावश्शू यौ सोमस्य गमस्तिपूत् इत्याहू गमस्तिनां ह्यैनं पवयति देवो देवाना॑ पवित्रमसीत्याहू देवो ह्यैषः (२२)

सं देवाना॑ पवित्रं येषां॑ भागोऽसि तेभ्यस्त्वेत्याहू येषां॑ ह्यैष भागस्तेभ्य एनं गृह्णाति स्वां कृतोऽसीत्याहू प्राणमेव स्वमकृत मधुमतीर्न इषस्कुधीत्याहू सर्वमेवास्मा इदं स्वदयति विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्य इत्याहोभयेष्वेव दैवमनुष्येषु प्राणान्दधाति मनस्त्वा (२३)

अद्वित्याहू मनं एवाशञ्जुत उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याहान्तरिक्षदेवत्यो हि प्राणः स्वाहा॑ त्वा
सुभवः सूर्योयेत्याह प्राणा वै स्वभंवसो देवास्तेष्वेव परोक्षं जुहोति देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य
इत्याहादित्यस्य वै रश्मयो देवा मरीचिपास्तेषां तद्वाग्धेयन्तानेव तेन प्रीणाति यदि
कामयेत् वरपुकः पुर्जन्यः (२४)

स्यादिति नीचा हस्तैन् नि मृज्याद्वृष्टिमेव नि यच्छति यदि कामयेतावरपुकः
स्यादित्युत्तानेन नि मृज्याद्वृष्टिमेवोद्यच्छति यद्यभिचरेदमुं जुह्यथं त्वा होष्यामीति
ब्रूयादाहुतिमेवैनं प्रेपसन् हन्ति यदि दूरे स्यादा तमितोस्तिष्ठेत्प्राणमेवास्यानुगत्यं हन्ति
यद्यभिचरेदमुष्यं (२५)

त्वा प्राणे सादयेत्यामीति सादयेदसंन्नो वै प्राणः प्राणमेवास्यं सादयति पद्मिरःशुभिः
पवयति पद्मा क्रतवं क्रृतुभिरेवैनं पवयति त्रिः पंवयति त्रयं इमे लोका एभिरेवैनं लोकैः
पंवयति ब्रह्मवादिनौ वदन्ति कस्माऽसुत्यात् त्रयः पशूनां हस्तादानां इति यत् त्रिरूपाःशुः
हस्तैन विगृहाति तस्मात् त्रयः पशूनां हस्तादानाः पुरुषो हुस्ती मर्कटः॥ (२६)

मायन्दिनमुष्टावैष्टावैष्ट मनस्त्वा पुर्जन्योऽमुष्यु पुरुषो द्वे च। ७॥

[५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा उपाःशौ यज्ञः सुःस्थाप्यमपश्यन्तमुपाः
समस्थापयन्तेऽसुरा वज्रमुद्यत्यं देवानुभ्यायन्त ते देवा बिभ्यत् इन्द्रमुपाधावन्तानिन्द्रोऽ-
ज्ञतर्यामेणान्तरधत् तदन्तर्यामस्यान्तर्यामत्वं यदन्तर्यामो गृह्यते भ्रातृव्यानेव तद्यज्ञमानोऽ-
ज्ञतर्धत्तेऽन्तस्ते (२७)

दृधामि द्यावापृथिवी अन्तर्वन्तरिक्षमित्याहैभिरेव लोकैर्यजमानो भ्रातृव्यानन्तर्धत्ते ते
देवा अमन्यन्तेन्द्रो वा इदमभूद्यद्यः स्म इति तेऽब्रवन्मध्यवन्ननु न आ भजेति सजोषा
देवैरवरैः परैश्वेत्यवृद्यो चैव देवाः परे ये चावरे तानुभयान् (२८)

अन्वभेजथस्जोषा देवैरवरैः परैश्वेत्याहू ये चैव देवाः परे य चावरे
तानुभयानन्वभेजत्यन्तर्यामे मधवन्मादयस्वेत्याह यज्ञादेव यजमानं नान्तरैत्युपयामगृहीतोऽ-
सीत्याहापानस्य धृत्यै यद्भावंपवित्रौ गृह्येयातां प्राणमपानोऽनु न्यृच्छेत्प्रमायुकः
स्यात्पवित्रवानन्तर्यामो गृह्यते (२९)

प्राणापानयोर्विधृत्यै प्राणापानौ वा एतौ यदुपाःश्नन्तर्यामौ व्यान उपाःशुसवन्नो यं
कामयेत् प्रमायुकः स्यादित्यसःसृष्टौ तस्य सादयेद्वानेवास्यं प्राणापानौ वि च्छिन्नति

ताजक्प्रमीयते यं कामयेत् सर्वमायुरियादिति सङ्गस्पृष्टौ तस्यं सादयेद्यानेनैवास्यं प्राणापानौ सं तंनोति सर्वमायुरेति॥ (३०)

तु उभयांनृद्यते चतुश्त्वारिंशत्ता॥ ४॥

[६]

वाग्वा एषा यदैन्द्रवायुवो यदैन्द्रवायुवाग्रा ग्रहां गृह्यन्ते वाचमेवानु प्रयन्ति वायुं देवा अंब्रुवन्धसोमः राजानः हनामेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मदंग्रा एव वो ग्रहां गृह्यान्ता इति तस्मादैन्द्रवायुवाग्रा ग्रहां गृह्यन्ते तमंधन्धसोऽपूरुतं देवा नोपाधृष्णुवन्ते वायुमंब्रुवन्निमनः स्वदय (३१)

इति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मदेवत्यान्येव वः पात्राण्युच्यान्ता इति तस्मान्नान्देवत्यानि सन्ति वायुव्यान्युच्यन्ते तमेभ्यो वायुरेवास्वदयत्तस्माद्यत्पूर्यति तत्प्रवाते वि षजन्ति वायुरहि तस्यं पवयिता स्वदयिता तस्यं विग्रहं नाविन्दन्धसाऽदितिरब्रवीद्वरं वृणा अथ मया वि गृहीध्वं मदेवत्यां एव वः सोमाः (३२)

सन्ना अंसन्नित्युपयामगृहीतोऽसीत्याहादितिदेवत्यास्तेन यानि हि दारुमयाणि पात्राण्युस्यै तानि योनेः सम्भूतानि यानि मृम्यानि साक्षात्तात्युस्यै तस्मादेवमाह वाग्वै पराच्यव्याकृतावदते देवा इन्द्रंमंब्रुवन्निमां नो वाचं व्याकुर्विति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यं चैवैष वायवे च सुह गृह्यात् इति तस्मादैन्द्रवायुवः सह गृह्यते तामिन्द्रो मध्यतौऽवक्रम्य व्याकरोत्तस्मादियं व्याकृता वागुद्यते तस्मांश्कृदिन्द्रोय मध्यतो गृह्यते द्विर्वयवे द्वौ हि स वराववृणीता॥ (३३)

स्वदय सोमाः सुहाशाविरशतिश्च॥ ५॥

[७]

मित्रं देवा अंब्रुवन्धसोमः राजानः हनामेति सौऽब्रवीन्नाहः सर्वस्य वा अहं मित्रमस्मीति तमंब्रुवन् हनामैवेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै पर्यसैव मे सोमः श्रीणन्निति तस्मान्मैत्रावरुणं पर्यसा श्रीणन्ति तस्मात्पश्चवोऽपांकामन् मित्रः सन्कूरमंकुरिति कूरमिव खलु वा एषः (३४)

करोति यः सोमेन यजते तस्मात्पश्चवोऽपं क्रामन्ति यन्मैत्रावरुणं पर्यसा श्रीणाति पशुभिरेव तमित्रः समर्धयति पशुभिर्यजमानं पुरा खलु वावैवं मित्रोऽवेदपु मल्कूरं चक्रुषः पश्चवः क्रमिष्यन्तीति तस्मादेवमंवृणीत् वरुणं देवा अंब्रुवन्त्वयाऽशुभुवा सोमः राजानः हनामेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यं च (३५)

एवैष मित्रायं च सुह गृह्याता इति तस्मांमैत्रावरुणः सुह गृह्यते तस्माद्राजा राजानमश्शभुवो ग्रन्ति वैश्येन वैश्यं शूद्रेण शूद्रन्न वा इदं दिवा न नक्तमासीदव्यावृत्तते देवा मित्रावरुणावब्रुवन्ति दं नो वि वासयतुमिति तावंब्रूतां वरं वृणावहा एकं पुवावत्पूर्वो ग्रहो ग्रहो गृह्याता इति तस्मादैन्द्रवायवः पूर्वो मैत्रावरुणाद्वृह्यते प्राणापानौ हैतौ यदुपाङ्क्षन्तर्यामौ मित्रोऽहरजनयद्वरुणो रात्रिं ततो वा इदं व्यौच्छुद्यन्मैत्रावरुणो गृह्यते व्युष्ट्यै॥ (३६)

पुष वैन्द्रवायवो द्वाविष्णविश्वाशतिश्व॥ ३॥

[८]

यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यते देवा अश्विनावब्रुवन्निषज्जौ वै स्थं इदं यज्ञस्य शिरः प्रति धत्तमिति तावंब्रूतां वरं वृणावहै ग्रहं एव नावत्रापि गृह्यतामिति ताभ्यामेतमांश्विनमगृह्णन्तते वै तौ यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्तां यदाश्विनो गृह्यते यज्ञस्य निष्कृत्यै तौ देवा अंब्रुवन्नपूतौ वा इमौ मंनुष्यचरौ (३७)

भिषजाविति तस्माद्वाह्युणेन भेषजं न कार्यमपूतो ह्ये ऽपौऽमेध्यो यो भिषक्तौ बहिष्पवमानेन पवयित्वा ताभ्यामेतमांश्विनमगृह्णन्तस्माद्विष्पवमाने स्तुतं आश्विनो गृह्यते तस्मादेवं विदुषां बहिष्पवमान उपसद्यः पवित्रं वै बहिष्पवमान आत्मानमेव पवयते तयोऽस्त्रेषु भैषज्यं वि न्यंदधुरुग्नौ तृतीयमप्सु तृतीयं ब्राह्मणे तृतीयं तस्मादुदपात्रम् (३८)

उपनिधाय ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाद्य भेषजं कुर्याद्यावदेव भैषजं तेन करोति समर्धुकमस्य कृतं भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मांश्वस्त्यादेकंपात्रा द्विदेवत्यां गृह्यन्ते द्विपात्रा हूयन्ते इति यदेकंपात्रा गृह्यन्ते तस्मादेकोऽन्तरः प्राणो द्विपात्रा हूयन्ते तस्माद्वौद्वौ बुहिष्टत्वाणाः प्राणा वा एते यद्विदेवत्याः पशव इडा यदिडां पूर्वा द्विदेवत्येभ्य उपहृयेत (३९)

पशुभिः प्राणानन्तर्दधीत प्रमायुक्तः स्याद्विदेवत्यांनक्षयित्वेऽमुपं हृयते प्राणानेवाऽस्तमन्धित्वा पशूनुपं हृयते वाग्वा ऐन्द्रवायवश्शक्षुमैत्रावरुणः श्रोत्रंमाश्विनः पुरस्तादैन्द्रवायवं भक्षयति तस्मात्पुरस्ताद्वाचा वंदति पुरस्तामैत्रावरुणं तस्मात्पुरस्ताच्छक्षुषा पशयति सुर्वतः परिहारंमाश्विनं तस्मांश्वर्वतः श्रोत्रेण शृणोति प्राणा वा एते यद्विदेवत्याः (४०)

अरिक्तानि पात्राणि सादयति तस्मादरिक्ता अन्तरः प्राणा यतः खलु वै यज्ञस्य वितंतस्य न क्रियते तदनुयज्ञं रक्षाङ्क्षयवं चरन्ति यदरिक्तानि पात्राणि सादर्याति

क्रियमाणमेव तद्यजस्य शये रक्षसामनवचाराय दक्षिणस्य हविर्धनस्योत्तरस्यां वर्तन्या॒ सांदयति वाच्येव वाचं दधात्या तृतीयसवृनात्परि शेरे यज्ञस्य सन्तत्यै॥ (४१)

मनुष्यचरावृदपात्रमपुहृयैत द्विदेवत्याः पद्मत्वारिःशब्दः ५॥

[१]

बृहस्पतिर्देवानां पुरोहितु आसीच्छण्डामकाविसुराणां ब्रह्मण्वन्तो देवा आसुन्नहृष्णवन्तो-
उसुरास्ते इन्योन्यं नाशकृवन्नभिर्वितुन्ते देवाः शण्डामकाविपामन्नयन्त तावब्रूतां वरं
वृणावहै ग्रहावेव नावत्रापि गृह्येतामिति तास्यामेतौ शुक्रामन्थिनावगृह्णन्ततो देवा
अभवन्यरासुरा यस्यैवं विदुषः शुक्रामन्थिनौ गृह्येते भवत्यात्मना परा॥ (४२)

अस्य भ्रातृव्यो भवति तौ देवा अपुन्द्यात्मन् इन्द्रायाजुहवुरपनुत्तौ शण्डामकाँ
सुहामुनेति ब्रूयाद्य द्विष्याद्यमेव द्वेष्टि तेनैनौ सुहापं नुदते स प्रथमः सङ्कृतिर्विश्वकर्मत्येवैनावात्म
इन्द्रायाजुहवुरिन्द्रो हैतानि रूपाणि करिकुदचरदसौ वा आदित्यः शुक्रश्वन्द्रमा मन्थ्यपिगृह्य
प्राश्वौ निः (४३)

क्रामतस्तस्मात्पाश्वौ यन्तौ न पश्यन्ति प्रत्यश्वावृत्य ज्ञुहतस्तस्मात्पत्यश्वौ यन्तौ
पश्यन्ति चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यच्छुक्रामन्थिनौ नासिंकोत्तरवेदिरभितः परिक्रम्य
ज्ञुहतस्तस्मादभितो नासिंकां चक्षुषी तस्मान्नासिंकया चक्षुषी विधृते सर्वतः परि क्रामतो
रक्षसामपंहत्यै देवा वै या: प्राचीराहुतीरज्ञुहवुर्ये पुरस्तादसुरा आसुन्ताऽस्ताभिः प्र (४४)

अनुदन्त याः प्रतीचीर्ये पश्चादसुरा आसुन्ताऽस्ताभिरपानुदन्त प्राचीरन्या आहुतयो
हृयन्ते प्रत्यश्वौ शुक्रामन्थिनौ पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च यजमानो भ्रातृव्यान्म्र णुदते तस्मात्परांचो:
प्रजाः प्र वीयन्ते प्रतीचीर्जायन्ते शुक्रामन्थिनौ वा अनु प्रजाः प्र जायन्तेऽत्रीश्वाद्याश्व
सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्पर्ही शुक्रः शुक्रशोचिषा (४५)

सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्पर्हीहि मन्थी मन्थिशोचिषेत्याहैता वै सुवीरा या
अत्रीरेताः सुप्रजा या आद्या य एवं वेदाच्यस्य प्रजा जायते नाद्या प्रजा-
पतेरक्षयश्वयत्परापत्तद्विकंक्लतं प्राविशत्तद्विकंक्लते नारमत तद्यवं प्राविशत् तद्यवेऽरमत-
तद्यवस्य (४६)

यवत्वं यद्वैकंक्लतं मन्थिपात्रं भवति सकुमिः श्रीणाति प्रजापतेरेव तच्क्षुः सम्भरति
ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्माऽस्त्यामन्थिपात्रः सदो नाशञ्जुत इत्यार्तपात्रः हीति

ब्रूयाद्यदंशजुवीतान्धोऽध्वर्युः स्यादार्तिमाच्छेत्तस्मान्नाशन्तुते॥ (४७)

आत्मना परा निष्ठ शुक्लशौचिपाय वस्त्रं सुपत्रिःशब्दः॥६॥ [१०]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत् तदसुरा अकुर्वत् ते देवा आग्रयुणाग्रान्ग्रहानपश्यन्तानंगृह्णत् ततो वै तेऽग्रं पर्यायुन् यस्यैवं विदुषं आग्रयुणाग्रा ग्रहां गृह्णन्तेऽग्रंमेव समानानां पर्यति रुग्णवत्यर्चा भ्रातृव्यवतो गृह्णीयाद्वातृव्यस्यैव रुक्माग्रं समानानां पर्यति ये देवा दिव्येकांदश् स्थेत्याह (४८)

एतावतीर्वे देवतास्ताभ्यं एवैन् सर्वायो गृह्णात्येष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्याह वैश्वदेवो ह्योष देवतया वाग्वै देवेभ्योऽपांक्रामद्यज्ञायातिष्ठमाना ते देवा वाच्यपक्रान्तायां तृष्णां ग्रहानगृह्णत् साऽमन्यत् वाग्नन्तर्यन्ति वै मेति साग्रयुणं प्रत्यागच्छुतदाग्रयुणस्याग्रयणत्वम् (४९)

तस्मादाग्रयणे वाग्वि सृज्यते यत्तृष्णां पूर्वे ग्रहां गृह्णन्ते यथा असारीयति मु आख्यायति नापं राघस्यामीत्युपावसृजत्येवमेव तदध्वर्युरुग्रयुणं गृहीत्वा युज्ञमारभ्य वाचं विसृजते त्रिरहिं करोत्युद्भातृनेव तद्वृणीते प्रजापतिर्वा एष यदाग्रयुणो यदाग्रयुणं गृहीत्वा हिङ्करोति प्रजापतिरेव (५०)

तत्प्रजा अभि जिंप्रति तस्माद्वृथसं जातं गौरभि जिंघ्रत्यात्मा वा एष यज्ञस्य यदाग्रयुणः सर्वनेसवनेऽभि गृह्णात्यात्मन्नेव यज्ञः सं तनोत्युपरिष्ठादा नयति रेतं एव तदध्यात्यधस्तादुपं गृह्णति प्र जनयत्येव तद्वृह्णवदिनो वदन्ति कस्माऽस्त्याद्वायुत्री कनिष्ठा छन्दसाऽसुतो सर्वाणि सर्वनानि वहतीत्येष वै गायत्रियै वथसो यदाग्रयुणस्तमेव तदभिनिवर्तः सर्वाणि सर्वनानि वहति तस्माद्वृथसमुपाकृतं गौरभि नि वर्तते॥ (५१)

आहाग्रयुणत्वं प्रजापतिरेवति विशुतिश्च॥४॥ [११]

यज्ञेन ता उपयज्ञिदेवा वै युज्ञमाग्रंभे ब्रह्मवादिनः सत्वै देवस्य ग्रावाणं प्राण उपाद्यंशंग्रा देवा वा उपाद्यशौ वाग्वै मित्रं युज्ञस्य वृहस्पतिर्देवा वा औंग्रयुणाग्रनिकादशः॥१॥

यज्ञेन लोके पंशुमान्यस्याथस्वं मार्यन्दिनं वाग्वा अर्हकानि तत्प्रजा अन्येकपञ्चाशतः॥५॥

यज्ञेन गौरभि निवर्तते॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैतिरीय-संहितायां षष्ठकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः समाप्तः॥ ६-४ ॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

इन्द्रो वृत्रायु वज्रमुदयच्छुथ्स वृत्रो वज्रादुर्यातादविभेथ्सौऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा
इदं मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तस्मा उक्थ्यं प्रायच्छुत्स्मै द्वितीयमुदयच्छुथ्सौऽब्रवीन्मा
मे प्र हारस्ति वा इदं मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति (१)

तस्मा उक्थ्यमेव प्रायच्छुत्स्मै तृतीयमुदयच्छुत्तं विष्णुरन्वतिष्ठत जहीति सौऽब्रवीन्मा
मे प्र हारस्ति वा इदं मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तस्मा उक्थ्यमेव प्रायच्छुत्तं निर्मायं
भूतमहन् यज्ञो हि तस्य मायासीदुक्थ्यो गृह्यते इन्द्रियमेव (२)

तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृक्षं इन्द्राय त्वा बृहद्वते वयस्वत् इत्याहेन्द्रायु हि स तं
प्रायच्छुत्स्मै त्वा विष्णवे त्वेत्याहु यदेव विष्णुरन्वतिष्ठत जहीति तस्माद्विष्णुमन्वाभंजति
त्रिनिर्गृह्णाति त्रिरहि स तं तस्मै प्रायच्छुदेष ते योनिः पुनरहविरसीत्याहु पुनःपुनः (३)

हंस्मान्निर्गृह्णाति चक्षुर्वा एतद्यजस्य यदुक्थ्यस्तस्मादुक्थ्यः हुतः सोमा
अन्वायन्ति तस्मादात्मा चक्षुरन्वैति तस्मादेकं यन्ते बुहवोऽनु यन्ति तस्मादेको
बहूनां भुद्रो भवति तस्मादेको बुहीर्जाया विन्दते यदि कामयेताध्वर्युरात्मानं
यज्ञयशसेना॑पर्येयुमित्यन्तराहवुनीयं च हविर्धानं च तिष्ठन्नवं नयेत् (४)

आत्मानमेव यज्ञयशसेना॑पर्यति यदि कामयेत यजमानं यज्ञयशसेना॑पर्येयुमित्यन्तरा
संदोहविर्धाने तिष्ठन्नवं नयेद्यजमानमेव यज्ञयशसेना॑पर्यति यदि कामयेत सदस्यानं
यज्ञयशसेना॑पर्येयुमिति सद आलभ्यावं नयेथसदस्यानेव यज्ञयशसेना॑पर्यति॥ (५)

इतीन्द्रियमेव पुनःपुनर्येत्रयस्मि १० शब्द ॥५॥

[१]

आयुर्वा एतद्यजस्य यद्वूव उत्तमो ग्रहाणां गृह्यते तस्मादायुः प्राणानामुत्तमं
मूर्धानं दिवो अरति पृथिव्या इत्याह मूर्धानमेवैनः समानानां करोति वैश्वानरमृताय
जातमग्निमित्याह वैश्वानरः हि देवतयायुरुभयतौवैश्वानरो गृह्यते तस्मादुभयतः प्राणा
अधस्तांचोपरिष्टाचार्थिनोऽन्ये ग्रहां गृह्यन्ते उर्ध्वस्तस्मात् (६)

अर्ध्यवाङ्माणौऽन्येषां प्राणानामुपोऽन्ये ग्रहाः साद्यन्तेऽनुपोते ध्रुवस्तस्मादुस्थान्याः

प्रजाः प्रतितिष्ठन्ति माऽसेनान्या असुरा वा उत्तरतः पृथिवीं पर्याचिकीर्षन्तां देवा
ध्रुवेणादृहन्तद्धूवस्य ध्रुवत्वं यद्धूव उत्तरतः साद्यते धृत्या आयुर्वा एतद्गृजस्य यद्धूव
आत्मा होता यद्धोतृचम्भे ध्रुवमवनयत्यात्मन्त्रेव यज्ञस्य (७)

आयुर्दधाति पुरस्तादुक्थस्यावनीय इत्याहः पुरस्ताद्यायुषो भुङ्गे मध्यतोऽवनीय
इत्याहुर्मध्यमेन ह्यायुषो भुङ्गे उत्तरार्धेऽवनीय इत्याहुरुत्तमेन ह्यायुषो भुङ्गे वैश्वदेव्यामृचि
शस्यमानायामवं नयति वैश्वदेव्यो वै प्रजाः प्रजास्वेवायुर्दधाति॥ (८)

ध्रुवस्तमादेव यज्ञस्यैकान्तर्चत्वारि ४शब्दं॥ ३॥ [२]

यज्ञेन वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्तेऽमन्यन्त मनुष्यां नोऽन्वामविष्यन्तीति ते संवधसुरेण
योपयित्वा सुवर्गं लोकमायन्तमृषय क्रतुग्रहैरेवानु प्राजान्तु यद्वत्ग्रहा गृह्यन्ते सुवर्गस्य
लोकस्य प्रज्ञात्यै द्वादशं गृह्यन्ते द्वादशं मासाः संवधस्तरः संवधस्तरस्य प्रज्ञात्यै सुह प्रथमै
गृह्येते सुहोत्तमौ तस्माद्वौद्वौवृत्तू उभयतोमुखमृतपुत्रं भवति कः (९)

हि तद्वेद् यतं क्रतुनां मुखमृतुना प्रेष्येति पद्मत्वं आहु पद्मा क्रतवं क्रतुनेव
प्रीणात्यृतुभिरिति चतुश्चतुष्पद एव पशून्प्रीणाति द्विः पुनरक्रतुनाहं द्विपदं एव प्रीणात्यृतुना
प्रेष्येति पद्मत्वं आहर्तुभिरिति चतुस्तस्माच्चतुष्पादः पशवं क्रतूनुपं जीवन्ति द्विः (१०)

पुनरक्रतुनाहं तस्माद्विपादुश्चतुष्पदः पशूनुपं जीवन्त्यृतुना प्रेष्येति पद्मत्वं आहर्तुभिरिति
चतुर्द्विः पुनरक्रतुनाहाक्रमंणमेव तथेतु यजमानः कुरुते सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै
नान्योन्यमनु प्र पंचेत यदन्योऽन्यमनु प्रपञ्चेतर्तुरक्रतुमनु प्र पंचेतर्तवो मोहुकाः स्युः (११)

प्रसिद्धमेवाख्यर्युर्दक्षिणेनु प्र पंचते प्रसिद्धं प्रतिप्रस्थातोत्तरेण तस्मादादित्यः षण्मासो
दक्षिणेनैति पद्मत्तरेणोपयामगृहीतोऽसि सुऽसर्पैऽस्य ऋहस्पत्याय त्वेत्याहास्ति त्रयोदशो
मासु इत्याहुस्तमेव तत्रीणाति॥ (१२)

को जीवन्ति द्विः स्युक्तुमि ४शब्दं॥ ४॥ [३]

सुवर्गाय वा एते लोकाय गृह्यन्ते यद्वत्ग्रहा ज्योतिरिन्द्राग्नी यदैन्द्राग्रमृतपुत्रेण गृह्णाति
ज्योतिरेवास्मा उपरिष्ठादधाति सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या ओजोभृतौ वा एतौ देवानां
यदिन्द्राग्नी यदैन्द्राग्नो गृह्यते ओजं एवावं रुद्धे वैश्वदेव शुक्रपात्रेण गृह्णाति वैश्वदेव्यो वै
प्रजा असावादित्यः शुक्रो यद्वैश्वदेव शुक्रपात्रेण गृह्णाति तस्मादुसावादित्यः (१३)

सर्वाः प्रजाः प्रत्युद्घुदैति तस्माऽथर्व एव मन्यते मां प्रत्युदंगादिति वैश्वदेव शुक्रपात्रेण गृह्णाति वैश्वदेव्यो वै प्रजास्तेजः शुक्रो यद्वैश्वदेव शुक्रपात्रेण गृह्णाति प्रजास्वेव तेजो दधाति॥ (१४)

तस्मादुसावादित्याभ्युशच्च॥ २॥

[४]

इन्द्रो मरुद्धिः सांविद्येन माध्यन्दिने सर्वने वृत्रमंहन् यन्माध्यन्दिने सर्वने मरुत्वतीया गृह्यन्ते वार्त्रघ्ना एव ते यजमानस्य गृह्यन्ते तस्य वृत्रं जघ्नुष्व क्रृतवोऽमुह्यस्स क्रृतुपात्रेण मरुत्वतीयां गृह्णातातो वै स क्रृतून्माजांनाद्यद्वृपात्रेण मरुत्वतीया गृह्यन्ते क्रृतुनां प्रज्ञात्यै वज्रं वा एतं यजमानो भ्रातुव्यायु प्र हरति यन्मरुत्वतीया उद्देव प्रथमेन (१५)

यच्छुति प्र हरति द्वितीयैन स्पृणुते तृतीयेनायुर्युप्य वा एतद्यजमानः सङ्स्कुरुते यन्मरुत्वतीया धनुरेव प्रथमो ज्या द्वितीयु इषुस्तृतीयुः प्रत्येव प्रथमेन धत्ते वि सृजति द्वितीयैन विध्यति तृतीयेनेन्द्रो वृत्रः हृत्वा परां परावतं मगच्छुदपाराधुमिति मन्यमानः स हरितोऽभवत्स एताम्मरुत्वतीयानात्मस्परणानपश्युत्तानगृह्णीत (१६)

प्राणमेव प्रथमेनास्पृणुतापानं द्वितीयैनाऽऽत्मानं तृतीयैनात्मस्परणा वा एते यजमानस्य गृह्यन्ते यन्मरुत्वतीयाः प्राणमेव प्रथमेन स्पृणुतेऽपानं द्वितीयैनाऽऽत्मानं तृतीयैनेन्द्रो वृत्रमंहन्तं देवा अब्रुवन्महान् वा अयमभूद्यो वृत्रमवधीदिति तम्हेन्द्रस्य महेन्द्रत्वः स एतं माहेन्द्रमुद्धारमुद्दरत वृत्रः हृत्वान्यासु देवतास्वधियन्माहेन्द्रो गृह्यत उद्धारमेव तं यजमानु उद्धरतेऽन्यासु प्रजास्वधिशुक्रपात्रेण गृह्णाति यजमानदेवत्यौ वै माहेन्द्रस्तेजः शुक्रो यन्माहेन्द्रः शुक्रपात्रेण गृह्णाति यजमान एव तेजो दधाति॥ (१७)

प्रथमेनांगृहीत देवतांस्वष्टाविश्चतिश्च॥ ३॥

[५]

अदितिः पुत्रकामा साध्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मौदनमपचत्तस्यां उच्छेषणमदुस्तप्राशन्त्राथ्सा रेतोऽधत्त तस्यै चत्वारं आदित्या अंजायन्ते सा द्वितीयमपचत्तसामन्यतेच्छेषणान्म इमेऽज्ञत यदग्रे प्राशिष्यामीतो मे वसीयाऽसो जनिष्यन्ते इति साग्रे प्राशन्त्राथ्सा रेतोऽधत्त तस्यै व्यृद्धमाण्डमंजायत सादित्येभ्यं एव (१८)

तृतीयमपचत्तद्वेगांय म इदः श्रान्तमस्त्विति तेऽब्रुवन्वरं वृणामहे योऽतो जायाता अस्माकः स एकोऽसद्योऽस्य प्रजायामृथ्यांता अस्माकम्भोगांय भवादिति ततो विवस्वानादित्योऽजायत तस्य वा इयं प्रजा यन्मनुष्यास्तास्वेकं एवद्दो यो यजते स

देवानाम्भोगांय भवति देवा वै युज्ञात् (१९)

रुद्रमन्तरायन्थस आदित्यानन्वाक्रमत ते द्विदेवत्यान्प्रापद्यन्त तात्र प्रति प्रायच्छुन्तस्मादपि वध्यं प्रपत्तं न प्रति प्रयच्छन्ति तस्माद्विदेवत्येभ्य आदित्यो निर्गृह्यते यदुच्छेषणादजायन्त तस्मादुच्छेषणाद्वृह्यते तिसुभिरकृभिर्गृह्णाति माता पिता पुत्रस्तदेव तन्मिथुनमुल्बं गर्भो जायते तदेव तत् (२०)

मिथुनं पशवो वा एते यदादित्य ऊर्द्धर्धे द्वामध्यतः श्रीणात्यूर्जमेव पशुनां मध्यतो देधाति श्रतात्ङ्गेन मेध्यत्वाय तस्मादामा पक्षं दुहे पशवो वा एते यदादित्यः परिश्रित्य गृह्णाति प्रतिरुद्धयैवास्मै पशुन्गृह्णाति पशवो वा एते यदादित्य एष रुद्रो यदग्निः परिश्रित्य गृह्णाति रुद्रादेव पशुनन्तर्देधाति (२१)

एष वै विवस्वानादित्यो यदुपाशुसवन्तः स एतमेव सौमपीथं परिशय आत्मीयसवनाद्विवस्व आदित्यैष ते सौमपीथ इत्याहु विवस्वन्तमेवाऽदित्यः सौमपीथेन समर्धयति या दिव्या वृष्टिस्तया त्वा श्रीणामीति वृष्टिकामस्य श्रीणीयाद्वृष्टिमेवावरं रुद्धे यदिं ताजकप्रस्कन्देद्वर्षुकः पर्जन्यः स्याद्यदिं चिरमवर्षुको न सांदयत्यसन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते नानु वषद्वरोति यदेनुवषद्वृद्धर्याद्वृद्रं प्रजा अन्ववसृजेत्र हुत्वान्वीक्षेत् यदन्वीक्षेत् चक्षुरस्य प्रमायुक्तं स्यात्तस्मान्नान्वीक्ष्यः॥ (२२)

एव युज्ञाङ्गराय तदेव तदन्तर्देधाति न समविशतिश्च॥५॥

[६]

अन्तर्यामपत्रेण सावित्रमाग्रयुणाद्वृह्णाति प्रजापतिर्वा एष यदाग्रयणः प्रजानां प्रजननाय न सांदयत्यसन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते नानु वषद्वरोति यदेनुवषद्वृद्धर्याद्वृद्रं प्रजा अन्ववसृजेतेष वै गायत्रो देवानां यथसवितैष गायत्रिये लोके गृह्यते यदाग्रयणो यदन्तर्यामपत्रेण सावित्रमाग्रयुणाद्वृह्णाति स्वादेवैनं योनेर्निर्गृह्णाति विश्वैः (२३)

देवास्तुतीयः सवनं नोदयच्छुन्ते सवितारं प्रातःसवनभागः सन्त तृतीयसवनमभि पर्यणयन्ततो वै ते तृतीयः सवनमुदयच्छुन् यत्तृतीयसवने सवित्रो गृह्यते तृतीयस्य सवनस्योद्यत्यै सवित्रपत्रेण वैश्वदेवं कलशाद्वृह्णाति वैश्वदेव्यो वै प्रजा वैश्वदेवः कलशः सविता प्रसवानामीशे यथसवित्रपत्रेण वैश्वदेवं कलशाद्वृह्णाति सवित्रप्रसूत एवास्मै प्रजाः प्र (२४)

जनयति सोमे सोमंभिगृह्णाति रेतं एव तद्वधाति सुशर्मासि सुप्रतिष्ठान इत्याहु सोमे हि सोमंभिगृह्णाति प्रतिष्ठित्या एतस्मिन्वा अपि ग्रहे मनुष्यैभ्यो देवेभ्यः पितृभ्यः क्रियते सुशर्मासि सुप्रतिष्ठान इत्याहु मनुष्यैभ्य एवैतेन करोति बृहदित्याहु देवेभ्य एवैतेन करोति नम इत्याहु पितृभ्य एवैतेन करोत्यतावतीर्वे देवतास्ताभ्य एवैन् सर्वाभ्यो गृह्णात्येष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्याहु वैश्वदेवो ह्येषः॥ (२५)

विश्वे प्र पितृभ्य एवैतेन करोत्यकाशविश्वातिश्च॥ ३॥

[७]

प्राणो वा एष यदुपांशुर्युदुपांशुपात्रेण प्रथमश्चैत्तमश्च ग्रहौ गृह्यते प्राणमेवानु प्रयन्ति प्राणमनूद्यन्ति प्रजापतिर्वा एष यदाग्रयणः प्राण उपांशुः पर्णीः प्रजाः प्र जनयन्ति यदुपांशुपात्रेण पात्रीवत्माग्रयुणाद्गृह्णाति प्रजानां प्रजननायु तस्मात्प्राणं प्रजा अनु प्र जायन्ते देवा वा इतइतः पर्णीः सुर्वगम् (२६)

लोकमजिगांसन्ते सुवर्गं लोकं न प्राजानन्त एतं पात्रीवत्मपश्यन्तमगृहत ततो वै ते सुवर्गं लोकं प्राजानन् यत्पात्रीवतो गृह्यते सुवर्गस्य लोकस्य प्रजात्ये स सोमो नातिष्ठत ऋभ्यो गृह्यमाणस्तं धृतं वज्रं कृत्वाघृन्तं निरिन्द्रियं भूतमगृहन्तस्माधिक्षये निरिन्द्रिया अदायादीरपि पापात्पुङ्स उपस्थितरम् (२७)

वदन्ति यद् धृतेन पात्रीवतङ्गं श्रीणाति वज्रेणैवैनं वशे कृत्वा गृह्णात्युपयामगृहीतोऽसीत्याहेयं वा उपयामस्तस्मादिमां प्रजा अनु प्र जायन्ते बृहस्पतिसुतस्य तु इत्याहु ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणेवास्मै प्रजाः प्र जनयतीन्दो इत्याहु रेतो वा इन्दू रेतं एव तद्वधातीन्द्रियाव इति (२८)

आहु प्रजा वा इन्द्रियं प्रजा एवास्मै प्र जनयत्यग्ना(३) इत्याहुग्निर्वैरेतोधाः पर्णीव इत्याहु मिथुनत्वाय सज्जदेवेन त्वष्टा सोमं पिबेत्याहु त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपकद्वृपमेव पशुषु दधाति देवा वै त्वष्टागमजिग्यांसन्ध्यम पर्णीः प्रापद्यत तं न प्रति प्रायच्छुन्तस्मादपि (२९)

बध्यं प्रपत्तं न प्रति प्र यच्छन्ति तस्मात्पात्रीवते त्वष्टेऽपि गृह्यते न सांदयत्यसन्नाद्विप्रजाः प्रजायन्ते नानु वषद्वरोति यदनुवषद्वर्याद्वृदं प्रजा अन्ववसृजेद्यन्नानुवषद्वर्यादशान्तमग्नीर्थमभक्षयेदुपांश्वनु वषद्वरोति न रुद्रं प्रजा अन्ववसृजति शान्तमग्नीर्थसोमभक्षयत्यग्नीत्रेष्टुरुपस्थ्यम्

सोंद (३०)

नेष्टुः पर्कीमुदानयेत्याहाग्नीदेव नेष्टिरि रेतो दधाति नेष्टा पलियामुद्गात्रा सं ख्यापयति प्रजापतिर्वा एष यदुद्गाता प्रजानां प्रजननायाप उप प्र वर्तयति रेतं एव तथिंश्चत्यूरुणोप प्र वर्तयत्यूरुणा हि रेतः सिच्यते नग्नं कृत्योरुमुप प्र वर्तयति युदा हि नग्न ऊरुभवत्यथ मिथुनी भवतोऽथ रेतः सिच्यते ऽथ प्रजा: प्र जायन्ते॥ (३१)

पब्लोः सुवर्गमुपस्थितरमिद्रियाव इत्यर्थे सोंद मिथुन्यंष्ठो चां॥६॥ [८]

इन्द्रो वृत्रमहन्तस्य शीरूपकपालमुदौज्ञाथस द्रोणकलशोऽभवत्स्माथ्सोमः समस्वथस हारियोजनोऽभवत्तं व्यचिकिथसञ्चुवानी(३) मा हौषा(३) मिति सोऽमन्यत यद्वोष्याम्यामः हौष्यामि यन्न हौष्यामि यज्ञवेशसं करिष्यामीति तमधियत होतुः सोऽग्निरब्रवीन्न मय्यामः हौष्यसीति तं धुनाभिरश्रीणात् (३२)

तः शृतं भूतमंजुहोद्यद्वानाभिरहारियोजनः श्रीणाति शृतत्वाय शृतमेवैन भूतं जुहोति बहीभिः श्रीणात्येतावर्तीरेवास्यामुष्मिल्लोके कामदुधां भवन्त्यथो खल्वाहुरेता वा इन्द्रस्य पृशंयः कामदुधां यद्वारियोजनीरिति तस्माद्बहीभिः श्रीणीयादरख्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ तयोः परिधयं आधानं यदप्रहृत्य परिधीञ्जुहुयादन्तराधानाभ्याम् (३३)

घासं प्र यच्छेत्प्रहृत्य परिधीञ्जुहोति निराधानाभ्यामेव घासं प्र यच्छत्युन्नेता जुहोति यातयामेव ह्येतरह्यध्वर्युः स्वगाकृतो यदध्वर्युर्जुहुयाद्यथा विमुक्तं पुनर्युनक्ति तादगेव तच्छीरुपन्नधिनिधाय जुहोति शीरूपतो हि स समभवद्विकम्यं जुहोति विक्रम्य हीन्द्रो वृत्रमहन्तस्मृद्यै पुशवो वै हारियोजनीर्यथसमिन्द्यादल्पाः (३४)

एनं पुशवो भुञ्जन्त उपं तिष्ठेन्न यन्न समिन्द्याद्वहवं एनं पुशवोऽभुञ्जन्त उपं तिष्ठेन्मनसा सम्बाधत उभयं करोति बहवं एवैनं पुशवो भुञ्जन्त उपं तिष्ठन्त उन्नेतर्युपहवमिच्छन्ते य एव तत्र सोमपीथस्तमेवावं रुन्धत उत्तरवेद्यां नि वंपति पुशवो वा उत्तरवेदिः पुशवो हारियोजनीः पुशुष्वेव पुशून्मतिष्ठापयन्ति॥ (३५)

अश्रीणादन्तराधानाभ्यामल्पाः स्थापयन्ति॥४॥ [९]

ग्रहान् वा अनु प्रजा: पुशवः प्र जायन्त उपाः श्वन्तर्यामावजावयः शुक्रामुस्थिनौ पुरुषा क्रतुग्रहानेकशफा आदित्यग्रहं गावं आदित्यग्रहो भूयिष्ठाभिरकृग्निर्गृह्यते तस्माद्वावः पशूनां

भूयिष्ठा यत् त्रिरूपाऽशुः हस्तेन विगृह्णाति तस्माद्वौ त्रीन् जा जुनयत्यथावंयो भूयसीः पिता वा एष यदाग्रयुणः पुत्रः कलशो यदाग्रयुण उपदस्येत्कलशाद्वृहीयाद्यथा पिता (३६)

पुत्रं क्षित उपधावंति ताद्वगेव तद्यत्कलशो उपदस्येदाग्रयुणाद्वृहीयाद्यथा पुत्रः पितरं क्षित उपधावंति ताद्वगेव तदात्मा वा एष यज्ञस्य यदाग्रयुणो यद्वहौ वा कलशो वोपदस्येदाग्रयुणाद्वृहीयादात्मन् एवाधि यज्ञं निष्करोत्यविज्ञातो वा एष गृह्यते यदाग्रयुणः स्थाल्या गृह्णाति वायुव्येन जुहोति तस्मात् (३७)

गर्भेणाविज्ञातेन ब्रह्महावंभूथमवं यन्ति परा स्थालीरस्युन्त्युद्वायव्यानि हरन्ति तस्माथ्नियं जातां परास्युन्त्युत्पुमा॑स॒ हरन्ति यत्पुरोरुचमाहु यथा वस्येस आहरति ताद्वगेव तद्यद्वहै गृह्णाति यथा वस्येस आहृत्य प्राहं ताद्वगेव तद्यसादयंति यथा वस्येस उपनिधायापुक्रामति ताद्वगेव तद्यद्वै यज्ञस्य साम्रायजुषा क्रियते शिथिलं तद्वचा तद्वृढं पुरस्तादुपयामा॑ यजुषा गृह्यन्त उपरिष्टादुपयामा क्रुचा यज्ञस्य धृत्यै॥ (३८)

यथा पिता तस्मादपुक्रामति ताद्वगेव तद्यद्यादंशं च॥३॥ [१०]

प्रान्यानि पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्ते इमुमेव तैर्लोकमभि जंयति परांडिवं ह्यसौ लोको यानि पुनः प्रयुज्यन्ते इममेव तैर्लोकमभि जंयति पुनः पुनरिवं ह्ययं लोकः प्रान्यानि पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्ते तान्यन्वोषधयः परा भवन्ति यानि पुनः (३९)

प्रयुज्यन्ते तान्यन्वोषधयः पुनरा भवन्ति प्रायानि पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्ते तान्यन्वारण्याः पशवोऽरण्यमप्यन्ति यानि पुनः प्रयुज्यन्ते तान्यन्वं ग्राम्याः पशवो ग्राममुपावंयन्ति यो वै ग्रहाणां निदानं वेदं निदानवाभवत्यज्यमित्युक्थं तद्वै ग्रहाणां निदानं यदुपाऽशु शः सति तत् (४०)

उपाऽश्वन्तर्यामयोर्यदुच्चैस्तदितरेषां ग्रहाणामेतद्वै ग्रहाणां निदानं य एवं वेदं निदानवाभवति यो वै ग्रहाणां मिथुनं वेदं प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते स्थालीभिरन्ये ग्रहां गृह्यन्ते वायव्यैरन्य एतद्वै ग्रहाणां मिथुनं य एवं वेदं प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायतु इन्द्रस्त्वष्टुः सोममभीषहापिबृथ्स विष्वङ्गः (४१)

व्याच्छुथ्स आत्मनारमणं नाविन्दुथ्स एताननुसवनं पुरुडाशानपश्यतां निरंवपुत्तैर्वै

स आत्मन्नारमणमकुरुते तस्मादनुसवनं पुरोडाशा निरुप्यन्ते तस्मादनुसवनं पुरोडाशानां प्राशर्भीयादात्मन्नेवारमणं कुरुते नैनः सोमोऽति पवते ब्रह्मवादिनौ वदन्ति नर्चा न यजुषा पङ्किराप्यतेऽथ किं यज्ञस्य पाङ्कल्त्वमिति धानाः करम्भः परिवापः पुरोडाशः पयस्यां तेन पङ्किराप्यते तद्यज्ञस्य पाङ्कल्त्वम्॥ (४२)

भूवन्ति यानि पुनः शःसंति तद्विष्वद्विष्वतुर्दश च॥४॥ [११]

इन्द्रै वृत्रायाऽयुर्वे यज्ञेन सुवर्गयेन्द्रै मरुद्विरदितिरन्तर्यामपात्रेण प्राण उपाशुपातेन्द्रै वृत्रमहन्तस्य ग्रहान् वै प्रान्यान्येकादश॥११॥

इन्द्रै वृत्राय पुनरकृतुनाह मिथुनं पुशवो नेष्टः पर्णीमुपाश्वन्तर्यामयोद्विचत्वारि शत॥४२॥

इन्द्रै वृत्राय पाङ्कल्त्वम्॥

हरिः ॐ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां पष्ठकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः समाप्तः॥६-५॥

॥षष्ठः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे षष्ठः प्रश्नः॥

सुवर्गाय वा एतानि लोकाय हृयन्ते यद्वाक्षिणानि द्वाभ्यां गारहंपत्ये जुहोति द्विपाद्यजंमानः प्रतिष्ठित्या आग्नीधे जुहोत्यन्तरिक्ष एवा क्रमते सदोऽभ्यैति सुवर्गमेवैन लोकं गंमयति सौरीभ्यामृभ्यां गारहंपत्ये जुहोत्यमुमेवैन लोकः सुमारोहयति नयंत्युर्चार्घ्याधे जुहोति सुवर्गस्य लोकस्याभिर्नात्यै दिवं गच्छ सुवः पतेति हिरण्यम् (१)

हुत्वोद्भूताति सुवर्गमेवैन लोकं गंमयति रूपेण वो रूपमभ्यैमीत्याह रूपेण ह्यासाः रूपमभ्यैति यद्विरण्येन तुथो वौ विश्ववेदा वि भंजत्वित्याह तुथो हं स्म वै विश्ववेदा देवानां दक्षिणा वि भंजति तेनैवैना वि भंजत्येतत्ते अग्ने राधः (२)

ऐति सोमंच्युतमित्याह सोमंच्युतङ्ग्यांस्य राधु ऐति तमित्रस्य पथा नयेत्याह शान्त्या क्रृतस्य पथा प्रेतं चन्द्रदक्षिणा इत्याह सूत्यं वा क्रृतः सूत्येनैवैनां क्रृतेन वि भंजति यज्ञस्य पथा सुविता नयन्तीरित्याह यज्ञस्य ह्येताः पथा यन्ति यद्वक्षिणा ब्राह्मणमुद्यरोध्यासम् (३)

ऋषिमारघेयमित्याहैष वै ब्राह्मण ऋषिराघेयो यः शुश्रुवान्तस्मादेवमाहु वि सुवः पश्य व्यन्तरिक्षमित्याह सुवर्गमेवैन लोकं गंमयति यतस्व सदस्यैरित्याह मित्रत्वायास्मद्वात्रा देवत्रा गच्छत मधुमतीः प्रदातारमा विश्वतेत्याह वृयमिह प्रदातारः स्मौऽस्मानुमुत्रमधुमतीरा विश्वतेर्ति (४)

वावैतदाहु हिरण्यं ददाति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिरेव पुरस्ताद्धते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या अग्नीधे ददात्यग्निमुखानेवर्त्मन्त्रीणाति ब्रह्मणे ददाति प्रसूत्यै होत्रै ददात्यात्मा वा एष यज्ञस्य यद्वोत्तमानमेव यज्ञस्य दक्षिणाभिः समर्धयति॥ (५)

हिरण्यः गाथौ रायासमुमुत्र मधुमतीय विश्वतेत्युष्टात्रैश्चाच॥ ५॥ [१]

समिष्ट्यज्जूःषि जुहोति यज्ञस्य समिष्ट्यै यद्वै यज्ञस्य कूरं यद्विलिष्टं यदत्येति यन्नात्येति यदतिकरोति यन्नापि करोति तदेव तैः प्रौणाति नवं जुहोति नवं वै पुरुषे प्राणाः पुरुषेण यज्ञः समिष्टो यावानेव यज्ञस्तं प्रौणाति षडग्नियाणि जुहोति पञ्चा क्रृतवं क्रृतनेव प्रौणाति त्रीणि यज्जूःषि (६)

त्रयं इमे लोका इमानेव लोकान्मीणाति यज्ञं यज्ञं गच्छ यज्ञपतिं गुच्छेत्याह
यज्ञपतिमेवैनं गमयति स्वां योनिं गुच्छेत्याह स्वामेवैनं योनिं गमयत्येष तैर्यज्ञपते
सुहसूक्तवाकः सुवीर इत्याह यजमान एव वीर्यं दधाति वासिष्ठो ह सात्यहृव्यो दैवभागं
पंप्रच्छ यथ्मृञ्जयान्बहुयजिनोऽर्थीयजो यज्ञे (७)

यज्ञं प्रत्यातिष्ठिपा(३)यज्ञपता(३)विति स हौवाच यज्ञपतविति सत्याद्वै सृञ्जयः परा
बभूवुरिति होवाच यज्ञे वाव यज्ञः प्रतिष्ठाप्य आसीद्यजमानस्यापराभावायेति देवां गातुविदो
गातुं वित्त्वा गातुमितेत्याह यज्ञ एव यज्ञं प्रतिष्ठापयति यजमानस्यापराभावाय॥ (८)

यज्ञ॑पि यज्ञ एकचत्वारि॒शब्दः ३॥

[२]

अवभृथयज्ञ॑पि जुहोति यदेवार्चीनमेकहायनादेनः करोति तदेव तैरवं यजतेऽपौ-
वभृथमवैत्यफ्सु वै वरुणः साक्षादेव वरुणमवं यजते वर्त्मना वा अन्वित्यं यज्ञः रक्षाःसि
जिधाःसन्ति साम्ना॑ प्रस्तोतान्ववैति साम् वै रक्षोहा रक्षसामपहत्यै त्रिनिधनमुपैति त्रयं
इमे लोका एव्य एव लोकेभ्यो रक्षाःसि (९)

अपं हन्ति पुरुषःपुरुषो निधनमुपैति पुरुषःपुरुषो हि रक्षस्वी रक्षसामपहत्या उरुः
हि राजा वरुणश्चकारेत्याह प्रतिष्ठित्यै शतं तैराजन्मिषजः सहस्रमित्याह भेषजमेवास्मै
करोत्युभिष्ठितो वरुणस्य पाश इत्याह वरुणपाशमेवाभिति बुरुहिरुभि जुहोत्याहुतीनां
प्रतिष्ठित्या अथो अग्निवत्येव जुहोत्यपर्बरहिषः प्रयाजान् (१०)

यज्ञति प्रजा वै बुरुहिः प्रजा एव वरुणपाशान्मुञ्चत्याज्यभागौ यजति यज्ञस्यैव
चक्षुषी नान्तरेति वरुणं यजति वरुणपाशादेवैनं मुञ्चत्यग्नीवरुणौ यजति साक्षादेवैनं
वरुणपाशान्मुञ्चत्यपर्बरहिषावनूयाजौ यंजति प्रजा वै बुरुहिः प्रजा एव वरुणपाशान्मुञ्चति
चतुरः प्रयाजान् यंजति द्वावनूयाजौ षट्थसं पद्यन्ते पद्मा क्रृतवः (११)

ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठत्यवभृथ निचङ्कुणेत्याह यथोदितमेव वरुणमवं यजते
समुद्रे ते हृदयमुफस्वन्तरित्याह समुद्रे ह्यन्तर्वरुणः सं त्वा॑ विशन्त्वोषधीरुतापु॑
इत्याहाद्विरेवैनमोषधीभिः सुम्यश्च दधाति देवीराप एष वो गर्भ इत्याह यथायजुरेवैतत्पश्ववो
वै (१२)

सोमो यद्विन्दूनां भुक्षयेत्पशुमान्स्याद्वरुणस्त्वैनं गृहीयाद्यन्न भुक्षयेदपुशः स्यान्नैनं

वरुणो गृहीयादुपस्पृश्यमेव पंशुमान्वति नैनं वरुणो गृह्णाति प्रतियुतो वरुणस्य पाश इत्याह वरुणपाशादेव निर्मुच्यते ऽप्रतीक्षमा यन्ति वरुणस्यान्तर्हित्या एधोऽस्येधिषीमहीत्याह सुमिधैवाग्निं नंमस्यन्तं उपायन्ति तेजोऽसि तेजो मर्यिं धेहीत्याह तेज एवाऽत्मन्धत्ते॥ (१३)

रक्षार्सि प्रयाजानृतवै वै नंमस्यन्तो द्वादश च॥५॥

[३]

स्फेन वेदिमुद्भवति रथाक्षेण वि मिमीते यूपं मिनोति त्रिवृतमेव वज्रं सुभृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति सृत्यै यदन्तर्वेदि मिनुयाद्वैलोकमभि जायेद्वद्विर्वेदि मनुष्यलोकं वैद्यन्तस्य सन्धौ मिनोत्युभ्यौर्लोकयोरभिजित्य उपरसमितां मिनुयात्पितृलोककामस्य रशनसमितां मनुष्यलोककामस्य चषालं समितामिन्द्रियकामस्य सर्वान्नसुमान्विषाकामस्य ये त्रयो मध्यमास्तान्नसुमान्पशुकामस्येतान् वै (१४)

अनु पशव उपं तिष्ठन्ते पशुमानेव भवति व्यतिषजेदितरान्नुजयैवैनं पशुभिर्व्यतिषजति यं कामयेत प्रमायुकः स्यादिति गर्तमितुं तस्य मिनुयादुत्तरार्थ्यं वर्षिष्ठमथु हसीया॒॑ समेषा वै गर्तमिद्यस्यैव मिनोति ताजक्त्र मौयते दक्षिणार्थ्यं वर्षिष्ठं मिनुयाश्वुर्गकामस्याथु हसीया॒॑ समाक्रमणमेव तथेतुं यजमानः कुरुते सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै (१५)

यदेकस्मिन् यूपे द्वे रशने परिव्ययति तस्मादेको द्वे जाये विन्दते यन्नैका॑ रशनां द्वयोर्यूपयोः परिव्ययति तस्मान्नैका द्वौ पर्ती विन्दते यं कामयेत स्यस्य जायेतेत्युपान्ते तस्य व्यतिषजेऽर्थ्यैवास्यं जायते यं कामयेतु पुमानस्य जायेतेत्यान्तं तस्य प्र वैष्टयेत्पुमानेवास्यं (१६)

जायतेऽसुरा वै देवादक्षिणत उपानयन्तां देवा उपशयेनैवापानुदन्तु तदुपशयस्योपशयत्वं यद्वक्षिणत उपशय उपशये भ्रातृव्यापनुत्यै सर्वे वा अन्ये यूपाः पशुमन्तोऽथोपशय एवापशुस्तस्य यजमानः पशुर्यन्त्र निर्दिशेदार्तिमार्च्छेद्यजमानोऽसौ तें पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्पाद्यमेव (१७)

द्वेष्टि तमस्मै पशुं निर्दिशति यदि न द्विष्पादाखुस्ते पशुरिति ब्रूयन्न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नाऽरुण्यान्नुजापतिः प्रजा असृजत् सोऽन्नाद्येन व्यार्थ्यत स एतामैकादशीर्नोमपशयत्तया वै सोऽन्नाद्यमवारुन्ध यदश यूपा भवन्ति दशाक्षरा विराङ्गन्न

विराङ्गुराजैवान्नाद्युमवं रुन्धे (१८)

य एकादशः स्तनं एवास्यै स दुह एवैनां तेन वज्रो वा एषा समीयते यदेकादशिनी सेश्वरा पुरस्तात्प्रत्यश्च यज्ञः समर्दितोर्यत्पालीवतं मिनोति यज्ञस्य प्रत्युत्तम्यै सयुत्वायां॥ (१९)

वै समर्थ्यै पुमनेवास्य यमेव रुन्धे त्रिःशब्दां॥६॥ [४]

प्रजापतिः प्रजा असृजत् स रिरिचानोऽमन्यत् स एतामेकादशिनीमपश्युत्तया वै स आयुरिन्द्रियं वीर्यमात्मन्त्रधत्त प्रजा इव खलु वा एष सृजते यो यजते स एतरहि रिरिचान इव यदेषैकादशिनी भवत्यायुरेव तयेन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्यते प्रैवाऽऽग्नेयेन वापयति मिथुनः सारस्वत्यां करोति रेतः (२०)

सौम्येन दधाति प्र जनयति पौष्णेन बारहस्यत्यो भवति ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै प्रजाः प्र जनयति वैश्वदेवो भवति वैश्वदेव्यो वै प्रजाः प्रजा एवास्मै प्र जनयतीन्द्रियमेवैन्द्रेणावरुन्धे विशं मारुतेनौजो बलमैन्द्राग्नेन प्रसवायां सावित्रो निर्वरुणत्वायां वारुणो मध्यते मध्यते एवेन्द्रियं यजमाने दधाति (२१)

पुरस्तादैन्द्रस्य वैश्वदेवमालभते वैश्वदेवं वा अन्नमन्त्रमेव पुरस्ताद्वत्ते तस्मांत्पुरस्तादन्नमद्य ऐन्द्रमालभ्यं मारुतमा लभते विहृ मरुतो विशंमेवास्मा अनु बन्नाति यदि कामयेत् योऽवर्गतः सोऽप्य रुध्यतां योऽपरुद्धः सोऽप्य गच्छुवित्यैन्द्रस्य लोके वारुणमा लभेत वारुणस्य लोक ऐन्द्रम् (२२)

य एवावर्गतः सोऽप्य रुध्यते योऽपरुद्धः सोऽप्य गच्छति यदि कामयेत् प्रजा मुह्येयुरिति पृश्नव्यतिष्ठेत्प्रजा एव मौहयति यदभिवाहुतोऽपां वारुणमालभेत प्रजा वरुणो गृहीयाद्वक्षिण्त उदश्चमा लभतेऽपवाहुतोऽपां प्रजानामवरुणग्राहाय॥ (२३)

रेतो यजमाने दधाति लोक ऐन्द्रः सुप्त्रिःशब्दां॥७॥ [५]

इन्द्रः पक्षिया मनुमयाजयुत्तां पर्यग्निकृतामुदसृजत्तया मनुराग्नोद्यत्यर्घग्निकृतं पालीवतमुश्वुजति यमेव मनुरुक्तद्विमार्घोत्तमेव यजमान ऋग्नोति यज्ञस्य वा अप्रतिष्ठिताद्यज्ञः परा भवति यज्ञं पराभवत्तं यजमानोऽनु परा भवति यदाज्यैन पालीवतः सङ्स्थापयति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै यज्ञं प्रतितिष्ठन्तं यजमानोऽनु प्रति तिष्ठतीष्ट

वृपया" (२४)

भवत्यनिष्टं वशयाथं पालीवतेन प्र चरति तीर्थं एव प्र चरत्यथो एतर्ह्येवास्य
यामस्त्वाष्टो भवति त्वष्टा वै रेतसः सिक्तस्य रूपाणि वि करोति तमेव वृषाणं पलीष्वपि
सृजति सौऽस्मै रूपाणि वि करोति॥ (२५)

वृपया पद्मिःशब्दा॥ २॥

[६]

ग्रन्ति वा एतथसोमं यदभिषुण्वन्ति यथसौम्यो भवति यथा मृतायानुस्तरर्णे ग्रन्ति
ताद्वगेव तद्युद्तरार्थे वा मध्ये वा जुहुयाद्वेताभ्यः सुमद्द दध्याद्वक्षिणार्थे जुहोत्येषा वै
पितृणां दिख्स्वायामेव दिशि पितृन्निरवंदयत उद्ग्रातुभ्यो हरन्ति सामदेवत्यो वै सौम्यो
यदेव साम्नश्छम्बद्वर्वन्ति तस्यैव स शान्तिरवं (२६)

ईक्षुन्ते पवित्रं वै सौम्य आत्मानमेव पवयन्ते य आत्मानं न परिपश्येदितासुः
स्यादभिदृदिं कृत्वावैक्षेत तस्मिन् ह्यात्मानं परिपश्यत्यथो आत्मानमेव पवयते यो गृतमनाः
स्याथसोऽवैक्षेत यन्मे मनः परागतं यद्वा मे अपरागतम्। राजा सोमेन तद्वयमस्मासु
धारयामसीति मनं एवाऽत्मन्दाधार (२७)

न गृतमना भवत्यप वै तृतीयसवने यज्ञः क्रामतीजानादर्नोजानमभ्याग्रावैष्णव्यर्चा
घृतस्य यजत्यग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवतांश्वेव यज्ञं च दाधारोपांशु यंजति
मिथुनत्वाय ब्रह्मवादिनो वदन्ति मित्रो यज्ञस्य स्विष्टं युवते वरुणो दुरिष्टं क्व तर्हि
यज्ञः क्व यजमानो भवतीति यन्मैत्रावरुणी वृशामालभते मित्रेणैव (२८)

यज्ञस्य स्विष्टं शमयति वरुणेन दुरिष्टं नार्तिमार्च्छति यजमानो यथा वै लाङ्गलेनोर्वरा
प्रभिन्दन्त्येवमृख्मामे यज्ञं प्रभिन्तो यन्मैत्रावरुणी वृशामालभते यज्ञायैव प्रभिन्नाय
मत्यमन्वास्यति शान्त्यै यातयामानि वा एतस्य छन्दांसि य ईजानश्छन्दसामेष
रसो यद्वशा यन्मैत्रावरुणी वृशामालभते छन्दांस्येव पुनरा प्रौणात्ययातयामत्वायाथो
छन्दःस्वेव रसं दधाति॥ (२९)

अवं दाधार सित्रेणैव प्रौणाति पद्म॥ ३॥

[७]

देवा वा इन्द्रियं वीर्यं इ व्यभजन्त ततो यदत्यशिष्यत तदतिग्राह्या
अभवन्तदतिग्राह्याणामतिग्राह्यत्वं यदतिग्राह्या गृह्यन्त इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान

आत्मन्धर्ते तेजं आग्नेयेनैन्द्रियमैन्द्रेण ब्रह्मवर्चसः सौर्योपस्तम्भनं वा एतद्यज्ञस्य यदतिग्राह्यांश्वके पृष्ठानि यत्पृष्ठे न गृहीयात्राश्च युज्ञं पृष्ठानि सः शृणीयुर्युक्ष्ये (३०)

गृहीयात्प्रत्यश्च यज्ञमतिग्राह्याः सः शृणीयुर्विश्वजिति सर्वपृष्ठे ग्रहीतव्या यज्ञस्य सर्वीरत्वाय प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्वादिशस्थ प्रियास्तनूरप न्यंधत्त तदतिग्राह्यां अभवन्वितनुस्तस्य यज्ञ इत्याहुर्यस्यातिग्राह्यां न गृह्यन्त इत्यप्यग्निष्ठोमे ग्रहीतव्या यज्ञस्य सतनुत्वाय देवता वै सर्वाः सुदर्शीरासुन्ता न व्यावृत्तमगच्छन्ते देवाः (३१)

एत एतान्त्रहानपश्यन्तानंगृहताग्नेयमग्निरैन्द्रमिन्द्रः सौर्यः सूर्यस्ततो वै तेऽन्याभिर्देवताभिर्वावृतमगच्छन् यस्यैवं विदुषं एते ग्रहां गृह्यन्ते व्यावृतमेव पाप्मना भ्रातृव्येण गच्छतीमे लोका ज्योतिष्मन्तः सुमावंद्वीर्याः कार्या इत्याहुराग्नेयेनास्मिंलोके ज्योतिर्धर्त ऐन्द्रेणान्तरिक्ष इन्द्रवायू हि सुयुजौ सौर्येणामुष्मिलोके (३२)

ज्योतिर्धर्ते ज्योतिष्मन्तोऽस्मा इमे लोका भवन्ति सुमावंद्वीर्यनेनान्कुरुत एतान् वै ग्रहान्बम्बाविश्ववर्यसाववित्तां ताभ्यांमिमे लोकाः परांश्वश्वार्वाश्चश्व प्राभुर्यस्यैवं विदुषं एते ग्रहां गृह्यन्ते प्रास्मा इमे लोकाः परांश्वश्वार्वाश्चश्व भान्ति॥ (३३)

उक्ष्ये देवा अमूष्मिलोक एकान्त्रचत्वारिःशब्दः॥८॥ [८]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा अदांभ्ये छन्दाऽसि सवनानि समस्थापयन्ततो देवा अभवन्परासुरा यस्यैवं विदुषोऽदांभ्यो गृह्यते भवत्यात्मना परांस्य भ्रातृव्यो भवति यद्वै देवा असुरानदाभ्येनादभ्युवन्तददाभ्यस्यादाभ्युत्वं य एवं वेदं दुन्नोत्यैव भ्रातृव्यं नैनं भ्रातृव्यो दभ्रोति (३४)

एषा वै प्रजापतेरतिमोक्षिणी नामं तनूर्यददाभ्यु उपनद्यस्य गृह्णात्यतिमुत्त्या अतिं पाप्मानं भ्रातृव्यं मुच्यते य एवं वेदं ग्रन्ति वा एतथसोमं यदभिषुण्वन्ति सोमे हृन्यमाने यज्ञो हन्त्यते यज्ञे यज्ञमानो ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं तद्यज्ञे यज्ञमानः कुरुते येन जीवान्त्सुवर्गं लोकमेतीति जीवग्रहो वा एष यददाभ्योऽनभिषुतस्य गृह्णति जीवन्तमेवैनं सुवर्गं लोकं गंमयति वि वा एतद्यज्ञं छिन्दन्ति यददाभ्ये सङ्स्थापयन्त्यशूनपि सृजति यज्ञस्य सन्तत्यै॥ (३५)

दुन्नोत्यनभिषुतस्य गृह्णात्येकान्त्रविश्वतिश्च॥२॥ [९]

देवा वै प्रबाहुग्रहानगृहत् स एतं प्रजापतिरङ्गुमपश्युत्तमंगृहीत् तेन् वै स और्ध्वस्यैवं विदुषोऽशुर्गृह्यते ऋग्नोत्येव सुकृदभिषुतस्य गृह्णाति सुकृद्धि स तेनार्थोन्मनसा गृह्णाति मने इव हि प्रजापतिः प्रजापतेरास्या औदुम्बरेण गृह्णात्यूर्गर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवावे रुप्ये चतुःस्रक्ति भवति दिक्षु (३६)

एव प्रति तिष्ठति यो वा अशोरायतनं वेदाऽयतनवाभवति वामदेव्यमिति साम तद्वा अस्यायतनं मनसा गायेमानो गृह्णात्यायतनवानेव भवति यदध्वर्युऽशु गृहन्नार्थयेदुभाभ्यां नर्थ्यताध्वर्यवे च यजमानाय च यदध्येदुभाभ्यामृध्येतानवानं गृह्णाति सैवास्यद्विरुद्धिरुहिरण्यमुभि व्यनित्यमृतं वै हिरण्यमार्यः प्राण आयुषैवामृतमुभि धिनोति शतमानं भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥ (३७)

दिक्षवेनिति विश्वतिश्च। २॥ [१०]

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्वादिशस्य रिरिचानोऽमन्यत् स यज्ञानाऽपोडशधेन्द्रियं वीर्यमात्मानंमभि समक्षिखदत् तथोऽश्येभवत्र वै षोडशी नाम यज्ञोऽस्ति यद्वाव षोडशः स्तोत्रः षोडशः शस्त्रं तेन षोडशी तथोऽशिनः षोडशित्वं यथोऽशी गृह्यते इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आत्मन्यते देवेभ्यो वै सुवर्गो लोकः (३८)

न प्राभंवत्त एतः षोडशिनंमपश्यन्तमंगृहत् ततो वै तेभ्यः सुवर्गो लोकः प्राभंवद्यथोऽशी गृह्यते सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्या इन्द्रो वै देवानामानुजावर आंसीस्य प्रजापतिमुपाधावत्स्मा एतः षोडशिनं प्रायच्छ्रुतमंगृहीत् ततो वै सोऽग्रे देवतानां पर्युद्यस्यैवं विदुषः षोडशी गृह्यते (३९)

अग्रमेव समानानां पर्येति प्रातःसवने गृह्णाति वज्रो वै षोडशी वज्रः प्रातःसवनः स्वादेवैनं योनेनिर्गृह्णाति सवनेसवनेऽभि गृह्णाति सवनाथसवनादेवैनं प्रजनयति तृतीयसवने पशुकामस्य गृहीयाद्वज्रो वै षोडशी पशवस्तृतीयसवनं वज्रेणैवास्मै तृतीयसवनात्पशुनवं रुप्ये नोकथ्ये गृहीयात्प्रजा वै पशवं उकथानि यदुक्ष्ये (४०)

गृहीयात्प्रजां पशुनस्य निर्देहदतिरात्रे पशुकामस्य गृहीयाद्वज्रो वै षोडशी वज्रेणैवास्मै पशुनवरुद्ध्य रात्रियोपरिष्टाच्छमयत्यप्यग्निष्टोमे राजन्यस्य गृहीयाद्वावृत्कामो हि राजन्यो यजते साह एवास्मै वज्रं गृह्णाति स एनं वज्रो भूत्या इन्द्रे निर्वा दहत्येकविशः स्तोत्रं

भंवति प्रतिष्ठित्ये हरिं वच्छस्यत् इन्द्रस्य प्रियं धाम् (४१)

उपा॒प्रोति कर्नीया॑ सि॒ वै देवेषु॒ छन्दा॑ङ्ग स्यासञ्चाया॑ङ्ग स्यसुरेषु॒ ते॒ देवाः॒ कर्नीयसा॑
छन्दसा॑ ज्यायु॒श्छन्दो॒ ऽभि॒ व्यंश॑ सन्ततो॒ वै॒ ते॒ ऽसुराणां॒ लोकमवृञ्जत्॒ यत्कर्नीयसा॑ छन्दसा॑
ज्यायु॒श्छन्दो॒ ऽभि॒ विशा॑ संति॒ भ्रातृव्यस्यैव॒ तलोकं॒ वृङ्गः॒ पदुक्षराण्यति॒ रेचयन्ति॒ पञ्चांश्वा॑ ऋष्टव॑
ऋत्नेव॒ प्रीणाति॒ चत्वारि॒ पूर्वाण्यवं॒ कल्पयन्ति॒ (४२)

चतुर्ष्पद॑ एव॒ पुश्नवं॒ रुन्धे॒ द्वे॒ उत्तरे॒ द्विपदं॒ एवावं॒ रुन्धे॒ ऽनुष्टुभं॒ भमि॒ सम्पादयन्ति॒ वाग्वा॑
अनुष्टुप्स्मा॑ त्वाणानां॒ वागुत्तमा॑ संमयाविषिते॒ सूर्यै॒ पोडुशिनः॒ स्तोत्रमुपाकरोत्येतस्मिन्वै॒ लोक
इन्द्रौ॒ वृत्रमहन्त्साक्षादेव॒ वज्रं॒ भ्रातृव्यायु॑ प्रहरत्यरुणपिशङ्गो॒ श्वो॒ दक्षिणैतद्वै॒ वज्रस्य॒ रूपं॒
समृद्धै॒ (४३)

लोको॒ विदुपः॒ पोडुशी॒ गृह्णते॒ यदुक्ष्यै॒ धामं॒ कल्पयन्ति॒ सुसच्चत्वारिष्यश्च॥६॥ [११]

सुवर्गाय॑ यद्वाक्षिणानि॒ समिष्यजूङ्गव्यंवभृथयजूङ्गपि॒ स्फ्येनं॒ प्रजापतिरेकादशिनामिन्द्रः॒ पवित्र्या॑ प्रनिते॒ देवा॑ वा॒ इन्द्रियं॒ देवा॑ वा॒ अदौर्घ्ये॒
देवा॑ वै॒ प्रबाहुंक्षुजापतिरेवेभ्यः॒ स रिंचानः॒ पौडुशुपेकादशा॥११॥

सुवर्गाय॑ यजाति॒ प्रजाः॒ सोम्येनं॒ गृह्णायात्प्रत्यच्च॑ गृह्णायात्प्रजाः॒ पुशूत्रिचत्वारिष्यश्चत॥४३॥

सुवर्गाय॑ वज्रस्य॒ रूपं॒ समृद्धै॒ ॥

हरिः॒ ॐ॑ ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां॑ पष्टकाण्डे॑ पष्ठः॑ प्रश्नः॑ समाप्तः॥६-६॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां॑ पष्टकाण्डः॑ समाप्तः॥६॥

generated on January 1, 2026

Downloaded from <http://stotrasamhita.github.io> | StotraSamhita | Credits